

Δημ. Α. Στωϊκός, ιατρός

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΡΗΓΑ ΤΟΥ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

Δημοσιεύθηκε σὲ συνέχειες στὸ περιοδικό
τοῦ Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, *Προμηθεύς*, Βόλος, Ἔτος Ζ',
ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο ἕως τὸν Νοέμβριο τοῦ 1895

Ἐπιμέλεια, εἰσαγωγικά, ψηφιοποίηση
Δρ. Δημ. Καραμπερόπουλου

ΑΘΗΝΑ 2018

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

**Ο ιατρός Δημήτριος Α. Στωϊκός,
συγγραφέας της «Βιογραφίας του Ρήγα Βελεστινλή»
το 1895**

Στα επτά χρόνια της επικοινωνίας μου με τον Λέανδρο Βρανούση (1921-1993) από το Α' Συνέδριο για τον Ρήγα και τη γενέτειρά του, που είχα διοργανώσει το 1986, μέχρι του θανάτου του το 1993, κοντά στις τόσες πληροφορίες και παρατηρήσεις του για τον Ρήγα, κάποια φορά μου συνέστησε να επανεκδώσουμε την βιογραφία του Ρήγα του ιατρού Δημητρίου Στωϊκού, η οποία είχε δημοσιευθεί σε συνέχειες το 1895 στο περιοδικό του Βόλου *Προμηθεύς*. Μάλιστα είχε προτείνει, πως θα ήταν δυνατόν, για μείωση του κόστους, να γίνει αναστατική επανέκδοση των κειμένων αυτών των ευρισκομένων σε συνέχειες στο περιοδικό.

Μετά τη πρόταση αυτή του Λέανδρου Βρανούση, μου δόθηκε έκτοτε η ευκαιρία να δω τα σχετικά κείμενα του Δ. Στωϊκού στα τεύχη του περιοδικού *Προμηθεύς*, τα περισσότερα εκ των οποίων απόκεινται στη Βιβλιοθήκη του Θρησκευτικού Φιλολογικού Συλλόγου «Τρεις Ιεράρχες» του Βόλου και τα υπόλοιπα τεύχη στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη και στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Τα κείμενα αυτά πρόσφατα τα ψηφιοποίησα και παρουσιάζονται ενοποιημένα στην έκδοση με μερικά εισαγωγικά στοιχεία.

***

Ο μοναχός εκ Πηλίου Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης (1835-1902) είχε εκδώσει στο Βόλο το μηνιαίο περιοδικό *Προμηθεύς*

με υπότιτλο «ήτοι εραμιστής διαφόρων γνωμών και ιστοριών». Το περιοδικό εκδόθηκε από το 1889 έως το 1901. Για τη φυσιογνωμία και την εν γένει προσφορά του Ζωσιμά Εσφιγμενίτη έχουν γραφεί σχετικά κείμενα και περιεκτική βιβλιογραφία μπορεί κανείς να δει στα Πρακτικά Ημερίδας *Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης 1835-1902*, του Δημοτικού Κέντρου Ιστορικών Ερευνών (ΔΗ.Κ.Ι) Βόλου, επιμέλεια Καλλιόπης Ορφανού και πρόλογο της Αννίτας Πρασά, Δρ. Ιστορίας, Βόλος 1997.

Για τη σημασία των γραφομένων περί Ρήγα του Δημ. Στωϊκού εκφράστηκε και ο Κωνσταντίνος Άμαντος στην Εισαγωγή των *Ανέκδοτων Εγγράφων Περί Ρήγα Βελεστινλή*, μνημονεύοντας στις προγενέστερες μελέτες περί Ρήγα και αυτήν του Δημ. Στωϊκού, επισημαίνοντας παράλληλα ότι «ή ανωτέρω σημειωθείσα μελέτη τουῦ ἱατροῦ Στωϊκοῦ εἶναι κριτικωτάτη, δυστυχῶς δέ, φαίνεται, δὲν ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς ἔπειτα γράψαντας...»¹.

***

Καταβλήθηκε προσπάθεια να συγκεντρωθούν ορισμένα στοιχεία για τον ιατρό Δημήτριο Στωϊκό, συγγραφέα της «Βιογραφίας τοῦ Ρήγα Βελεστινλή», (1895). Μια πρώτη διερεύνηση στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών έδειξε ότι από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών αποφοίτησε και ανακηρύχθηκε διδάκτορας το 1884, σύμφωνα με την έκθεση της Πρυτανείας Μιλτιάδου Βενιζέλου των ετών 1883-1884, όπου αναγράφεται «Ιατρική Σχολή, Διδάκτορες...., αρ. 124. Δημήτριος Α.

---

¹ Κωνστ. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, αναστατική επανέκδοση με την προσθήκη ευρητηρίου, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1997, σελ. η'.

Στωϊκός, πατρίς Θεσσαλία, βαθμός λίαν καλῶς»². Υποθέτουμε ότι θα εγγράφηκε στην Ιατρική Σχολή το 1880, διότι τότε ήταν τετραετής η φοίτηση.

Μια άλλη καλή πηγή πληροφοριών για τον ιατρό Δημ. Στωϊκό ήταν οι σχετικές αναφορές και δημοσιεύματα στο περιοδικό *Προμηθεύς* του Ζωσιμά Εσφιγμενίτη καθώς και του ίδιου του Στωϊκού. Συγκεκριμένα, ο Ζωσιμάς Ἐσφιγμενίτης³ στο άρθρο του «Περὶ τοῦ Δήμου Κραννῶνος» μνημονεύει τον ιατρό Δ. Στωϊκό, τον οποίο αποκαλεί φίλο, και ο οποίος τον προσκάλεσε να επισκεφθεί την περιοχή του Δήμου Κραννῶνος Λαρίσης. Στην αρχή του άρθρου σημειώνει χαρακτηριστικά πως τον Απρίλιο του 1889 προσκλήθηκε από τον ιατρό Δημ. Στωϊκό, στοιχείο που δείχνει την οικειότητα και τη σχετική γνωριμία και επικοινωνία μεταξύ τους, «κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος Ἀπριλίου προσεκλήθην ὑπὸ τοῦ φίλου μου ἱατροῦ κ. Δημητρίου Στωϊκοῦ καὶ μετέβην εἰς τὸν δῆμον Κραννῶνος».

Επίσης, κατά την περιγραφή των χωριών του Δήμου Κραννῶνος στη σελίδα 43, ο Ζωσιμάς περιγράφει και το χωριό όπου διέμενε ο ιατρός Δ. Στωϊκός, το Σουλέτσι, δίνοντας και την πληροφορία πως μετά την απελευθέρωση οι χριστιανοί Ἕλληνες γκρέμιζαν τα οθωμανικά τεμένη και στη θέση τους ἐκτιζαν χριστιανικές εκκλησίες: «Σουλέτς ἔχον κατοίκους 163 καὶ νεόδμητον ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος· οὗτος ὁ ναὸς ᾠκοδομήθη ἐπὶ τοῦ κατεδαφισθένος ὀθωμανικοῦ τεμένους (μετζιτίου) διότι πρὸ τῆς ἐνώσεως κατῶκουν ὀθωμανοί· ἤδη δὲ μένει εἷς καὶ μόνος

²Ιστορικό Αρχεῖο Πανεπιστημίου Αθηνών, Εθνικό Πανεπιστήμιο, *Πρυτανεῖα Μιλτιάδου Βενιζέλου 1883-1884*, Αθήναι 1985, σελ. 101. Με την ευκαιρία θα ήθελα να ευχαριστήσω το Προσωπικό του Ιστορικού Αρχείου για την πρόθυμη παροχή της πληροφορίας ότι αρχικά η φοίτηση στην Ιατρική Σχολή ήταν τετραετής, το 1911 έγινε πενταετής και από το 1922 εξαετής.

³ *Προμηθεύς*, Ιούνιος 1889, σελ. 41-47.

ὀθωμανός· εἶναι ἀνατολικὸν καὶ εὐάερον ὡς ἐκ τούτου δὲ μένει οἰκογενειακῶς καὶ ὁ φίλος μου ἰατρός κύριος Δημήτριος Στωϊκός». Υποθέτουμε ὅτι ὁ ἰατρός Δ. Στωϊκός μετὰ τὴ λήψη τοῦ πτυχίου ἀπὸ τὴν Ἱατρικὴ Σχολή θα διορίσθηκε ἀπὸ τὸ κράτος ἰατρός στο συγκεκριμένο χωριό Σουλέτσι τῆς ἀπελευθερωμένης το 1881 Θεσσαλίας, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθηκε οἰκογενειακῶς. Προσθέτουμε ὅτι κατὰ τὴν μετονομασίαν το 1924 τῶν χωριῶν τῆς Θεσσαλίας, ποῦ εἶχαν τουρκικὰ τοπωνύμια, τὸ χωριό «Σουλέτσι» μετονομάστηκε σε «Κυπάρισσος»⁴, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι υπήρχε ἓνα μεγάλο κυπαρίσσι στὴν ἀκρὴ τοῦ χωριοῦ.

Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1889 στὸν *Προμηθέα*⁵ δημοσιεύεται ἀρθρο τοῦ Στωϊκοῦ γιὰ τὸν διδάσκαλο τῶν Φαρσάλων Δημήτριο Σειραδόπουλο. Ἡ ἀρχὴ τοῦς κειμένου ἔχει ὡς ἐξῆς, «Ἐν Σουλετσίῳ τῇ 15 Νοεμβρίῳ 1889, Φίλτατε κύριε Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτα, Παρακαλεῖσθε νὰ καταχωρίσητε εἰς τὸν Προμηθέα σας, περιοδικὸν, ἀξιανάγνωστον καὶ ποθητὸν καταστὰν ἔνταῦθα καὶ τοῖς περιχώροις τὴν κάτωθι πραγματείαν τιτλοφορουμένην Δημήτριος Σειραδόπουλος». Δύο χρόνια ἀργότερα καταχωρίζεται ἐπίσης στὸν *Προμηθέα* ἐπιστολὴ τοῦ με θέμα «Ἐπίσκοπος Δημητριάδος Βησσαρίων», υπογράφοντας «Δ.Α.Στωϊκός, ἰατρός, ἐν Σουλέτσι 18 Φεβρουαρίου 1891»⁶.

⁴ «Κυπάρισσος (τ. Σουλέτσι) Τ. Δ. Κραννῶνος Ἐπαρχ. Λαρίσης. Δ/μα 31-8-1912 (Φ.Ε.Κ. 262/1912). Ὁ Συν/σμός καὶ ἡ Κ/της Σουλέτσι μετωνομάσθησαν εἰς Κ/τα Κυπάρισσον Α.Α.Υπ.Εσ. 25581/12-7-1924/Φ.Ε.Κ. 63/1924. (Αλέξανδρος Θ. Δρακάκης καὶ Στυλιανός Ι. Κούνδουρος, *Ἀρχεῖα περὶ τῆς συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων 1836-1939 καὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους*, Αθήνα 1939-1940).

⁵ *Προμηθεύς*, Δεκέμβριος 1889, σελ. 89-93.

⁶ *Προμηθεύς*, 1891, σελ. 215.

Ιδιαίτερες πληροφορίες για την οικογενειακή κατάσταση του ιατρού Δημητρίου Α. Στωϊκού λαμβάνουμε από το δημοσίευμα του Ζωσιμά Εσφιγμενήτου⁷, στο φύλλο όπου δημοσιεύεται η «Νεκρολογία» του γιου του ιατρού Δ. Στωϊκού, ονόματι Κωνσταντίνος, ηλικίας πέντε ετών. Μαθαίνουμε ότι ο ιατρός Δημήτριος Στωϊκός τον Νοέμβριο του 1892 διορίσθηκε από το υπουργείο ιατρός στο χωριό Ερμήτσι, μεταξύ του Παλαμά και Σοφάδες Καρδίτσας, τη γενέτειρά του, στο οποίο παράλληλα ήταν και «γραμματοδιδάσκαλος», «διωρίσθη υπό τοῦ ὑπουργείου εἰς τὸ χωρίον Ἐρμήτσι ἐν ᾧ ὁ Κύριος Δ. Στωϊκὸς διαμένει ὡς ἰατρός, γραμματοδιδάσκαλος...». Δίδασκε και στον πενταετή γιό του Κωνσταντίνο, ο οποίος έδειχνε μεγάλη πρόοδο σχετικά με την ηλικία του, «...εἰς διάστημα τριῶν μηνῶν ἔμαθε ν' ἀναγινώσκη εἰς πᾶν βιβλίον σχεδὸν ἀπροσκόπτως, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ὡς εἶδε τὸν υἱὸν του εὐφυῆ ἐδίδασκεν αὐτὸν τὴν ἱερὰν ἱστορίαν προφορικῶς...». Ὅμως, αιφνιδίως ο γιός του απεβίωσε χωρίς να δυνηθεί ο ιατρός πατέρας να του προσφέρει κάποια ιατρική βοήθεια. Επί πλέον, ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης σημειώνει ότι άλλες τρεις κόρες του Δ. Στωϊκού είχαν αποθάνει στο παρελθόν, και πως μία κόρη ονόματι Βασιλική βρισκονταν εν ζωή⁸.

Την απώλεια του γιού του ο ιατρός Δημήτριος Στωϊκός⁹ θρήνησε και με το δημοσιευμένο στιχούργημα στο επόμενο φύλλο του *Προμηθέως* με τίτλο «Θρηνηδία Δημητρίου Στωϊκοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μεταστάντος τῇ 28 Φεβρουαρίου 1893».

⁷ *Προμηθεύς*, Απρίλιος 1893, σελ. 424.

⁸ Η παιδική θνησιμότητα ανήρχετο μέχρι και τα μέσα του εικοστού αιώνας στο τριάντα με πενήντα της εκατό. Ενδεικτικά βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Η ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον Ελληνικό χώρο (1745-1821)*, Βιβλιοθήκη Ιστορίας της Ιατρικής αρ. 1, Αθήνα 2003, σελ. 303.

⁹ *Προμηθεύς*, Μάϊος 1893, σελ. 431-432.

Διεκτραγωδεί σ' αυτό το πολύστιχο κείμενο την απώλεια του πεφλημένου γιού του.

Επίσης, στον *Προμηθέα*¹⁰ του Ιουνίου 1893, ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης αναφέρει ότι μετά την πρόσκληση του φίλου του ιατρού Δ. Στωϊκού, επισκέφθηκε το χωριό του, το Ερμήτσι, όπου διαμένει. Αναφέρει για το χωριό αυτό μερικά στοιχεία και επί πλέον ότι υπάρχουν υπολείμματα αρχαίας πόλεως στην περιοχή, «Τοῦτο τὸ χωρίον κεῖται μεταξύ τῶν ποταμῶν Ὀνοχῶνου καὶ Ἀπιδανοῦ καὶ ἐπὶ ἀρχαίας πόλεως, ἧς τὸ ὄνομα ἀγνοοῦμεν»¹¹.

Στο φύλλο του Δεκεμβρίου του 1893 δημοσιεύεται επιστολή του Δημ. Στωϊκού με την οποία ζητά από τον Ζωσιμά Εσφιγμενίτη να του εξηγήσει την φράση του Ιησού «πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί»¹². Μάλιστα, στην επόμενη σελίδα του Δεκεμβρίου 1893, αναγγέλεται η γέννηση του γιού του στις 7 Νοεμβρίου 1893, ονόματι Νικόλαος, «...ἐδωρήσατο ὁ πανανάγαθος Θεὸς τῷ δούλῳ αὐτοῦ Δημητρίῳ Στωϊκῷ υἱὸν ὀνόματι Νικόλαον, ἀντὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, ὃν ἀφήρπασε τὸ ἀπηνές δρέπανον τοῦ θανάτου τῇ 28 τοῦ παρελθόντος Φεβρουαρίου ἐκ τῆς ἀγκάλης αὐτοῦ».

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριο του 1894 δημοσιεύθηκε στον *Προμηθέα*¹³, ἄρθρο του ιατροῦ Δ. Στωϊκού για τον Στέφανο Κομμητά¹⁴ (1762-1830), υποστηρίζοντας ότι είχε αποβιώσει

¹⁰ *Προμηθεύς*, Ιούνιος 1893, σελ. 436.

¹¹ Η αρχαία αυτή πόλις ονομάζονταν «Πειρασία», σύμφωνα με την πληροφορία του φίλου αρχαιολόγου Χαράλαμπου Ιντζεσίλογλου.

¹² *Προμηθεύς*, Δεκέμβριος 1893, σελ. 488.

¹³ *Προμηθεύς*, Σεπτέμβριος 1894, σελ. 565-567.

¹⁴ Για τον Θεσσαλό Διδάσκαλο του Γένους Στέφανο Κομμητά βρίσκεται στο τέλος της εκπόνησης σχετική Διδακτορική Διατριβή του Δημοσθένη Χατζηλέεκα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας υπό την επίβλεψη του καθηγητού Αντωνίου Σμυρναίου, όπου θα έχει καταχωρισθεί όλη η προγενέστερη βιβλιογραφία.

στην Πέστη. Για το θέμα αυτό ο Ν.Ι. Γιαννόπουλος¹⁵ τον Δεκέμβριο του 1894, δημοσιεύει κείμενο με τίτλο «Απάντησις τῷ κ. Δ. Στωϊκῷ, ἰατρῷ», αποκαλώντας τον μάλιστα «ιατροφιλόσοφο». Επί πλέον τον συγχαίρει για το ενδιαφέρον του για την ιστορία της Θεσσαλίας, «ἐπὶ τῷ ζήλῳ, μεθ' οὗ ἐξερευνᾷ καὶ διαφωτίζει πλείστα σκοτεινὰ ἱστορικὰ σημεῖα τῆς Θεσσαλίας...». Την επόμενη χρονιά, Ιούνιος του 1895¹⁶, ο Στωϊκός επανέρχεται για τον Κομμητᾶ και δημοσιεύεται ἄρθρο του με τίτλο «Περὶ Στεφάνῳ Κομμητᾶ καὶ πάλιν». Τέλος, στο τεύχος του Προμηθεᾶ¹⁷ του 1896, καταχωρίζεται ἓνα μικρὸ κείμενο, «Ἐν Ἐρμηῆσι τῇ 17^ῃ Ὀκτωβρίου 1896», με τίτλο «Ἐρώτησις περὶ τοῦ βαπτίσματος» το οποίο ἔστειλε στον Ζωσιμά Εσφιγμενίτη σημειώνοντας ὅτι την προηγούμενη ἡμέρα ἔγινε ἡ βάπτισμα του γιού του Νικόλαου στο χωριὸ του «Ἐρμηῆτσι»¹⁸.

***

Σύμφωνα με πληροφορία του συμπατριώτου του Απόστολου Φιρφιρή, πρ. Σχολικού συμβούλου, προέδρου της Αμφικτυονίας Καραγκούνηδων Θεσσαλίας, ο ἰατρός Δημήτριος Στωϊκός εἶχε μεγάλη βιβλιοθήκη, ἀλλὰ δυστυχῶς μετὰ τον θάνατό του τα βιβλία καταστράφηκαν, διότι τα χρησιμοποιούσαν οι συγγενεῖς γυναῖκες για τις δουλειές της κουζίνας!.. Ὡστόσο, μερικά τεύχη ἀπὸ τον Προμηθεᾶ ἔχουν διασωθεῖ, και ο εγγονός της κόρης του ἰατροῦ Δ Στωϊκοῦ,

¹⁵ Προμηθεύς, Δεκέμβριος 1894, σελ. 590-591.

¹⁶ Προμηθεύς, Ιούνιος 1895, σελ. 632 και 637-640. Προσθέτουμε ὅτι τα σχετικά κείμενα για τον Στ. Κομμητᾶ του Δ. Στωϊκοῦ και Νικ. Γιαννόπουλου ἀναδημοσιεύθηκαν ἀπὸ τον Βικτ. Κοντονάτσιο στο *Δελτίο της Φιλαρχαίου Εταιρείας Ἀλμυροῦ Ὄθρου*, Περίοδος Β', τεύχ. 7, Ἀλμυρός 2003, σελ. 138-150.

¹⁷ Προμηθεύς, 1896, σελ. 83.

¹⁸ Θα ἀπέκτησε ἀργότερα και ἄλλο γιό με το ὄνομα Σπυρίδωνα, του οποιίου εγγονή ζει σήμερα σύμφωνα με πληροφορίες του γιού της ἄλλης εγγονῆς του, του Ηλία Παπαβασιλείου. Επί πλέον ἀνέφεραν χαρακτηριστικά ὅτι ο προπάππος τους, ο ἰατρός Δ. Στωϊκός ἀγόραζε βιβλία και ὄχι κτήματα.

Βασιλικής, ο Ηλίας Παπαβασιλείου, μας πρόσφερε φωτοτυπίες μερικών τευχών του *Προμηθέα*, που είχαν απομείνει από την προσωπική βιβλιοθήκη του Δ. Στωϊκού, στα οποία μάλιστα υπάρχουν σχετικές ιδιόχειρες σημειώσεις του.

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του ο ιατρός Δημήτριος Στωϊκός τα έζησε κοντά στην αδελφή του στο χωριό «Σιαμπαλί», τοι σημερινό Φύλλο του Παλαμά Καρδίτσας, σύμφωνα με την πληροφορία του Απόστολου Φιρφιρή.

***

Ο Δ. Στωϊκός χρησιμοποίησε, για τη συγγραφή της Βιογραφίας του Ρήγα Βελεστινλή, τα *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή* του Λεγράν, καθώς και το βιβλίο του Σπ. Λάμπρου, *Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα*¹⁹, τα οποία πριν από τρία-τέσσερα χρόνια είχαν εκδοθεί. Επίσης, μελέτησε και ό,τι είχε γραφεί περί Ρήγα μέχρι των ημερών του, στα οποία συχνά παραπέμπει.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο Πρόλογος, στον οποίο αναφέρει πως «Αιών όλος συμπληρούται μετά τέσσερα έτη», όταν έγραφε τη μελέτη του το 1894 για τη Βιογραφία του Ρήγα Βελεστινλή. Μάλιστα ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης σε υποσημείωση αποκαλεί φίλο τον ιατρό Στωϊκό και πως του έστειλε πολυσέλιδο κριτική μελέτη για τον Ρήγα, χρησιμοποιώντας το σύνθημα από τους συγγραφείς επώνυμο «Φεραίος», αντί του ονόματος που ο ίδιος ο Ρήγας χρησιμοποιούσε, το «Βελεστινλής» και το οποίο μνημονεύει και ο Στωϊκός, «Ο φίλος μου ιατρός κ. Δημήτριος Στωϊκός μοι

---

¹⁹ Αμιλίου Λεγράν, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτό μαρτυρησάντων*, μετάφραση Σπυρίδωνος Λάμπρου, Αθήνα 1891, αναστατική επανέκδοση, επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστινίου-Ρήγα, Αθήνα 1996, (επανέκδ. 2000). Σπυρίδωνος Λάμπρου, *Αποκαλύψεις περί του Μαρτυρίου του Ρήγα*, Αθήνα 1892, αναστατική επανέκδοση, Βιβλιοπωλείο Νότη Καραβία, Αθήνα 1981.

απέστειλε πολυσέλιδον χειρόγραφον βιβλίον εμπεριέχον κριτικήν βιογραφίαν του αιμνήστου Ρήγα του Φεραίου...».

Στον πρόλογό του ο ιατρός Δ. Στωϊκός καταθέτει ορισμένες προτάσεις σχετικά με τις επικείμενες εορταστικές εκδηλώσεις που θα πρέπει να διοργανωθούν κατά το επετειακό έτος των εκατό χρόνων, 1798-1898, από το μαρτυρικό θάνατο του εθνεγέρτη Ρήγα Βελεστινλή. Μάλιστα οι προτάσεις αφορούν τις εκδηλώσεις που θα πρέπει γίνουν στη γενέτειρα του Ρήγα, το Βελεστίνο, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης. Επισημαίνει ότι παρόμοιες εκδηλώσεις έχουν διοργανωθεί για τον Οδυσσέα Ανδρούτσο και «άλλων ανδρών του μεγάλου των Ελλήνων αγώνος του 1821», οι οποίοι όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Στωϊκός υπήρξαν «οι κορμοί και τα στελέχη του Ελληνικού δένδρου της ελευθερίας», ενώ ο Ρήγας ήταν η ρίζα του.

Συγκεκριμένα ο Δ. Στωϊκός πρότεινε όπως ανεγερθεί ανδριάντας του Ρήγα στη γενέτειρά του το Βελεστίνο, και παράλληλα ο Δήμος να προκηρύξει διαγωνισμό για τη συγγραφή μιας άρτιας μονογραφίας για τον Ρήγα Βελεστινλή. Επί πλέον πρότεινε όπως ο Δήμος του Βελεστίνου αγοράσει μία οικία, στην οποία θα γίνει από ένα ζωγράφο, μετά τον σχετικό διαγωνισμό, σε όλους τους χώρους αναπαράσταση των διαφόρων σημαντικών γεγονότων της ζωής και του έργου του Ρήγα, με παράλληλη διαμόρφωση του εξωτερικού χώρου. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο επισκέπτης θα έβλεπε ζωντανά την ζωή και το έργο του Ρήγα Βελεστινλή. Μια πρώτη πρόταση για τη δημιουργία Μουσείου του Ρήγα στο Βελεστίνο.

Με την ευκαιρία σημειώνεται πως μια ολοκληρωμένη συνοπτικά πρόταση²⁰ είχαμε καταθέσει σε έντυπο κατά τη

---

²⁰ Δημ. Καραμπερόπουλου, *Πρόταση: Μουσείο του Ρήγα στη γενέτειρά του*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, [Αθήνα 2003].

διοργάνωση το 2003 του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας». Στην πρόταση αυτή αναλυτικά σημειώναμε τα διάφορα τμήματα που δυνατόν να περιλάμβανε με τα διάφορα εκθέματα κατά ενότητες, ώστε ο επισκέπτης παραστατικά να ενημερώνεται σφαιρικά για τον πρωτεργάτη τη απελευθερώσεως της Ελλάδος και των Βαλκανίων: Τα έργα του, οι δημοσιευμένες μελέτες, το ιστορικό περιβάλλον της εποχής του, ο Ρήγας στην τέχνη, στη λογοτεχνία, στη λαϊκή παράδοση η σχέση του με τη δημοκρατία, το κράτος, την επανάσταση, την παιδεία, τη γλώσσα την πίστη, την αρχαιότητα, τους Ολυμπιακούς Αγώνες, το Βυζάντιο, τη Λαϊκή Παράδοση, τη σχέση του με το Βελεστίνο και τη Θεσσαλία και τέλος τη δημιουργία του Κενοταφείου του Ρήγα και των επτά Συντρόφων του.

***

Τη μελέτη του αυτή ο ιατρός Δημήτριος Στωϊκός την ανέπτυξε μεθοδικά σε είκοσι οκτώ ιδιαίτερα κεφάλαια, καλύπτοντας κατά το δυνατόν όλη τη δραστηριότητα του Ρήγα, τα οποία έχουν ως εξής: «Γονείς του Ρήγα. Οί συγγενείς του Ρήγα. Τò ἔτος γεννήσεως του Ρήγα. Ὅνομα καὶ ἐπώνυμον του Ρήγα. Ἡ οἰκία του Ρήγα. Πόσον χρόνον διέτριψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπάγγελμα του Ρήγα. Ἀναθεώρησις τῶν προηγουμένων. Πῶς εἶχον τότε τὰ τῆς Βλαχίας. Ὁ Ρήγας παρὰ τῷ Μαυρογένει. Ὁ Ρήγας καὶ ὁ Πασβάνογλους. Ἡ κατάστασις τῆς Τουρκίας. Ποῦ καὶ πότε ἤρχισε τὰ ἐπαναστατικά του σχέδια ὁ Ρήγας. Πότε μετέβη ἐκ Βλαχίας εἰς Βιέννην ὁ Ρήγας. Χαρακτήρ καὶ ἀξία του Ρήγα. Σύλληψις του Ρήγα ἐν Τεργέστη. Τίς ὁ προσότης του Ρήγα. Αἱ ἐν Βιέννῃ συλλήψεις. Παράδοσις του Ρήγα εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἐνέργειαι πρὸς διάσωσιν του Ρήγα. Θάνατος του Ρήγα. Δημοσιεύματα του Ρήγα. Ποιήματα του Ρήγα. Οἱ συμμαρτυρήσαντες τῷ Ρήγα. Φίλοι καὶ ἑταῖροι του Ρήγα Βελεστινλῆ».

Πρόλογος²¹

Αιών ὅλος συμπληροῦται μετὰ τέσσερα ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο πολλὰ ἐγράφησαν περὶ αὐτοῦ ὑπὸ ἡμετέρων τε καὶ ξένων καὶ μόλον τοῦτο δὲν διεσαφηνίσθη ἔτι ἀρκούντως ὁ βίος τοῦ ἀνδρός τούτου. Τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀποθαρρύνῃ, διότι ὑπάρχουσιν ἔτι ἐλπίδες ὅτι ἴσως θέλουσιν εὑρεθῆ που ἐρριμμένα σημειώσεις περὶ τοῦ τραγικοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων Ἑλλήνων, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ δοθῆ παρ' ἡμῶν ὠθησίς τις δικαία ἄλλως καὶ ἀρμόζουσα εἰς τοιοῦτους καὶ τηλικούτους ἀνδρας.

Μέχρι πρὸ μικροῦ ἠγνοοῦντο ἐντελῶς τὰ ὀνόματα τῶν γονέων αὐτοῦ, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐταίρων, τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως, καὶ λεπτομέρειαι τῶν ἀνακρίσεων καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου του, σήμερον ὅμως πάντα ταῦτα εἶναι γνωστὰ διὰ τῆς ἀνακαλύψεως ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ τῶν τοπικῶν ἐρευνῶν ὅθεν διὰ τοιούτων καὶ ὁμοίων ἐρευνῶν καὶ μελετῶν ἐνδέχεται νὰ γνωσθῶσι καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἂν οὐχὶ ἅπασαι αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τοῦ ἀνδρός τούτου, οὗ τινος ὁ πατριωτισμὸς καὶ ὁ θάνατος, ὡς γνωστὸν, ἐκίνησαν τὴν περιέργειαν καὶ τὸν θαυμασμὸν οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ τῶν πεφωτισμένων ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἀνεγνωρίσθη παρ' ὅλων καὶ ὁμολογεῖται ἔκτοτε, καθῆκον λοιπὸν ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων ἱερὸν καὶ ἀπαραίτητον εἶναι νὰ

---

²¹ Ὁ φίλος μου ἰατρὸς κ. Δημήτριος Α. Σπώϊκὸς μοὶ ἀπέστειλε πολυσέλιδον χειρόγραφον βιβλίον ἐμπεριέχον κριτικὴν βιογραφίαν τοῦ ἀειμνήστου Ρήγα τοῦ Φεραίου ὅπως δημοσιεύσω αὐτὴν ἐν τῷ «Προμηθεῖ» ἐκ διαλειμμάτων καὶ ἦν εὐχαρίστως δημοσιεύομεν ἀρχόμενοι ἐκ τοῦ προλόγου, [Ζωσιμᾶς Ἐσφιγμενίτης].

δείξωμεν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην διὰ μεγαλοπρεποῦς τινος τελετῆς καὶ πανελληνίου πανηγύρεως.

Γνωστὸν ὅτι ὁ Βελεστῖνος εἶναι ἡ ὠραιότερα τοποθεσία τῆς Θεσσαλίας καθ' ὅλας τὰς ἀπόψεις κληθεῖς πάνυ προσφυῶς ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου Δ. Γρίβα τοῦ ἀρχηγοῦ ἄλλοτε τοῦ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν στρατοῦ «Ἄσας τῆς Θεσσαλίας» καὶ ὅτι κατὰ τὸν Ἰούνιον 1898 συμπληροῦται ἡ ἑκατονταετηρίς τοῦ θανάτου τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγα· ἄς ἐορτάσωμεν λοιπὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν Βελεστίνῳ τὸν Ἰωβηλαῖον τοῦ Ρήγα· ἄς ἐπαναλάβωμεν κατὰ τὸ 1898 ἐν Βελεστίνῳ καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Ρήγα ἂν οὐχί τι μεῖζον τοῦλάχιστον ὅ,τι ἐγένετο τὸ 1888 ἐν τῷ Χάνι τῆς Γραβιάς πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀδυσσεύς Ἀνδρούτσου· ἄς ἔλθῃ τότε καὶ ἡ Α.Μ. ὁ σεπτὸς ἡμῶν Ἄναξ μετὰ τῆς Β. Οἰκογενείας ἐν τῇ γῇ ἐκείνῃ, ἔνθα πάλαι ποτὲ ὁ Ἀπόλλων ἔβροσκε τὰς βοῦς τοῦ Ἀδμήτου· ἄς ἔλθῃ, λέγομεν νὰ φάγῃ τὸ ἀρνὶ κατὰ τὸν ἐγχώριον τρόπον λιανιστὸν εἰς τὴν φτέρην καὶ πῖνῃ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς ἐκείνης τὴν ὁποίαν διηώνισεν ὁ θεῖος Ὅμηρος, τῆς Ὑπερείας κρήνης.

Αἱ τοιαῦται τελεταὶ ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀποδεικνύουσι τὴν ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην ἡμῶν τῶν μεταγενεστέρων πρὸς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τοὺς τοσοῦτον μοχθήσαντας καὶ θυσιασθέντας ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος ἀπὸ ζυγοῦ τοσοῦτου σκληροῦ καὶ ἀποτροπαίου ἔχουσι καὶ ἄλλα καλὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τε τῆς παρούσης καὶ τῶν μελλουσῶν γενεῶν, πρῶτον ὅτι παρακινοῦνται δι' αὐτῶν οἱ ζῶντες νῦν καὶ δυνάμενοι πρὸς ἐκτέλεσιν παρομοίων μεγάλων καὶ εὐγενῶν πράξεων καὶ δεύτερον ὅτι γίνεται ἐπιμιξία διαφόρων ἐθνῶν καὶ διαφόρων πολιτῶν τοῦ κράτους καὶ ἐπομένως ἀνάπτυξις ἰδεῶν καὶ φρονημάτων. Ἄφοῦ λοιπὸν τοιαῦται τελεταὶ καὶ πανηγύρεις ἐγένοντο

ποτε χάριν τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου καὶ ἄλλων ἀνδρῶν τοῦ μεγάλου τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος τοῦ 1821, τῶν αὐτῶν καὶ ἔτι μεγαλειτέρων τιμῶν δικαιούται καὶ ὁ Ρήγας, διότι ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ κορμοὶ καὶ τὰ στελέχη τοῦ Ἑλληνικοῦ δένδρου τῆς ἐλευθερίας, οὗτος δὲ ἡ ρίζα αὐτοῦ· ἐκεῖνοι μὲν ὑπάρχουσιν οἱ τοῖχοι καὶ οἱ δοκοὶ, οὗτος δὲ τὸ θεμέλιον καὶ ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς οἰκίας τοῦ ἐλευθέρου ἤδη Ἑλληνας. Ὅθεν οἱ ἀρμόδιοι (εἴτε ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν εἴτε σύλλογος εἴτε Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία ἢ ὅπως ἄλλως λέγονται οὗτοι) δεόν νὰ διατάξωσιν ἱεραρχικῶς καὶ κανονίσωσι τὰ κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην ὡς ἀρμόζει εἰς ταιούτας περιστάσεις καὶ παραστάσεις.

Ἐὰν τοῦτο ἐξηρᾶτο ἐξ ἡμῶν ἠθέλομεν προτείνει ἐν ὅλῃ τῇ ἀπειρία καὶ ἀναρμοδιότητι ἡμῶν τὸ ἐξῆς σχέδιον. Πρῶτον νὰ ἐκλεχθῆ τριμελὴς ἢ πενταμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν ἐξοχοτέρων λογίων τοῦ ἔθνους καὶ τῶν ἐπὶ ἀκραιφνῇ πατριωτισμῷ διακρινομένων ἔχουσα τὸ λύειν καὶ δεσμεῖν, τὰ πάντα ἐνὶ λόγῳ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν της. Δεύτερον νὰ ὑποχρεωθῆ ὁ Δήμαρχος Φερῶν νὰ προτείνῃ ψήφισμά τι ἐκ χιλίων καὶ ἐπέκεινα δραχμῶν. Ἐκ τούτων μέρος μὲν νὰ δοθῶσι πρὸς ἀγορὰν οἰκίας τινὸς εὐτελοῦς, ἣτις θέλει ὀνομάζεσθαι καὶ ἀναγνωρίζεσθαι τοῦ λοιποῦ ὡς οἰκία τοῦ Ρήγα, μέρος δὲ νὰ δοθῆ πρὸς τινα ζωγράφον ἐκ τῶν ἐπιτηδειοτέρων ἀπέναντι τῶν χρωμάτων, τοῦ κόπου καὶ τῆς κονιώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς ὑποχρεούμενον νὰ καλύψῃ αὐτὸ διὰ ζωγραφιῶν καὶ εἰκόνων παραστανουσῶν τὰς διαφόρους περιπετείας τοῦ Ρήγα οἷον ἐνταῦθα μὲν τὴν γέννησιν αὐτοῦ, ἐκεῖ δὲ τὸν Ρήγαν σπουδάζοντα καὶ ἀκροώμενον τοὺς διδασκάλους του, παρεκεῖ τὸν Ρήγαν διδάσκοντα τοὺς παῖδας, ὑπηρετοῦντα παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ, τῷ Μαυρογένει, κατηχοῦντα τὸν Πασβάνογλου, παίζοντα τὴν λύραν μετὰ φίλων ἐν Βιέννῃ, συλλαμβανόμενον,

ἀνακρινόμενον, παραδιδόμενον σιδηροδέσιμον πρὸς τὸν Πασσᾶν τοῦ Βελιγραδίου καὶ τέλος στραγγαλιζόμενον ἐν τῇ φυλακῇ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐταίρων. Καὶ τὸ ἐπίλοιπον μέρος τῶν χρημάτων νὰ καταναλωθῇ πρὸς ἐξωτερικὴν διακόσμησιν τῆς οἰκίας καὶ πρὸς ἐμφύτευσιν διαφόρων δενδρουλλίων περὶ αὐτήν. Τρίτον νὰ προτείνῃ ἡ ἐπιτροπὴ χιλιόδραχμον γέρας, ὅπερ νὰ δοθῇ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς τελετῆς, εἰς τὸν συγγράψαντα τὴν πλήρη καὶ τελείαν καὶ ἀκριβῆ βιογραφίαν τοῦ Ρήγα.

Διὰ τοῦ τελευταίου τούτου ἐλπίζομεν ὅτι θέλομεν διεγείρει τὴν φιλοτιμίαν πλείστων ὄσων λογίων οὐ μόνον τοῦ ἔθνους μας ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων οἷον Ρωμούνων, Σέρβων, Γερμανῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Ὀθωμανῶν· ναί! Καὶ τῶν Ὀθωμανῶν αὐτῶν ἐπαναλαμβάνομεν, διότι, ἐὰν ἐπὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' τὸ 1871 τουτέστι μετὰ παρέλευσιν πεντήκοντα ἐτῶν ἀπὸ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ ἐκείνου ἡ Ὀθωμανὴ Κυβέρνησις ἔδειξε σημεῖα μετανοίας, πόσω μᾶλλον κατὰ τὸ 1898 τουτέστι μετὰ παρέλευσιν ὅλου αἰῶνος ἀπὸ τοῦ στραγγαλισμοῦ τοῦ Ρήγα θέλει φανῆ πρόθυμος, ὅπως παράσχη πᾶσαν εὐκολίαν εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας ν' ἀρυσθῶσι πληροφορίας παρ' αὐτῆς πρὸς διαφώτισιν γεγονότος τὸ τοῦτον συζητουμένου. Καθὼς ὁ φιλέλληνας Γαλάτης Αἰμ. Λεγρᾶνδ ἐσκέφθη, ὅτι ἐν Βιέννῃ θέλουσιν εὐρεθῆ ἔγγραφα διαφωτίζοντα τὰ κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ρήγα, ἡ δὲ σκέψις αὕτη ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας, οὕτω καὶ ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι ἐν Κων/πόλει καὶ ἀλλαχοῦ θέλομεν πού θέλουσιν εὐρεθῆ ἴσως ἐπίσημα ἔγγραφα ἢ ἐρριμένα σημειώσεις λογίου τινὸς διαφωτίζουσαι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰ κατὰ τὸν Ρήγαν.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν περὶ τελετῆς ιδεῶν ἡμῶν ἀναγράφομεν ἐνταῦθα τὰς εὐχὰς καὶ τὰ φρονήματα δύο ἐπιφανῶν ἀνδρῶν κατὰ πολὺ ἀνωτέρων καὶ ἀρμοδιωτέρων

ἡμῶν τοῦ ἀοιδήμου Περραιβοῦ καὶ τοῦ ἀξιοτίμου καθηγητοῦ Σ. Λάμπρου. Καὶ ὁ μὲν Περραιβὸς «δὲν ἀμφιβάλλω, λέγει, ὅτι τὸ ἔθνος μου (τὸ ἑλληνικὸν) μίαν ἡμέραν μέλλει νὰ ἰδρῦση ἀνδριάντας τοῦ ἥρωος τούτου (τοῦ Ρήγα) εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ τριόδους μὲ κρότους πομπὰς καὶ σέβας, ἀνάλογα τῶν θυσιῶν του», ὁ δὲ Λάμπρος πρὸ τριῶν ἐτῶν ἔγραφε «Μετὰ ἑπτὰ καὶ ἡμισυ ἔτη ἀπὸ τῆ σήμερον θὰ τελέση εὐγνώμων ἡ Ἑλλὰς τὴν ἑκατοστὴν ἐπέτειον τοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα καὶ τῶν περὶ αὐτὸν μαρτύρων. Ἄς ἐνθυμηθῆ τότε ἡ Ἑλλὰς νὰ ἐγείρη ἐν τῇ ἐλευθερωθείσῃ πατρίδι τοῦ Θεσσαλοῦ ἐλευθερωτοῦ μνημεῖον ἀντάξιον τῆς μεγάλης του καρδίας. Ἄς στηθῆ ὁ ἀνδριάς του σεμνὸς καὶ μεγαλεῖος ἐπὶ βάσεως πανελληνίου. Καὶ ἄς στηθῆ ὁ στυλοβάτης ἐκεῖνος, ὅπως ἡ βάσις τοῦ ἐν Βερολίνῳ ἀνδριάντος τοῦ Vater Jahn, τοῦ πατρὸς τῆς Γυμναστικῆς ἐν Γερμανίᾳ, ὡς ἡ Παναγία τοῦ Καζάν, ἡ μνημόσυνος τῶν Ρωσικῶν τροπαίων Ἐκκλησία, ἐν Πετροπόλει».

Προτίθεμεν δ' ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐξῆς σχετικὰ πρὸς τὸ προκείμενον θέμα. Τῷ 1888 ἐπεσκέφθη τὴν Θεσσαλίαν ὁ πράγματι Μέγας εὐεργέτης τοῦ ἔθνους Κωνσταντῖνος Ζάππας, ὅστις, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἀμαξοστοιχία τοῦ Σιδηροδρόμου διέσχισε τὴν κωμόπολιν τοῦ Βελεστίνου συγκινηθεὶς ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς πατρίδος τοῦ Ρήγα καὶ τῇ ἀναμνήσει ἐκείνου ἀνέκραξε: «Θέλω ἀνεγείρει μεγαλοπρεπέστατον μνημεῖον εἰς τιμὴν τοῦ Ρήγα», καθὼς ἄλλος πρὸ αὐτοῦ εὐγενῆς Ἡπειρώτης, ὁ Γεώργιος Ἀβέρωφ ἀνήγειρε τὸ 1871 τὸν μεγαλοπρεπῆ ἀνδριάντα τοῦ Ρήγα πρὸ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὑφ' ὃν ὁρᾶται τὸ δίστιχον ἐκεῖνο ἐπίγραμμα, ὅπερ ὁμως δεόν νὰ διαγραφῆ καὶ νὰ συνταχθῆ ἄλλο σύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγονότων. Ὁ Ζάππας ἀπέθανε μετὰ τινα ἔτη μὴ προφθάσας νὰ ἐκτελέσῃ τὴν

εὐχὴν καὶ ἐπιθυμίαν του, ἐγκατέλιπε δὲ τὴν κολοσσιαίαν περιουσίαν εἰς τὸ ἔθνος, ὅπερ ὡς κληρονόμος ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τὴν εὐχὴν ἐκείνην.

Διὰ τούτων δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι θέλομεν νὰ ὑποχρεώσωμεν τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐγείρῃ μνημεῖον τῷ Ρήγα διὰ τῶν ἐκ τῶν Ζαπείων κτημάτων εἰσπραττομένων ἐσόδων, ἅτινα εἶνε προωρισμένα δι' ἄλλους ἐθνωφελεστεροὺς σκοποὺς, οὐδὲ εὐχόμεθα ὅπως τοιαῦτα ἐθνικὰ καὶ πατριωτικὰ μνημεῖα ἐγερθῶσι διὰ πρωτοβουλίας καὶ δαπανῶν ἑνὸς μόνου πολίτου, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον λέγομεν, ὅτι δὲν εἶνε ἀδύνατος ἀνέγερσις μνημείου τῶν καλῶν ἀγωνιστῶν τῆς Πατρίδος εἰς ἓν Ἔθνος, ἀφοῦ καὶ εἰς ἰδιώτας τοῦτο εἶνε δυνατόν.

Τελευταῖον, ἀφοῦ ὁ καθηγητὴς τοῦ Βελιγραδίου Νικολάιεβιτς ἔκρινε καλὸν νὰ στήσῃ διὰ συνεισφορῶν ἀνδριάντα τοῦ Ρήγα ἐν Βελιγραδίῳ, ἔνθα ἔπαυσε πάλλουσα ἢ εὐγενὴς ἐκείνη καρδιά, διατὶ νὰ μὴ ἀνεγείρωσιν ἐν Βελεστίνῳ, ἔνθα ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ, μεγαλοπρεπῆ ἀνδριάντα οἱ Ἕλληνες, ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθερίας, τῶν ὁποίων εἰργάσθη μετ' ἐκπληκτικῆς ἀνταπαρνησίας ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλληνας τῆς Θεσσαλίας;

Ἐγγραφον κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1894

Δημήτριος Α. Στωϊκός

***

Πρὸς εὐκολίαν τῶν ἀναγνωστῶν διαιροῦμεν τὸ πόνημα τοῦτο εἰς διαφόρους παραγράφους, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιλαμβάνει μίαν καὶ πλείονας τῶν βιοτικῶν περιπετειῶν τοῦ ἀειμνήστου Ρήγα Βελεστινλῆ.

1. Γονεῖς τοῦ Ρήγα

Μέχρι τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ ὀνόματα τῶν γονέων, ὡς καὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Ρήγα παντελῶς ἠγνοοῦντο, διότι οὐδεὶς τῶν πρό τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συγγραφέων ἀναφέρει τι περὶ τούτων. Ἡ τοιαύτη δ' ἄγνοια ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τινὰς τῶν νεωτέρων διδασκάλων τῆς νεολαίας νὰ πλάσῃ πάντῃ ἀδικαιολογήτως ἰδανικά καὶ φαντασιώδη ὀνόματα τῶν γονέων τοῦ Ρήγα πρὸς βλάβην τῆς ἱστορίας καὶ ἐπισκότισιν τῆς διανοίας τῶν παιδῶν εἰς τὸν μετέπειτα βίον. Πρῶτος δὲ τῶν πρὸς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἐνασχοληθέντων παρ' ἡμῖν λογίων ὑπῆρξεν ὁ ἀκάματος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ν. Γ. Πολίτης, ὅστις ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει τῆς Θεσσαλίας ἐφρόντισε καὶ συνέλεξε διὰ τοῦ ἐν Βελεστίνῳ δημοδιδασκάλου Γ. Βαϊοτοπούλου τὰς δεούσας πληροφορίας παρὰ τῶν ἐκεῖσε γερόντων καὶ τὸ πόρισμα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἐστία» τοῦ 1885 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ νεότης τοῦ Ρήγα». Κατὰ τοῦτον λοιπὸν «ὁ πατήρ τοῦ Ρήγα ὠνομάζετο Κυριαζῆς, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Μαρία· ἀδελφὸν δὲν εἶχεν, ἀλλὰ μίαν μόνην ἀδελφὴν ὀνόματι Ἀσήμω».

Μετά τὸν Πολίτην ἕτερος λόγιος Ἕλλην ὁ Γ. Θεόφιλος ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάξας ἐν Βελεστίνῳ ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος, ἐνησχολήθη μετὰ πλείονος ζήλου εἰς τὴν ἐξακριβωσιν τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας τῶν γονέων καὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Ρήγα, τὸ δ' ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν του ἐκτίθησιν ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθήσει καὶ δις τυπωθείσῃ ἐν Λαρίσση «Βιογραφία Ρήγα τοῦ Φεραίου» τὸ 1886 καὶ 1893. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ προκείμενον θέμα ἐδάφια τοῦ συγγραφέως. «Διὰ τὴν γενεαλογίαν τοῦ Ρήγα Φεραίου δύο ὑπάρχουσι παραδόσεις. Κατὰ μὲν τὸν Σέχ Χαλίλ, ἐπίσημον ὀθωμανὸν ἐκ

Βελεστίνου, ὑπερεκατοντούτη τὴν ἡλικίαν καὶ διαμένοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὐμενῶς δὲ πέμψαντα ἡμῖν τὰς πληροφορίες ταύτας διὰ τοῦ υἱοῦ του Φετᾶ Ἐφέντη, ὁ μὲν πάππος τοῦ Ρήγα ὠνομάζετο Παπᾶ Νικόλαος Οἰκονόμος, ὁ πατήρ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος (Ἀναγνώστης διὰ τῆς χειροθεσίας) ἢ μήτηρ αὐτοῦ Μαρία, ὁ ἀδελφός αὐτοῦ Κυριαζῆς καὶ ἡ ἀδελφή αὐτοῦ Εὐαγγελική (γρ. Βαγγελή). Γνωρίζει δὲ ταῦτα ὁ Σέχ Χαλίλ οὗτος, καθόσον ὁ πατήρ αὐτοῦ Φετᾶ Ἐφένδης ὀνομαζόμενος καὶ συνώνυμος τοῦ ἐγγονοῦ αὐτοῦ Φετᾶ Ἐφένδη ἦτο ἔπαρχος τότε ἐν Βελεστίνῳ καὶ εἶχε τὸν πατέρα τοῦ Ρήγα εἰς τὰς χριστιανικὰς ὑποθέσεις ὡς ἰδιαίτερον αὐτοῦ γραμματέα. Κατὰ δὲ τὸν Ἀναγνώστην Οἰκονόμον, διακεκριμένον κάτοικον τοῦ Ριζομύλου καὶ μακρυνὸν συγγενῆ τοῦ Ρήγα Φεραίου, ὁ πατήρ τοῦ Ρήγα ὠνομάζετο Κυριαζῆς καὶ οὐχὶ ὁ ἀδελφός αὐτοῦ, ἡ δὲ ἀδελφή αὐτοῦ Ἀσήμω, συμφωνεῖ δὲ κατὰ τὰ ἄλλα (οἷον τὸν πάππον τοῦ Ρήγα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ) μὲ τὰς πληροφορίες τοῦ Σέχ Χαλίλ. Γνωρίζει δὲ ταῦτα, καθόσον ὁ πατήρ αὐτοῦ Παπᾶ Ἰωάννης Οἰκονόμος ὀνομαζόμενος εἶχε νυμφευθῆ μιαν ἐξαδέλφην τοῦ Ρήγα Μαρίαν ὀνομαζομένην καὶ παρ' αὐτῆς (τῆς μητρὸς του δηλ.) ἤκουε ταῦτα».

Ἐκ τῶν διηγήσεων τούτων προτιμητέαν κρίνομεν τὴν τοῦ Θεοφίλου ὡς πληρεστέραν καὶ πιθανότεραν.

Ὁ πατήρ τοῦ Ρήγα φαίνεται ὅπως ὅποτε ὅτι ἦν οὐχὶ μόνον εὐκατάστατος καὶ εὐυπόληπτος κατὰ τὰς παρὰ Πολίτη παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ ἐγγράμματος καὶ προστάτης τῶν χριστιανῶν κατὰ τὸν Σέχ Χαλίλ τοῦ Θεοφίλου· ἐπομένως ὡς τοιοῦτος οὐδόπως παράδοξον ὅτι ἐφειλκύσατο τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος οὐχὶ μόνον τῶν ἐν Βελεστίνῳ Ὀσμανιδῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοθρήσκων του. Ὅτι δὲ οἱ χριστιανοὶ τοῦ Βελεστίνου ἦσαν φθονεροὶ καὶ κακεντρεχεῖς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἔκ τινος παρατηρήσεως τοῦ

Περραιβοῦ διηγούμενου ὅτι «ὁσάκις συνέπιπτε λόγος περὶ τυραννίας τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ὀθωμανῶν ὁ Ρήγας ἀπέδιδε τὰ πρωτεῖα τῆς βαρβαρότητος καὶ ἀγριότητος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πατρίδος τοῦ Βελεστίνου, προσέλεγε δὲ ἀστεῖζόμενος «τὰ γουρούνια τοῦ Βελεστίνου ἔχουν σουρλὰν (προβοσκίδα) χονδρότερον καὶ δόντια σουβλερώτερα» (Βιογρ. Ρήγ. σ. 7-8).

Ἀπόδειξις ὅτι οἱ χριστιανοὶ τοῦ Βελεστίνου ἦσαν πως ἰσχυροὶ τότε καὶ σημαίνοντες σχετικῶς πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα ἀφάνειαν καὶ ἀθλιότητα αὐτῶν· τοῦθ' ὅπερ παραδέχεται καὶ ἐπικυροῖ ἡ κοινὴ παράδοσις. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ὅτι ὁ πρότερον πλούσιος πατὴρ τοῦ Ρήγα κατήντησε ἐκ καταδρομῆς τῶν ἐχθρῶν πτωχός, ὁ πρότερον γραμματεὺς τοῦ ἐπάρχου Φετᾶ Ἐφένδη ὅτι ἐξέπεσε τῆς θέσεώς του ὡς ἐκ τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ τοῦ φθόνου τῶν συμπατριωτῶν του (Θεόφιλος), ὁ ποτὲ φίλος τοῦ Μουδέρη Ἀχμέτ Ἀλῆ καὶ ἐπομένως φοβερός ἀντίπαλος κατὰ τῶν ἀδικιῶν καὶ ὠμοτήτων τοῦ Μουσταφᾶ Σουλεϊμάν ὅτι κατήντησεν ἐσχάτως παίγνιον τοῦ τελευταίου τούτου καὶ ἐπὶ τέλους, θῦμα τοῦ υἱοῦ τούτου (Πολίτης).

2. Οἱ συγγενεῖς τοῦ Ρήγα

Κατὰ τινὰς μὲν τῶν γερόντων τοῦ Βελεστίνου ὁ Ρήγας δὲν εἶχεν ἀδελφόν, κατ' ἄλλους δὲ εἶχε τοιοῦτον Κυριαζῆν λεγόμενον, ἐκ δὲ τῶν συγγραφέων μόνον ὁ Γάλλος Μπουκεβίλ ἀναφέρει ὅτι εἷς ἀδελφὸς τοῦ Ρήγα ἀφίχθη εἰς τὴν Αἰτωλίαν (Ἱστορία Ἑλλήν. ἐπαναστ. τόμ. γ' σελ. 108 μετάφρ.), ἀλλ' οὐδεμία, ἀμφιβολία ὅτι ἠπατήθη ἐνταῦθα οὗτος ὑπολαβὼν τὸν ἐξ Ἀμπελακίων τῆς Θεσσαλίας Ἦβρον Ρήγα τὸν εὐρισκόμενον τὸ 1821 εἰς Μεσολόγγιον καὶ λαβόντα μέρος εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν

ἐλλήνων ὡς ἀδελφὸν τοῦ Ρήγα. Κατ' ἄλλους εἶχεν ἐξάδελφόν τινα Κάπαγλουν παρωνυμούμενον καὶ πρόπαππον τοῦ προὔπαρξαντος Δημάρχου Φερῶν Δ. Γιανακοπούλου (Β. Ἀργυρόπουλος). Ἡ ἀδελφή τοῦ Ρήγα ὑπανδρεύθη κατὰ τὴν γενικὴν γνώμην τὸν Ἀντώνιον Κώστογλουν, πτωχὸν ἀλλ' ἐγγράμματον Φεραῖον, ἐξ ᾧ ἐγεννήθη υἱὸς, οἵτινες ὅμως ἅπαντες ἐφονεύθησαν μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρήγα. «Τὸν πατέρα τοῦ Ρήγα, γράφει ὁ Πολίτης, ἐφόνευσεν ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Βελεστίνου διὰ πιστολίου ὁ υἱὸς τοῦ Μουσταφᾶ Σουλεϊμάν. Τραγικώτερον δ' ἦτο τὸ τέλος τῆς ἀδελφῆς καὶ τοῦ γαμβροῦ· ὅτε ἐγνώσθη ἐν Βελεστίνῳ ὅτι ὁ Ρήγας ἐπανεστῆ κατὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐφονεύθη ἐν Βελιγραδίῳ, οἱ ὀθωμανοὶ ὁμοθυμαδὸν εἰσήλασαν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῶν καὶ συλλαβόντες τούτους τὴν μὲν Ἀσῆμω ἀπηγχόνησαν, τὸν δὲ σύζυγόν της ἀνεσκολόπισαν· οὐδὲ ὁ μόνος υἱὸς αὐτῶν ἐν Δομοκῶ εὐρισκόμενος ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν ἀγρίαν καταδίωξιν τῶν αἰμοδιψῶν Βελεστινλίδων, ἀλλὰ κατεσφάγη ἐν τῇ κωμοπόλει ἐκείνῃ ὑπὸ φονέων πρὸς τοῦτο ἐκεῖ ἐκ Φερῶν μεταβόντων» (σελ. 16). Ὁ θάνατος τῆς μητρὸς τοῦ Ρήγα οὐδόλως μνημονεύεται ἐνταῦθα. Κατὰ τὸν Θεόφιλον ὅμως «ἐκ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ (τοῦ Ρήγα) νυμφευθείσης τὸν Κώστογλουν ἐγεννήθη ὁ Ἀναγνώστης Κώστογλους ὅστις ἐδίδαξε πρῶτον μὲν εἰς Πορταριὰν κωμόπολιν τῆς ἐπαρχίας Βώλου, καὶ ἀκολουθῶν εἰς Τύρναβον. Ἡ ἀδελφή τοῦ Ρήγα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς ἀπηγχονίσθη ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν τοῦ Βελεστίνου εἰς τι δένδρον τοῦ Ζαρζαβὰτ Παζὰρ τῆς πόλεως ταύτης διὰ τὸν λόγον ὅτι ἦν ἀδελφή τοῦ Ρήγα».

Ὁ αὐτὸς δὲ συγγραφεὺς διηγεῖται ἀλλαχοῦ διαφορετικώτερον ἢ ὁ Πολίτης τὸ τέλος τῶν γονέων τοῦ Ρήγα ὅτι δηλ. «Ὀθωμανοὶ τινες εἰσήλθον ποτε εἰς τὴν οἰκίαν

τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διὰ νὰ καταλύσωσιν. Οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐδέχθησαν αὐτοὺς καὶ παρέθεντο τράπεζαν· ἐκεῖνοι ὁμως, ἀφοῦ, ἔφαγον, ἐζήτησαν νὰ ἔλθωσι νὰ κεράσωσιν αὐτοὺς αἱ γυναῖκες αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὁμως, ὁ πατὴρ τοῦ Ρήγα καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς αὐτῶν οἱ εὐρεθέντες τότε ἐν τῇ οἰκίᾳ δὲν ἐδέχθησαν τοῦτο, ἤρξαντο διαπληκτισμοὶ, οἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν σφαγὴν τῶν γονέων τοῦ Ρήγα καὶ τινῶν ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Ρήγας μετέβη τότε πάραυτα παρὰ τῷ Καδῆ καὶ ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὸν τὰ γενόμενα καὶ προσκαλέσας αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς του ἐπεδείξατο πρὸς αὐτὸν τὰς σφαγὰς ταύτας· ἀναχωρήσας δ' ἔκτοτε δὲν ἐπέστρεψεν εἰς Βελεστῖνον πλέον ὀρκισθεῖς ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. (σ. 13 β' ἐκδόσ.).

Πλὴν τῶν συγγενῶν τούτων, ὧν τὰ ὀνόματα καὶ αἱ περιπέτειαι ἐγνώσθησαν ἐσχάτως ἐξ ἐπιτοπίου παραδόσεως, ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι συγγενεῖς αὐτοῦ· οὕτω λ.χ. ἀναφέρονται δύο ἀνεψοὶ αὐτοῦ ἐκ Βελεστῖνου ἐπίσης, ἄγνωστον ἂν ἐξ ἀδελφῶν ἢ ἐξ ἐξαδέλφων τοῦ Ρήγα, Γεώργιος καὶ Ἰωάννης ὀνομαζόμενοι Σακελλάριοι τὸ ἐπίθετον. Τούτων ὁ μὲν Γεώργιος ἐγένετο ἱερεὺς καὶ ἔζη κατὰ τὸ 1846, ὁ δὲ Ἰωάννης Σακελλάριος ὅστις βραδύτερον προσέλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν Φεραῖος, «ὑπηρέτησε κατὰ μὲν τὸν ἀγῶνα ὡς σωματάρχης, κατόπιν δὲ ὡς ὑγιεινός, τελώνης, δασονόμος κτλ τῇ δὲ 24 Ἀπριλίου 1844 ἐπροικοδοτήθηκε διὰ φαλαγγικοῦ γραμματίου ἀνθυπολοχαγοῦ καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Ἰουλίου 1869 (Λάμπρου, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, σ. 17).

Τινὲς ὅλως ἐν ἀγνοίᾳ διατελοῦντες τῶν πραγμάτων ἔπλασαν καὶ ἐγγόνην τοῦ Ρήγα καὶ ἄλλους συγγενεῖς ὅλως ἀναποδείκτως καὶ ἐσφαλμένως· ἐπομένως περιττὸν κρίνομεν νὰ καταχωρίσωμεν τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐνταῦθα.

3. Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ρήγα

Καὶ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἠγνοεῖτο μέχρι τινὸς καὶ μόλις ἐγνώσθη ἐσχάτως· καταχωρίζομεν δ' ἐνταῦθα τὰς περὶ τούτου γμώμας τῶν δαφόρων συγγραφέων. Οὕτω λ.χ. κατὰ τὸν Περραιβὸν ὁ Ρήγας ἐθυσιάσθη τὸ 1797 φέρων ἡλικίαν τριάντα πέντε ἐτῶν (Βιογρ. Ρήγ. σ. 45)· ἄρα κατὰ ταῦτα ἐγεννήθη περὶ τὸ 1762 ἢ 63. Ἡ ἐποχὴ ὅμως αὕτη εἶναι ὅλως ἐσφαλμένη καὶ ἀσυμβίβαστος πρὸς ἄλλα βιοτικὰ περιστατικὰ τοῦ Ρήγα. Κατὰ τὸν Beqbeau ὁ Ρήγας κατεστράφη περὶ τὰ τέλη Μαΐου τοῦ 1798 ἔχων ἡλικίαν μόλις τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἐτῶν (Γούδα, Βίοι Παρ., τ. Β', σ. 127)· τῆς αὐτῆς ἡλικίας θεωρεῖ τὸν Ρήγαν καὶ ὁ Μπουκεβίλ (Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαν. Α', σ. 99)· ἄρα κατὰ ταῦτα ἐγεννήθη τὸ 1753. Κατὰ τὴν νέαν γενικὴν βιογραφίαν τοῦ Διδότου ἐγεννήθη τὸ 1760-1762, κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Νικολόπουλον τὸ 1753 καὶ κατὰ τὸν Σ.Θ. Ξένον τὸ 1750· ὥστε κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς πηγὰς ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ συνέπιπτεν ἀπὸ τοῦ 1750 μέχρι τοῦ 1762, διαφορὰ σπουδαία, διότι περιλαμβάνει διάστημα 12 καὶ 13 ἐτῶν. Παις τις ἀναγινώσκων τὴν τοσαύτην διαφορὰν καὶ τὸ τοσοῦτον μακρὸν χρονικὸν διάστημα βεβαίως θέλει σκεφθῆ ὅτι ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀλήθεια καὶ θέλει παραδεχθῆ τὸ 1757 ὡς ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ρήγα· καὶ ὄντως οὗτος ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1757 ἢ τὸ πολὺ πολὺ κατὰ τὸ τελευταῖον ἡμισυ τοῦ 1756 ἢ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 1758 ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Λεγρὰνδ δημοσιευθέντων ἐγγράφων τῆς Βιέννης, ἐν οἷς καταχωρίζεται ἡ ἀνάκρισις τοῦ Ρήγα καὶ τῶν σὺν αὐτῷ καὶ ἔνθα ὁ Ρήγας ὁμολογεῖ ἑαυτὸν τεσσαρακοντούτη κατὰ τὸ 1797. Καὶ ἐὰν δὲ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Ρήγας δὲν ἀκριβολογεῖ ἐνταῦθα περὶ τῆς ἡλικίας του, οὐχ'

ἤττον τὴν ὁμολογίαν ταύτην δέον νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν ἀξιοπιστοτέραν πασῶν τῶν ἄλλων γνωμῶν καὶ ὑποθέσεων· ἄρα ὁ Ρήγας ἐγεννήθη τὸ 1757.

Περίεργος σύμπτωσις. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγεννᾶτο ὁ Ρήγας ἡ πανώλης κατεμάστιζε τὴν Θεσσαλίαν, τῆς ὁποίας οἱ Ὀθωμανοὶ κάτοικοι πιστεύοντες τυφλῶς εἰς τὸ πεπρωμένον καὶ μὴ ἀκολουθοῦντες τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πείρας ἀποδειχθείσας σωτηρίους προφυλάξεις παρεδίδοντο ἀφόβως καὶ ἀλόγως εἰς τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν φθορὰν τῆς βροτολόγου ἐπιδημίας. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν συνέβη καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ ἀναφερόμενον συμβάν τοῦ ἐκ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας καταγομένου μοναχοῦ τοῦ Σιναίου ὄρους (Βιογρ. Ρήγ., σελ. 55-59). Πόσω μακρὰν τῶν ἀνθρωπίνων ὀφθαλμῶν κεῖνται καὶ πόσω ἀπροσπέλαστοι εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου εἰσὶν αἱ βουλαὶ τῆς Προνοίας!

4. Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον τοῦ Ρήγα

Σκότος βαθὺ ἐπέπρωτο δυστυχῶς νὰ καλύπτῃ τὰς ἰδιωτικὰς περιπετείας τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἀποτέλεσμα βεβαίως τοῦ μεγέθους τῆς ἐκπλήξεως τοῦ θανάτου του, καταλαβούσης τοὺς συγχρόνους καὶ μικρὸν μεταγενεστέρους μὴ τολμῶντας νὰ ἐξετάσωσι τὰ κατ' αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐσφαλμένῃ ἰδέᾳ καὶ τῷ ἀνυπάρκτῳ φόβῳ μὴ διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τούτων ἐκπέσῃ ὁ ἀνὴρ τῆς θέσεως καὶ τῆς τιμῆς, εἰς ἣν ἀνεβίβασεν αὐτὸν μόλις ἐκπνεύσαντα τὸ κοινὸν φρόνημα καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία. Ἄντι λοιπὸν τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας περιέλαβον αὐτὸν διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων διηγημάτων, ὥστε κατὰ τὸν Λάμπρον «χρόνος παρῆλθε πολὺς καὶ βαρῦτιμος πρὶν ἢ λευκανθῶσι τὰ κατ' αὐτὸν». Οὕτω δὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὸ τὸ

ὀνοματεπώνυμον αὐτοῦ διεστράφη· ἀλλὰ σήμερον, ὅτε παρῆλθεν ἡ ἔκπληξις, τὸ ἐπισκιάζον ἐκεῖνο νέφος, ἔρχεται ἡ μετ' ἐπιστασίας ἔρευνα καὶ ἡ κριτικὴ νὰ διαλευκάνη τὰ ἐσκοτισμένα καὶ διακρίνη τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψεύδους καὶ τὸ ὀρθὸν ἀπὸ τοῦ στρεβλοῦ ἵνα οὕτω δυνηθῇ νὰ δώσῃ τῶ κρινομένῳ τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῶ θεῖσιν καὶ θαυμάσῃ αὐτὸν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ πραγματικότητι καὶ ἀληθείᾳ.

Καὶ κατὰ τινὰς μὲν τὸ μὲν κύριον αὐτοῦ ὄνομα ἦν Ἀντώνιος, τὸ δὲ Ρήγας ἦν ἐπώνυμον, κατ' ἄλλους δὲ ἐκαλεῖτο Κωνσταντῖνος. Ἡ σύγχυσις αὕτη προῆλθεν ὡς ἐξῆς. Τὸ μὲν Ἀντώνιος ἀπεδόθη εἰς αὐτὸν ἐκ συγχύσεως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ συνεταίρου τοῦ Ἀντωνίου Κορωνιοῦ, τὸ δὲ Κωνσταντῖνος πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου καλουμένου. Ὅθεν δὲν ὑπολείπεται ἡ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ βαπτιστικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦν Ρήγας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ ὄνομα Ρήγας δὲν εἶναι σύνηθες, δὲν εἶναι ὅμως καὶ λίαν σπάνιον, διότι ἐκτὸς τοῦ βιογραφουμένου καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἄνδρες τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς λ.χ. ὁ πρό τινων ἐτῶν ἀποθανὼν γνωστὸς ἐν Ἑλλάδι πολιτικὸς Ρήγας Παλαμήδης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τὸ 1821 ἐπαναστάσεως τῆς Θετταλομαγνησίας Χατζῆ Ρήγας, ὁ ἐκ Μακρυνίτης, πάππος καὶ εἰς ἀδελφὸς τοῦ ἀοιδίμου Φιλίππου Ἰωάννου ἐκαλεῖτο Ρήγας, καὶ ὁ νῦν καθηγητὴς Ρήγας Νικολαΐδης καὶ ἄλλοι. Ἐξετάσωμεν ἤδη καὶ περὶ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ.

Κατὰ τὰ παρὰ τῶ Θεοφίλῳ εἰρημένα ὁ Ρήγας ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν ἔπρεπε νὰ γράφηται καὶ γνωρίζεται Ρήγας Κωνσταντίνου ἢ Κωνσταντινίδης, ὡς ἐκ τοῦ πάππου δὲ Ρήγας Κ. Οἰκονόμος ἢ Οἰκονομίδης, ἀλλ' οὔτε αὐτὸς οὔτος ὁ Ρήγας ὠνόμαζεν ἑαυτὸν οὕτω, οὔτε ἄλλος τις ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐκάλει αὐτὸν οὕτως· ἄλλως τε, ἀγνώστων ὄντων τῶν ὀνομάτων τῆς οικογενείας του μέχρις ἐσχάτων,

δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δώσῃ τις εἰς αὐτὸν τὰς προσωνυμίας ταύτας.

Ὁ Ρήγας ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πατρίδος του Βελεστινλῆν ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν συγγραμμάτων του, ἐν οἷς προσέθετε καὶ τὸ γενικὸν Θετταλός. Βελεστινλῆν καλεῖ τὸν Ρήγαν καὶ ὁ Γ. Ζαβίρας ἐν Νέα Ἑλλάδι ἢ Ἑλληνικῷ θεάτρῳ, βιβλίῳ συνταχθέντι μὲν κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τοῦ παρόντος αἰῶνος, μόλις δὲ δημοσιευθέντι κατὰ τὸ 1872. Βελεστινλῆν καλεῖ τὸν Ρήγαν ἐπίσης καὶ ὁ Κυριακὸς Μελίρρutos ἐν τῇ 1838 δημοσιευθείσῃ ἐν Ὁδησῶ ὑπ' αὐτοῦ Ἱστορικῇ χρονολογίᾳ. Ρήγας Φεραῖος καὶ Ρήγας ὁ ἐκ Φερῶν καλεῖται ὑπὸ τοῦ Κούμα ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθείσης ἐν Βιέννῃ τὸ 1832 Γενικῆς ἱστορίας (σελ. 600-601). Φεραῖον καλεῖ τὸν Ρήγαν καὶ ὁ Περραιβὸς ἐν τοῖς Πολεμικοῖς Ἀπομνημονεύμασι καὶ τῇ ἰδιαίτερά βιογραφίᾳ τοῦ Ρήγα, μολονότι ἐγνώριζεν οὗτος ὅτι ὁ Ρήγας ἐκάλει ἑαυτὸν Βελεστινλῆν· πρὸς δικαιολόγησιν δὲ τοῦ ἄλλου ἐπιθέτου «τοῦ Φεραίου» ὅπερ οὗτος ἀποδίδει εἰς τὸν βιογραφούμενον, ὁ Περραιβὸς σημειώνει ὅτι «τὸ πάτριον ὄνομά του ποτὲ μὲν Ρήγας Φεραῖος, ποτὲ δὲ Ρήγας Βελεστινλῆς τὸ γράφει (ὁ Ρήγας δηλ.) εἰς τὰ συγγράμματά του» (Πολεμ. Ἀπομν. σ. κ'). Φεραῖον καλεῖ αὐτὸν καὶ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου ἐν τῇ βιογραφίᾳ Γρηγορίου τοῦ Κωνσταντᾶ τὸ 1845· ἔκτοτε δὲ μέχρι τοῦ 1890 τὸ «Φεραῖος» τοσοῦτον ἐπεκράτησεν, ὥστε τὸ «Βελεστινλῆς» ἐλησμονήθη παντάπασι.

Βεβαίως ὁ πρῶτος δούς αὐτῷ τὸ ἐπώνυμον «Φεραῖος» εἶχε κατὰ νοῦν νὰ προσάψῃ τῷ ἐνδόξῳ Ρήγα τὸ ἐνδοξὸν ὄνομα τῶν Φερῶν, αἵτινες πρὸ 1200 περιίπου ἐτῶν ἐγνώριζοντο ὑπὸ τὸ τοῦ Βελεστίνου «ὡς εἰ ἦτον αἰσχύνῃ νὰ καλῆται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρίου χωρίου, τὸ δουλικόν, ὁ ἀνὴρ ὅστις εἶχεν ὀνειρευθῆ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀπελευθέρωσιν

καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ αὐτῆς» κατὰ τὸν Λάμπρον, ὅστις πολὺ ἐνησχολήθη ν' ἀνεύρη τίς πρῶτος ἔδωκε τῷ Ρήγα τὴν ἐπωνυμίαν Φεραῖος, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξυχνιάσῃ τι ὀριστικὸν καὶ βέβαιον, (Ἀποκαλ., σ. 97-99). Ὁ Φιλήμων καίτοι ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Ρήγας ἐκαλεῖτο Βελεστινλῆς, θέλων ν' ἀποφύγῃ τὸν βαρβαρικὸν τύπον, τὴν βαρβαρικὴν κατάληξιν παραποιεῖ αὐτὸ εἰς τὸ Βελεστηνὸς ὡς δῆθεν ὀρθότερον καὶ ἑλληνικώτερον, ἐνῶ αὐτὸς ὀνομάζει αὐτὸν καὶ ἀποκαλεῖ Φεραῖον (Δοκίμ. Ἰστ. Φιλ. Ἐταιρ., σ. 80). Ὁ Ρήγας δὲν ἐκαλεῖτο Φεραῖος δι' ὃν λόγον ἀναφέρει ὁ Φιλήμων ὅτι δῆθεν τὸ ἐπώνυμον τοῦτο εἶχεν ὁ αἰμοβόρος τύραννος τῶν ἀρχαίων Θεσσαλῶν Ἀλέξανδρος Φεραῖος, ἀλλὰ διότι ὁ ἄνθρωπος ἀπέφευγε τὴν ματαιότητα καὶ τοὺς πομπῶδεις τίτλους γνωρίζων κάλλιστα καὶ πρεσβεύων ὅτι οὐχὶ τὰ μεγάλα ὀνόματα καὶ πομπῶδη ἐπίθετα ἀποδεικνύουσι τοὺς φέροντας αὐτὰ μεγάλους καὶ ἐνδόξους, ἀλλὰ τούναντίον αἱ εὐγενεῖς πράξεις καὶ τὰ μεγάλα ἔργα καθιστῶσιν αὐτοὺς μεγάλους καὶ ἐνδόξους καίτοι ἔχοντας ἄσημα καὶ κοινὰ ὀνοματεπώνυμα. Ἀλλὰ τέλος πάντων ἐγνώσθη καὶ ἐκ τῶν ἐσχάτως δημοσιευθέντων βιενναίων ἐγγράφων ὅτι ὁ Ρήγας ἐκαλεῖτο Βελεστινλῆς καὶ οὐχὶ Φεραῖος, ὁ δ' ἀνακαλύψας αὐτὰ περιώνυμος φιλέλλην Λεγρὰνδ εὐχεταὶ ἐν τῷ προλόγῳ του «νὰ ἴδη καταργουμένην τὴν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα προσάρτησιν τοῦ ἐθνικοῦ Φεραῖος. Αὐτὸς ἐκεῖνος, λέγει, οὐδέποτε προσέλαβεν ἐκεῖνο τὸ ὄνομα, ἢ δὲ συναίσθησις τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας, ἢ δικαιοσύνη καὶ ἢ εὐλάβεια ἀπαιτοῦσι νὰ διατηρήσωμεν τοῦ μάρτυρος τούτου τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, ὅπερ φέρων ὑπέστη τὸν θάνατον ἵπὲρ πίστεως, πατριδος, νόμων καὶ ἐλευθερίας», ὡς εἶχεν ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ τῆς σφραγίδος του. Τιμὴ λοιπὸν αἰωνία εἰς τὸν Ρήγαν Βελεστινλῆν» (σελ. ζ'). Σημειωτέον δὲ προσέτι ὅτι ὅπου δὲν ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη, ἢ ὅταν ἔγραφε πρὸς φίλους καὶ

οικείους παρέλειπε τὸ Βελεστινλῆς καὶ ὑπέγραφε μόνον «ὁ Ρήγας».

5. Οἰκία τοῦ Ρήγα

«Πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὁ Βελεστίνος διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, τὴν ὀθωμανικὴν συνοικίαν κατέχουσαν τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν μέρος, καὶ τὴν χριστιανικὴν κατέχουσαν τὸ βορειοδυτικὸν καὶ ὀνομαζομένην Βαρούσιον. Τὸ Βαρούσιον τοῦτο κατεστράφη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ ἤδη εἶναι ἀγροὶ τοιχογυρισμένοι καὶ ὀνομαζόμενοι αὐλαγάδες, ἐν οἷς διακρίνεται ἡ πατρικὴ οἰκία τοῦ Ρήγα» (Θεόφιλος). Ὅτι ὁ Βελεστίνος κατεστράφη κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ 1821 δὲν εἶναι ζήτημα, καθόσον πολλάκις ἠκούσαμεν τοῦτο παῖδες ὄντες παρὰ γερόντων ἐπιβεβαιούμενον καὶ σήμερον βεβαίως ζῶσιν εἰσέτι γέροντες ἰδόντες ἢ ἀκούσαντες ἐν τῇ νεότητί των τὴν καταστροφὴν τοῦ Βελεστίνου καὶ τῆς Θεσσαλομαγνησίας ὥσπερ ἐβλέπομεν καὶ ἠκούομεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι τὰς κατὰ τὸ 1854 καὶ 1878 γενομένας καταστροφὰς τῆς Θεσσαλίας τόσον ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν ὅσον καὶ τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τοῖς λοιποῖς ἱστορικοῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος περὶ τῶν καταστροφῶν τοῦ Βελεστίνου ποιεῖται λόγον καὶ ὁ Λάμπρος ἐν ταῖς Ἀποκαλύψεσιν αὐτοῦ περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, ἀλλ' ἰδίως ὁ Θεόφιλος ἐν τῇ «Βιογραφία Ρήγα τοῦ Φεραίου», ὅστις πολλὰ ἀνέκδοτα καὶ πολλάς λεπτομερείας διέσωσε καὶ ἐθυσάουρυσεν ἐν τῷ συγγράμματί του.

Τὴν οἰκίαν τοῦ Ρήγα πολλοὶ διαβάται οἱ διὰ τινὰ αἰτίαν μένοντες ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν Βελεστίνῳ ἐπισκέπτονται ἐκ περιεργείας, ἀλλ' ἰδίως συνεθίζουσι νὰ πράττωσι τοῦτο κατὰ τὴν 1^{ην} Μαΐου ἐκάστου ἔτους, ὅτε ἑκατοντάδες ξένων οἷον ἐκ Βώλου, Λαρίσσης καὶ ἀλλαχόθεν

προσέρχονται ένταῦθα, ἵνα θαυμάσωσι τὰς ἐκτάκτους καλλονάς, δι' ὧν ἐπροίκισεν ἡ φύσις τὸν τόπον τοῦτον τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἵν' ἀποτίσωσι φόρον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἐξόχου καὶ ἐκτάκτου ἐκείνου Βελεστινλῆ, ἀλλ' ὀλίγοι ὄντως εἰσὶν οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς βαθείας ἐκείνης συγκινήσεως, τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ αἰσθανθῶσι καὶ ἐννοήσωσι μόνον οἱ ὄντες εἰς θέσιν νὰ κρίνωσι περὶ τοῦ πάλαι μεγαλείου τῶν Φερῶν, καθέδρας πολλῶν μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν βασιλέων, περὶ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐξεληθόντος κατὰ τὸν ἡ' αἰῶνα ἀνδρὸς καὶ περὶ τῆς νῦν ἀθλίας καταστάσεως τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῷ.

Κατὰ πόσον δ' ἀληθεύει ἡ παράδοσις περὶ τῆς ταυτότητος τῶν δεικνυομένων ἐρειπίων καὶ τῆς οἰκίας τοῦ Ρήγα ἀγνοοῦμεν, καθόσον ἐκ τῶν νέων συγγραφέων ὁ μὲν κ. Λάμπρος φαίνεται παραδεχόμενος αὐτὴν (Ἀποκαλ. σ. 111), ὁ Πολίτης ὁμως κρίνει τὴν ἰδέαν ταύτην ἀβάσιμον «ἐζητήθησαν, λέγει, καὶ μνημόσυνα ὑλικά αὐτοῦ καὶ τις κρημνισμένη οἰκία δαίκεται ὡς οἰκία τοῦ Ρήγα, εἰ καὶ παντελῶς ἀβάσιμον ἐξελέγχεται τοῦτο ἐξ αὐτῆς τῆς «ἐπιπεδογραφίας τοῦ Βελεστίνου» τῆς παρεμβεβλημένης ἐν τῇ «Χάρτα τῆς Ἑλλάδος», ἣν ὁ ἴδιος ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ» (Ἔστια κτλ. σελ. 14).

Πλὴν τοῦ Λάμπρου καὶ Θεοφίλου καὶ ἄλλοι φαίνονται παραδεχόμενοι αὐτὴν, ὡς λ.χ. ὁ Βαλαμουτόπουλος ἐν τῇ πρωτοτύπῳ μονογραφίᾳ «Ρήγας Φεραῖος» (σελ. 42), ὁ κ. Ζωσιμᾶς ἐσφιγμενίτης καὶ ὁ κ. Νικ. Σταυρίδης, οὔτινος τὰς ἐντυπώσεις καὶ τὴν περιγραφὴν μεταφέρομεν ἐνταῦθα αὐτολεξεὶ «ὀλίγοι δὲ τῶν ἐπισκεπτῶν (ἐν οἷς καὶ ὁ ἴδιος) λέγει, ἀνέβησαν ἐπὶ τὴν ὑπερκειμένην ἀκρόπολιν τῶν Φερῶν· ἐκεῖθεν δὲ διηθύνθησαν πρὸς τὸ μέρος, ἔνθα λέγεται, ὅτι εἶναι ἡ πατρικὴ οἰκία τοῦ Ρήγα καὶ προσκυνήσαντες ἐδάκρυσαν, ὄχι βεβαίως ἀναπολήσαντες

τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἀληθοῦς ἐκείνου τέκνου τῆς Ἑλλάδος, ὅσον διὰ τὴν ἀναισθησίαν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, οἵτινες πρὸς ἔνδειξιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνης καὶ πρὸς αἰωνίαν μνήμην αὐτοῦ δὲν ἐφρόντισαν νὰ περιτειχίσωσι τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπως δεικνύονται εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰ σωζόμενα θεμέλια τῆς πατρικῆς του οἰκίας, οὔτε ἓν κεράμειον πρόπλασμα τοῦ Ρήγα νὰ κατασκευάσωσι καὶ στήσωσιν ἐκεῖ μὲχρις οὗ κατασκευασθῇ δι' ἐράνων τοῦ πανελληνίου ὁ πρὸ δύο ἐτῶν ἀναγγελθεὶς μαρμάρινος ἀνδριάς αὐτοῦ, ἀλλ' ὅστις κατὰ τὰ φαινόμενα οὐδέποτε θὰ κατασκευασθῇ, ἔνεκα τῆς ἀκηδίας καὶ ἀδρανεῖας τῶν ἀρμοδίων», (Προμηθεὺς Βώλου, σ. 530).

Ἄλλ' εἴτε ἡ ὑποδεικνυομένη οἰκία εἶναι ἀληθῶς οἰκία τοῦ Ρήγα, εἴτε οὐχί, τὸ τοιοῦτον οὐδὲν σημαίνει, ἀφοῦ εἶναι ἀναντίρρητον καὶ πανθομολογούμενον ὅτι ὁ Ρήγας ἐγεννήθη ἐν Βελεστίνῳ ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ οἰκίᾳ. Καὶ ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν οὐδὲν ἴχνος τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἐσώζετο, οὔτε ἐδεικνύετο, πάλιν τὸ ἡμέτερον καθῆκον ἀπαιτεῖ νὰ ὀνομάσωμεν καὶ ὀρίσωμεν μίαν οἰκίαν ὡς οἰκίαν τοῦ Ρήγα, τὴν ὁποίαν ὅμως ὀφείλομεν νὰ κοσμήσωμεν καὶ καλλύνωμεν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ὡς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ παρόντος πονήματος εἶπομεν, ἵνα τε τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀναπαύσωμεν καὶ ἴν' ἀποφύγωμεν τὸν ἔλεγχον τῶν ξένων (Εὐρωπαίων) ἐπισκεπτῶν ἐπὶ τῇ δεικνυομένῃ ἀκηδίᾳ καὶ ἀδρανεῖᾳ ἡμῶν, ὡς λέγει ὁ κ. Σταυρίδης.

Πλὴν τῆς οἰκίας λέγεται, ὅτι καὶ φρέαρ τι σώζεται, ὅπερ μοὶ παρέστησαν ὡς ἔργον τῆς οἰκογενείας τοῦ Ρήγα, ἐξ οὗ ἔπινον οἱ γονεῖς τοῦ Ρήγα καὶ ὁ Ρήγας αὐτός. Ἴσως τὸ φρέαρ τοῦτο εἶναι τὸ σημειούμενον ἐν τῇ Ἐπιπεδρογραφίᾳ τοῦ Βελεστίνου ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀειράνη πηγὰδι».

9. Πόσον χρόνον διέτριψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει

Ὁ Ρήγας φυγὼν ἐκ Θεσσαλίας ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐφωδιασμένος διὰ συστατικῶν γραμμάτων κατὰ μὲν τὴν παράδοσιν πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ρωσσίας, κατὰ δὲ τὸν Ζ. Ἐσφιγμενίτην πληροφορηθέντα ἐξ ὑποκειμένου ἀξιοπύστου, πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Λαπάτας Εὐστάθιον καὶ Γεώργιον, ὅπερ καὶ ὀρθότερον. Οἱ ἀδελφοὶ Λαπάται συνέστησαν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ι. Ὑψηλάντην, ὅστις διετέλεσεν ἀπὸ τῆς 9 Αὐγούστου μέχρι τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1774 μέγας Διερχμηνεὺς τοῦ κράτους καὶ μετὰ τινὰς μῆνας ἦτοι περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους (ἀκριβῶς τὴν 12 Δεκεμβρίου 1774) ἀνεχώρησε διὰ τὴν Βλαχίαν, τῆς ὁποίας διωρίσθη ἡγεμῶν.

Ἄγνοοῦνται ἀκριβῶς οἱ ὅροι καὶ αἱ συνθήκαι καὶ αἱ σχέσεις τῆς συναφείας τοῦ ἐπαρχιώτου Ρήγα μετὰ τοῦ εὐγενεοῦς πολίτου καὶ προκρίτου κατοίκου τῆς Κων/πόλεως, δὲν εἶναι ὅμως παράξενον ὅτι ὁ πλήρης εὐφυΐας καὶ ζωηρότητος νεανίας τῆς Θεσσαλίας ἐνεποίησε μεγίστην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ὀξύτατον καὶ διορατικώτατον νοῦν τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου. Ὅθεν πιθανὸν ὅτι ἐκράτησε παρ' ἑαυτῶ τὸν Ρήγαν ὡς παιδαγωγὸν τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Δημητρίου, μεθ' ὧν συνεσπούδαζε τελειοποιούμενος κατὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ θέμενος τὰς βάσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ τῆς Τουρκικῆς ὑπὸ διαφόρους διδασκάλους, πρὸς τῶν ὁποίων τὴν προμήθειαν οὐδεμίαν εἶχε δυσκολίαν ὁ προστάτης αὐτοῦ Ὑψηλάντης (Γούδα βίος Παρ. Β' σ. 111).

Μεταβάντος τούτου εἰς Βλαχίαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1774 ἐπόμενον ὅτι παρηκολούθησεν τοῦτον μετὰ τινὰ χρόνον καὶ σύμπασα ἢ λοιπὴ οἰκογένεια, μεθ' ἧς καὶ ὁ Ρήγας, εἰς Βλαχίαν. Κατὰ τὸν Ζ. Ἐσφιγμενίτην ὁ Ρήγας ἔφυγεν ἐκ Θεσσαλίας κατ' ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1769 (γρ. 1773),

κατὰ δὲ τὴν παράδοσιν ὠρισμένως ἔφυγε κατὰ μῆνα Μάρτιον· ὅθεν ἂν παραδεχθῶμεν ὡς φαίνεται ὀρθὸν ὅτι ὁ Ρήγας ἔφυγεν ἐκ Θεσσαλίας τὸν Μάρτιον τοῦ 1773, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν θετικῶς καὶ ὠρισμένως ὅτι ὁ Ρήγας διέτριψεν ἐν Κων/πόλει περὶ τὰ δύο ἔτη, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ βραχὺν χρόνον παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς Λαπάταις καὶ ἀκολούθως παρὰ τῇ Ὑψηλαντικῇ οἰκογενεῖα.

Κατὰ τὸν Σάθαν ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου, ἐσπούδασεν ἐν Γερμανίᾳ, δὲν ὀρίζεται ὅμως ἀκριβῶς ποῦ καὶ πότε καὶ ἐπὶ πόσον χρόνον (Νεοελ. Φιλ. σ. 550)· εἰκάζομεν δὲ ὅτι ἢ μετάβασις τοῦ Κωνσταντίνου εἰς Γερμανίαν συνέβη περὶ τὸ 1776 ἢ 1777· ὅθεν πιθανὸν ὅτι παρηκολούθησε τοῦτον ἐκεῖσε καὶ ὁ Ρήγας ὡς παιδαγωγὸς καὶ ἐπιτηρητὴς καὶ συσπουδαστὴς ἐκείνου. Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι, ἂν ἀληθεύῃ ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ὁ Ρήγας κατὰ τὴν ἐν Γερμανίᾳ βραχεῖαν ἢ μακρὰν διαμονὴν ἐχρησιμοποίησε τὸν καιρὸν τοῦ πρὸς τελειοποίησιν τῶν γνώσεών του καὶ πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Γερμανικῆς γλώσσης. Ἐπιστρέψας ἐκεῖθεν ὁ Ρήγας εἰς Δακίαν πιθανῶς περὶ τὸ 1779 ἢ τὸ 1780 ἔμεινε παρὰ τῷ εὐεργέτῃ αὐτοῦ καὶ ἡγεμόνῳ Ὑψηλάντῃ ὡς ὑπάλληλος καὶ Γραμματεὺς μέχρι τῆς παρὰ τὸ 1782 παραιτήσεως τούτου ἀπὸ τοῦ θρόνου.

Τότε δὲ (περὶ τὸ 1780 δηλ.) φαίνεται ὅτι ἐσχετίσθη, ὡς γράφει ὁ Περραιβὸς, καὶ μὲ τὸν Κλοτζιάρην τὸ ἀξίωμα Δημήτριον Κανταρτζῆν τὸν Βυζάντιον, οὐχὶ ἐν Μολδαβίᾳ ὡς γράφει ὁ Γούδας (αὐτ. σ. 112), ἀλλ' ἐν Βλαχίᾳ καὶ ἰδίως ἐν Βουκουρεστίῳ, ἔνθα κατῴκει οὗτος ὡς ἀποδείκνυται ἀλλαχόθεν. Οὐδόλως δὲ παράδοξον ὅτι ὁ Ρήγας συνεπλήρωσε τὰς εἰς τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν σπουδάς, ὧν εἶχε κάμει ἀρχὴν ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβῆς, παρὰ τῷ σοφῷ καὶ ἐμβριθεῖ γέροντι Κανταρτζῆ, ὃν ἐτίμα καὶ

συνεβουλεύετο ὡς ἴδιον πατέρα²². Εἰς τοῦτο καὶ μόνον συνίστατο ἢ ἐν Βλαχία ἐκπαίδευσις τοῦ Ρήγα καὶ ὄχι ὡς γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος καὶ ἄλλοι ὅτι ἐν Βλαχία περὶ τὸ 1780 συνεπλήρωσεν ὁ Ρήγας τὰς ἀνωτέρας σπουδὰς του εἰς τὰ σχολεῖα τῆς χώρας ἐκείνης.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ ἡγεμόνος ΑΛ. Ὑψηλάντου συμβᾶσαν τὸ 1782 δι' οὓς λόγους θέλομεν ἐκθέσει κατωτέρω ὁ Ρήγας ἔμεινεν ἐν Βλαχία μὴ δυνάμενος ν' ἀκολουθήσῃ τὸν Ὑψηλάντην εἰς Κωνσταντινούπολιν πρῶτον διότι ἡ θέσις τοῦ Ὑψηλάντου ἦν εἰς ἄκρον ἐπικίνδυνος καὶ δεύτερον διότι ὁ Ρήγας φιλελεύθερος ὢν δὲν ἠδύνατο νὰ συζήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν τυράννων τῆς πατρίδος του Ὀθωμανῶν· ὅθεν ἐπροτίμησε νὰ μείνῃ ἐν Βλαχία, ἔνθα πεποιθῶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἰκανότητα καὶ παιδείαν ἤλπιζε νὰ ἐπιτύχῃ ἀρμοδίαν τινὰ θέσιν. Ἐνταῦθα εὕρισκόμενος ὁ Ρήγας ἐζητήθη, λέγει ὁ Περραιβός, ὡς Γραμματεὺς παρὰ τοῦ ἐκεῖ μεγάλου ἄρχοντος Βραγκοβάνου, ἑνός ἐκ τῶν διασημοτέρων οἴκων τῆς Βλαχίας, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὁποίου δυστυχῶς δὲν δυνάμεθα νὰ προσθέσωμέν τι οὔτε διασαφήσεις τινὰς νὰ κάμωμεν, ὡς στερούμενοι πάσης λεπτομεροῦς πληροφορίας. Ἡ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ὑψηλάντου

---

²² Ὁ Κανταρτζῆς κατὰ τὸ περὶ γλώσσης ζήτημα τῶν Ἑλλήνων λογίων τοῦ 1η' αἰῶνος ὑπῆρξεν ἀρχηγὸς τῶν χυδαῖστων· ὁ Ρήγας λοιπὸν ὡς μαθητὴς ἠκολούθησε τὸ σύστημα τοῦ διδασκάλου εἰς τὰ συγγράμματά του ἀλλὰ κατ' ἐκλογὴν καὶ οὐχὶ τυφλῶς καὶ ἀκρίτως ἢ μηχανικῶς· ὅθεν ἔγραψε μὲν εἰς ἀπλοῦν ὕφος τὰ συγγράμματά του καὶ τὰ ποιήματά του διὰ τοὺς λόγους οὓς ἀναφέρει ὁ Περραιβός ἐκ στόματος τοῦ Ρήγα (Βιογραφ. σ. 15), ἀλλ' ἐντὸς συνετοῦ καὶ λελογισμένου μέτρου· ὅθεν οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ κατηγορήσῃ τὸν Ρήγαν διὰ τὴν γλώσσάν του τοῦθ' ὅπερ ἔπραξαν σύγχρονοι καὶ μεταγενέστεροι διὰ τὸν Κανταρτζῆν αὐτὸν καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του οἶον τὸν Χριστόπουλον, τὸν Βηλαράν, τὸν Φιλιππίδην καὶ ἄλλους.

εἰς τὸν τοῦ Βραγκοβάνου μετάβασις τοῦ Ρήγα φαίνεται ὅτι συνέβη περὶ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη τοῦ 1782.

10. Ἐπάγγελμα τοῦ Ρήγα

Πολλοὶ τῶν Εὐρωπαϊῶν συγγραφέων (ὡς λ. χ. ὁ Μπουκεβίλ, ὁ Ραϊμβὼ καὶ ἄλλοι) θεωροῦσι τὸν Ρήγαν ὡς ἔμπορον, ἄλλοι δὲ ὡς ἰατρόν. Περὶ τοῦ Ρήγα ὡς ἰατροῦ ἐνθυμούμεθα ὅτι πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀνέγνωμεν ἐν τινι περιοδικῷ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀνέκδοτόν τι, καθ' ὃ οὗτος ἔχων ὑπόληψιν ἰατροῦ ἐζητήθη παρὰ τινος πλουσίου ὅπως θεραπεύσῃ τὸν πάσχοντα υἱὸν του, ὁ δὲ Ρήγας καίτοι ἀρνούμενος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ τὴν πρόσκλησιν· εἰσελθὼν λοιπὸν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ἀσθενοῦς καὶ προσβληθεὶς τὴν ὄσφρησιν ὑπὸ ἀφορήτου δυσωδίας ὡς ἐκ τῆς μὴ ἀνανεώσεως τοῦ ἀέρος τοῦ δωματίου διέταξε ν' ἀνοιξῶσι τὰ παράθυρα καὶ ἀφοῦ ἔκαμε χρῆσιν ἀθῶων τινῶν φαρμάκων, ἅτινα μοῦ διαφεύγουσιν ἤδη τῆς μνήμης, ὁ ἀσθενὴς ἰάθη, ὁ δὲ Ρήγας ἐθεωρήθη ὡς ἐπιστήμων καὶ ἔξοχος ἰατρός καὶ διατρίψας ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ πλουσίῳ ἐκείνῳ ἐδέχθη τὰς μεγαλειτέρας περιποιήσεις. Οὐδ' ἕτερον τῶν ἐπαγγελμάτων τούτων περιποιεῖτο καὶ μεταχειρίζετο ὁ Ρήγας, ἀπέδωκαν δὲ ταῦτα τὰ ἐπαγγέλματα εἰς αὐτόν ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν καὶ ἀντιλήψεων ὡς τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ ὄνομα ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις. Ὁ Ρήγας πλὴν τῆς μονοετοῦς ἐν Κισσῷ διδασκαλίας οὐδέποτε ἄλλοτε ἢ ἀλλαχοῦ ἐδίδαξεν ὥστε ν' ἀποδώσωμεν αὐτῷ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου τὸ συνειθέστατον εἰς τοὺς πλείστους Ἕλληνας κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν· ὑπελήφθη δὲ ἔμπορος καὶ ἰατρός ὡς ἐκ τῶν μετὰ τῶν ἐμπόρων καὶ ἰατρῶν συναναστροφῶν του, ἅπαντες δὲ οἱ σὺν αὐτῷ μαρτυρήσαντες ὡς καὶ οἱ λοιποὶ γνωστοὶ φίλοι καὶ

έταιροι τοῦ Ρήγα ἦσαν ἔμποροι καὶ ἰατροὶ ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ σύγχυσις τοῦ ἐπαγγέλματός του.

Ὁ Ρήγας ὑπηρέτησε κυρίως ὡς Γραμματεὺς πρῶτον τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ὡς πιθανώτατα εἰκάζεται, ἔπειτα δὲ μετὰ τινα βραχεῖαν, ὡς νομίζομεν, διαθεσιμότητα, τοῦ Βραγκοβάνου, ἀκολούθως τοῦ Μαυρογένους καὶ τελευταῖον τοῦ ἐν Βλαχία Γαλλικοῦ Προξενείου ἐπὶ ὄλην δεκαετίαν ἢ δωδεκαετίαν (1780-1791)· ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τοῦ θανάτου του κατεγίνετο εἰς διαφόρους συγγραφὰς καὶ μεταφράσεις πρὸς πατριωτικὸν σκοπὸν «παραιτήσας, ὡς εἶπεν ἀνακρινόμενος παρὰ τοῦ Νομάρχου Τεργέστης, πᾶσαν ἄλλην βιοποριστικὴν ὑπηρεσίαν καὶ πᾶν ἀτομικὸν συμφέρον» (Περραιβός)· ἔχων δὲ φίλους πλείστους ἐνθέρμους καὶ πλουσίους οὐδεμίαν δυσκολίαν εὗρισκε πρὸς διατήρησιν ἑαυτοῦ καὶ ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐθνικῶν σκοπῶν του ὡς θέλομεν ἴδη βραδύτερον λεπτομερέστερον· ἄλλως τε ἢ ἐφ' ὄλην δεκαετίαν ὑπηρεσία αὐτοῦ ὡς Γραμματέως πλουσίων καὶ ἡγεμόνων παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἀρκετὸν βεβαίως ἀποθεματικὸν κεφάλαιον.

Ὅθεν οὐ μόνον φίλους καὶ ἐχθροὺς ὑπεχρέωνε διὰ δωρεῶν καὶ ἄλλων ἐνεργημάτων, ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων του δι' ἰδίων ἀναλωμάτων ἐξέδιδε. Καὶ ὁ Πασβάνογλος κατὰ Περραιβὸν μεγίστας παρέσχεν εἰς αὐτὸν ὑλικὰς ἀμοιβὰς ὅτι ἐκ Βιδινίου ἦλθεν εἰς Βουκουρέστιον ἵνα εὐχαριστήσῃ αὐτῷ διὰ τὴν σωτηρίαν του. Ὅτε οἱ φύλακες στρατιῶται ἐν Τεργέστη ἐκώλυον τὸν Περραιβὸν νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῶν κιβωτίων τὰ ἔγγραφα καὶ τὴν σφραγίδα, ὁ Ρήγας ἐκολάκευσεν αὐτοὺς χορηγήσας ἐνταῦτῳ εἰς ἕκαστον ἀνὰ ἓν χρυσοῦν φλωρίον. Καὶ τοὺς συλλαβόντας τὸν Πασβάνογλου τέσσαρας στρατιώτας μετεμφισμένον ἀντήμειψε δούς εἰς ἕκαστον ἀνὰ δέκα γρόσια, ἅτινα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀντεστοίχουν πρὸς ἑκατὸν περίπου

σημερινὰς δραχμάς. Ὡστε ἐκ τούτων εἰκάζεται ὅτι ὁ Ρήγας δὲν ἦτο πολὺ πλούσιος ὡς στερούμενος κτημάτων καὶ ἄλλων ὑποστατικῶν, ἀλλ' οὔτε πάλιν καὶ πολὺ πτωχός, ὥστε νὰ εὐρίσκειται ἐν ἀμηχανίᾳ εἰς πᾶσαν αὐτοῦ ἐπιχείρησιν καὶ εἰς πᾶσαν ἀνάγκην ἰδιωτικὴν ἢ κοινωνικὴν.

11. Αναθεώρησις τῶν προηγουμένων

Τὰ πλεῖστα τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων εἶναι εἰκασίαι καὶ πιθανότητες, διότι ἐλλείπουσι δυστυχῶς αὐθεντικαὶ μαρτυρίαι καὶ ἐπίσημα ἔγγραφα, δι' ὧν νὰ καταστῶσι βέβαιαι καὶ ἀνεπίδεκτοι πάσης ἀμφιβολίας αἱ βιωτικαὶ περιπέτειαι τοῦ νέου τούτου Μελχισεδέκ τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἀπὸ τοῦδε ὅμως καὶ πέραν λεχθησόμενα εἶναι αὐτόχρημα ἀλήθεια, διότι ἐκτίθενται καὶ γνωρίζονται παρεκτὸς ἄλλων μαρτύρων ὀλιγωτέρας πίστεως πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ, ὅστις ἐγνώρισε προσωπικῶς τὸν Ρήγαν, συνέζησε μὲ αὐτὸν ἐπὶ ἔτη, συμμετέσχε πάντων τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων καὶ παρ' ὀλίγον ἐλάμβανε τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου καὶ δεύτερον πιστοποιοῦνται ὑπὸ τῶν ἐσχάτως ἀνακαλυφθέντων ἐπισημῶν ἐγγράφων τῆς Αὐστριακῆς Κυβερνήσεως καὶ δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ Γάλλου Αἰμιλίου Λεγρᾶνδ μετὰ μεταφράσεως ἑλληνικῆς ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου τὸ 1891, δι' ὧν διορθοῦται πᾶν ὅ,τι ἐσφαλμένως καὶ ἐλλιπῶς ἦτο γνωστὸν μέχρι τοῦδε περὶ τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ Ρήγα καὶ τῶν περὶ αὐτὸν μαρτύρων.

Πρὶν ἢ προβῶμεν ὅμως εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τούτων καλὸν κρίνομεν νὰ παρενεύωμεν ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐπειδὴ ὁ Ρήγας κατείχετο ὡς ὀλίγιστοι τῶν τότε ὑπὸ μεγίστου πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς δεδουλωμένης πατριδος ἐνθουσιασμοῦ καὶ συνεπῶς ἀσπόνδου κατὰ τῶν

τυράννων αὐτῆς Τούρκων μίσους, ἐδέησε νὰ πλασθῶσιν ἢ παραποιηθῶσι διάφορα ἐπεισόδια συμβάντα αὐτῶ τε καὶ τῆ οἰκογενεία του ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐξ ὧν ἠναγκάσθη νὰ φύγη ἐκεῖθεν ὁμώσας τὴν ἐκδίκησιν καὶ καταστροφὴν τῶν ὀθωμανῶν (παρ. 7, σελ. 26). Ὅμοιόν τι περιστατικὸν ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ βιογράφου τῶν νεωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος Γούδα (τ. Β', σ. 115-116). Παρόμοιόν τι πλάσμα ἢ διήγημα ἀναγράφεται καὶ ὑπὸ τοῦ Καλεβρᾶ, καθ' ὃ δηλ. ὁ Ρήγας περιῆλθε τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν μετημφισμένος εἰς δερβίσην ἵνα γνωρίσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγες τὰ τῆς Τουρκίας πράγματα καὶ χαράξῃ ἐπομένως τοὺς Γεωγραφικοὺς χάρτας του (Προμηθεὺς Βώλου, σ. 206-208). Ὡσαύτως ἀνακριβεῖς καὶ πεπλανημένοι εἶναι καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ περὶ τοῦ Ρήγα εἰδήσεις καὶ γνώσεις τοῦ αὐτοῦ Καλεβρᾶ (αὐτ.). Πλάσματα καὶ μῦθοι εἶναι καὶ ἄλλα εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν τοῦ Ρήγα ἀναφερόμενα διηγήματα οἷον ὅτι δῆθεν ὁ Ρήγας ἐν Τεργέστη κατέπιε τὰ ἔγγραφα ἵνα μὴ φανερωθῶσιν οἱ συνωμοταί. Ὡσαύτως μικροῦ λόγου ἄξιον διήγημα ἢ μῦθος εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Γούδα ἀναφερόμενον τεχνητὸν βαρέλλι τοῦ Ρήγα (Βίοι Παραλ. τ. Β', σ. 114).

12. Πῶς εἶχον τότε τὰ τῆς Βλαχίας

Εἶδομεν ἐν τοῖς πρόσθεν ὅτι ἡγεμῶν Βλαχίας ἦν ὁ Ἀλ. Ὑψηλάντης, ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν (1774-1782) τοσαύτας βελτιώσεις εἶχεν ἐπενέγκει εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον καὶ τοσοῦτον εἶχεν ἐξελληνίσει τὴν χώραν ἐκείνην, ὥστε, κατὰ τὸν Σάθαν, «εἶχε στρατὸν μόνιμον ἐξ ἐξήκοντα λόχων, ὧν οἱ μὲν πεντήκοντα ὀκτῶ (ἀληθῶς;) ἐσχηματίζοντο

ἀποκλειστικῶς ἐξ Ἑλλήνων, οἱ δύο ἐκ Βουλγάρων καὶ Σέρβων (Νεολλ. Φιλ. σ. 550)²³.

Ἡ ἡγεμονία τοῦ Ὑψηλάντου ἤθελε παραταθῆ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκόμη ἐὰν ἡ ἀκολασία καὶ αἱ παρεκτροπαὶ τῶν υἱῶν του δὲν διετάραττον τὴν οἰκιακὴν εὐδαιμονίαν τοῦ Ὑψηλάντου ὧν ἔνεκα οὗτοι ἐλεγχόμενοι καὶ ἐπιπληττόμενοι ὑπὸ τοῦ πατρὸς των κατέφυγον κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1781 εἰς Γερμανίαν. Ἴνα δὲ ἀπομακρύνῃ ὁ ἡγεμὼν πᾶσαν παρεξήγησιν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων διὰ τὴν δραπέτευσιν τῶν υἱῶν του συμπεσοῦσαν μετ' ἄλλων ταραχῶν ἐκ μέρους ἀξιωματικῶν τινων προελθουσῶν ἐζήτησε τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν καὶ καθυπέβαλε τῷ Διβανίῳ τὴν πρὸς τοῦτο παραίτησίν του, ἀλλὰ, καὶ τοῦτο γενομένου, μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῆς ἐσχάτης προδοσίας (τὴν κεφαλικὴν ποινήν) διὰ τῆς μεσολαβήσεως καὶ παρεμβάσεως τοῦ τότε μεγάλου Βεζύρου Ἰζὲτ Ἀχμέτ Πασσᾶ.

Τὸν Ὑψηλάντη παραιτηθέντα οὕτω διεδέχθη κατὰ τὸ 1782 εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ θρόνου ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς ἐπὶ ἕξ μῆνας τοῦτον ὁ ἐπὶ ἕν ἔτος διατελέσας Μέγας Διερμηνεὺς Μιχαὴλ Σοῦτσος, ὅστις διετήρησε τὸ τῆς ἡγεμονίας ἀξίωμα παρ' ὀλίγον ἐπὶ τρία ἔτη ἤτοι μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1785, ὅτε ἐξωσθεὶς ἐπρόκειτο ν' ἀντικατασταθῆ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Δημ. Μουρούζη, ὅστις μετὰ τὴν προουπογραφὴν τοῦ διορισμοῦ του ἠτοιμάζετο νὰ μεταβῆ εἰς τὴν θέσιν, ἀλλ' αἰφνης ὅμως καθηρέθη τοῦ ἀξιώματος, ὅπερ τότε κατέλαβε αἰφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως ὁ Νικόλαος Μαυρογένης, περὶ οὗ ἀμέσως θέλομεν ὁμιλήσει πλείονα.

Παραδεχθέντες ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ρήγας ἐχρημάτισε ὑπάλληλος καὶ γραμματεὺς τοῦ Ὑψηλάντου²⁴ δὲν δυνάμεθα

---

²³Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν εἶναι ἐνταῦθα ὑπεράγαν ἐξωγκωμένος ὡς καταφυγῶν καὶ καταπιῶν ἅπαν τὸ ἐντόπιον στοιχεῖον οἷον τοὺς Βογιάρους καὶ λοιποὺς στρατιωτικούς ἀνδρας τῆς Βλαχίας.

νά ὀρίσωμεν ἀκριβῶς ὅποια ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ Ρήγα καὶ τῶν διαδόχων ἐκείνου Καρατζᾶ καὶ Σούτσου. Ἐλλείψει ὄθεν πάσης ἄλλης μαρτυρίας παραδεχόμεθα τὴν γνώμην τοῦ Περραιβοῦ καθ' ἣν ὁ Ρήγας διετέλει τοῦλάχιστον ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας Σούτσου Γραμματεὺς τοῦ Βραγκοβάνου.

13. Ὁ Ρήγας παρὰ τῷ Μαυρογένει

Ὁ Μαυρογένης ἐκαλεῖτο Νικόλαος Πέτρου καὶ κατήγετο ἐκ τῆς νήσου Πάρου· ὑπηρέτησε ἐπὶ πολλά ἔτη ὡς διερμηνεὺς τοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Χασὰν Πασᾶν τὸν Καισαρέα, τὸν καὶ Μουστάκαν ἐπικαλούμενον, ἐφάνη χρησιμώτατος καὶ εὐεργετικώτατος εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Ψαρρῶν καὶ τοὺς Πολεπονησίους διὰ τῆς μεγίστης εὐνοίας καὶ ὑπολήψεως, ἣν ἔχαιρε παρὰ τῷ Πασᾶ τούτῳ. Διὰ μεσιτείας τοῦ Χασὰν πασᾶ πρὸς τὸν τότε Σουλτάνον Χαμίτ τὸν Α',

---

²⁴ Ὅτι ὁ Ρήγας ἐ χρημάτισε γραμματεὺς τοῦ Ὑψηλάντου εἶναι γεγονός ὁμολογούμενον καὶ ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος ἐν τῷ β' τόμῳ τοῦ Ἱστορικοῦ Δοκιμίου του περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Τοῦτο ὅμως συνέβη οὐχὶ ἐν Κων/πόλει, ὡς λέγει ὁ Φιλήμων, διότι ἐν Κων/πόλει οὔτε ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ἀνάγκην Γραμματέως. Οὔτε ὁ Ρήγας ἐν ἡλικίᾳ 17 καὶ 18 ἐτῶν ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ οὔτε καὶ νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ ὑψηλὰ ἔργα τοιαύτης ὑπηρεσίας, ἀλλ' ἐν Βλαχίᾳ καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ὑψηλάντου, διότι τότε εἶχε λάβει ἀρκούσαν γνῶσιν καὶ πείραν τῆς νοημοσύνης καὶ ἰκανότητος τοῦ οἰκοτρόφου του Ρήγα καὶ ὁ Ρήγας αὐτὸς φθάσας εἰς νόμιμον ἡλικίαν εἶχεν ἀποκτήσει ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Κων/πόλει καὶ Βλαχίᾳ, πιθανῶς δὲ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἀρκούσας γνώσεις διὰ τοιαύτην ὑπηρεσίαν. Ἐπομένως ἡ γνῶσις τοῦ Φιλήμονος, τὴν ὅποιαν ὡς ὀρθὴν καὶ ἀποδεδειγμένην δῆθεν παραδέχεται ὁ Λάμπρος (Ἀποκαλ. σ. 17), ἡ γνώμη λέγω, ὅτι ὁ Ρήγας ἐσυστήθη ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου ὡς Γραμματεὺς εἰς τὸν Μαυρογένην διορισθέντα Ἡγεμόνα Μολδαβίας τῷ 1776, εἶναι ἐντελῶς ἀνακριβῆς κατὰ τε τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον: ὥστε καθ' ἡμᾶς ὁ Ρήγας καὶ ὁ Μαυρογένης δὲν ἐγνωρίσθησαν ἢ μόνον τὸ 1786 καὶ ἐν Βλαχίᾳ καὶ οὐδέποτε πρότερον ἢ ἀλλαχοῦ.

ἐπέτυχε τῆς ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1786. Ὁ διορισμὸς τοῦ Μαυρογένους εἰς τὴν θέσιν ταύτην κατετάραξεν, ὡς εἰκός, μεγάλως ἅπαντας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐπατρίδας καὶ ἰδίως τοὺς Φαναριώτας βλέποντας τὸν θρόνον ἐκεῖνον, ὃν ἐπὶ ἑκατὸν περίπου ἔτη διεχειρίζοντο αὐτοὶ ἀποκλειστικῶς μεταβάντας εἰς ἄλλον οἶκον καὶ μάλιστα νεήλυδος ἐπαρχιώτου· ἀλλ' εἰς μάτην μετεχειρίσθησαν ἐπὶ τέλους ὡς ὄργανον πρὸς τοῦτο καὶ τὸν ἰδιαίτερον τοῦ Σουλτάνου τραπεζίτην, Πέτρον τὸν Καραμανλῆν ἢ Δελαζέκαν, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν ἀπέναντι τοῦ παντοδυνάμου ναύαρχου Χασᾶν Πασᾶ τοῦ προστάτου τοῦ Μαυρογένους, πρὸς χάριν τοῦ ὁποίου ἀπέταμον πρὸ τῶν ποδῶν τούτου καὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀθλίου Πετράκη. Μεταξὺ τῶν μνηστήρων τοῦ θρόνου ἦτο καὶ ὁ Κωνστ. Δ. Μουρούζης, οὗτινος καὶ ὑπεγράφη μάλιστα, ὡς προείπομεν, ἀλλὰ δὲν ἐξετελέσθη· ὅθεν διὰ τὸν λόγον τοῦτον τῆς ἀντιζηλίας ὁ Μαυρογένης κατώρθωσε διὰ τῶν πρὸς τὸν Μέγαν βεζύρην φιλοδωρημάτων νὰ ἐξορίσῃ τὸν Μουρούζην εἰς τὴν νήσον Τένεδον κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1787.

Ἐλθὼν εἰς Βλαχίαν τὸν Μάϊον τοῦ 1786 ὁ Μαυρογένης ἐγνώρισε προσωπικῶς τὸν Ρήγαν καὶ θελθθεὶς ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συναναστροφῆς καὶ συνομιλίας ἐζήτησε καὶ προσέλαβε τοῦτον περὶ τὰ τέλη πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὡς Γραμματέα. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἔπεται ὅτι σφάλλει ὁ Γούδας ἢ μᾶλλον ὁ Φιλήμων λέγων ὅτι ὁ Μαυρογένης διωρίσθη τὸ πρῶτον ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας καὶ ὅτι τὸ ἐπόμενον ἔτος, κηρυχθέντος τοῦ πολέμου, μετετέθη ἐκεῖθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Βλαχίας (Γούδα, Βίοι Παρ. Β', σ. 113).

Τὴν 5 Αὐγούστου 1787 ἐκηρύχθη ὁ κατὰ τῆς Ρωσσίας πόλεμος τῆς Τουρκίας, καθ' ὃν ὁ Μαυρογένης ἀνεδείχθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Ἀρχιστράτηγος πάντων τῶν στρατευμάτων

τῆς Τουρκίας ἔχων ἐπ' αὐτῶν ἀπόλυτον καὶ ἀπεριόριστον δύναμιν. Συνεπεία τῆς δυνάμεως ταύτης καὶ πληρεξουσιότητος ὁ Μαυρογένης διώρισε τοὺς ὑπ' ἑαυτὸν στρατάρχας νὰ καταλάβωσι διαφόρους θέσεις τῶν παριστρίων χωρῶν συστήσας αὐτοῖς πρὸ πάντων τὴν μεγαλειέραν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἀποχὴν πάσης καταχρήσεως καὶ φαινόμενος ἀδυσώπητος ἐν ἐναντία περιπτώσει. Τότε διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μαυρογένους καὶ ὁ Ρήγας ἔπαρχος ἦτοι διοικητὴς ἐν Κραϊῶβη δευτερευούσει πόλει τοῦ Βουκουρεστίου.

14. Ὁ Ρήγας καὶ ὁ Πασβάνογλους

Ἐν Κραϊῶβη εὐρισκόμενος ὁ Ρήγας ἐγνώρισε τὸν συνεκστρατεύοντα τοπάρχην Βιδυνίου Πασβάνογλου, ὃν κατόπιν ἔσωσεν ἐκ βεβαίου θανάτου ὑποπεσόντα εἰς τὴν ὄργην καὶ τὴν δυσμένειαν τοῦ Μαυρογένους ὡς ἐκ τοῦ αὐθάδους τρόπου του καὶ τῆς θρασείας διαγωγῆς πρὸς τὸν τροφοδότην τοῦ στρατοῦ θεῖον ὄντα τοῦ ἡγεμόνος.

Ὁ πόλεμος διήρκησε σφοδρὸς ἐκατέρωθεν μέχρι τοῦ 1790, ὅτε, εἰσβαλόντος τοῦ Ἀρχιστρατήγου τῆς Ρωσσίας Γρηγορίου Ποτέμκιν εἰς τὰς παραδουναβίους ἐπαρχίας καὶ γενομένης τῇ 26ῃ Ἰουλίου 1790 τῆς περὶ τὸ Καλαφάτιον μάχης, καθ' ἣν ἐνίκησαν λαμπρὰν νίκην οἱ σύμμαχοι τῶν Ρώσων Αὐστριακοὶ, ὁ τουρκικὸς στρατὸς φοβηθεὶς ἀνεχώρησε καὶ ἀπεμακρύνθη τῆς Βλαχίας καταληφθείσης τότε στρατιωτικῶς ὑπὸ τῶν Ρώσων καὶ γενομένης βραδύτερον καὶ τῆς ἐν Ἰασίῳ συνθήκης. Μετὰ τοῦ στρατοῦ ἀνεχώρησε καὶ ὁ ἡγεμὼν Μαυρογένης, ὅστις μετ' ὀλίγον, στερηθεὶς τοῦ προστάτου του Χασὰν Πασᾶ ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξῦ, ἐξέπεσε (1789) τῆς ἀρχιστρατηγίας διαδεχθεὶς ὑπὸ τοῦ Χασὰν Πασᾶ τοῦ Ρουχτσουκίου, ὅστις μνησικακῶν

διὰ τὸν παρ' ἐκείνου θανατωθέντα ἐν Βουκουρεστίῳ ἀδελφὸν τοῦ ἀπέστειλε δῆμιον καὶ ἐκαρατόμησεν αὐτὸν κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1790, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀπετημήθη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Σελίμ τοῦ Γ' διὰ τὴν αὐθαίρετον καὶ παράνομον προᾶξιν του.

Διαλυθείσης οὕτω τῆς Ὀθωμανικῆς ἀρχῆς μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν Ρώσων ἐν Βλαχία, ἔπαυσαν ἐξ ἀνάγκης καὶ οἱ ὑπάλληλοι αὐτῆς· ὅθεν ὁ Ρήγας ἐπανῆλθεν εἰς Βουκουρέστιον. Οἱ δὲ Ρῶσοι δὲν διετήρησαν τὰς ἡγεμονίας ταύτας ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν εἰμῆ ἐπὶ ὀκτῶ μῆνας καὶ κατόπιν παρέδωκεν αὐτὰς εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις ἀπέστειλεν ἐκεῖσε κατὰ τὸ 1791 τὸν Μιχαὴλ Κωνστ. Σοῦτσον τὸ δεύτερον ἤδη ἡγεμονεύοντα. Ὁ δὲ Ρήγας μὴ θέλων ἢ μὴ δυνάμενος νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Σοῦτσον, μετὰ βραχὺ τινα χρόνον ἡσυχίας ἐγένετο ἐπὶ τι διάστημα διερμηγνέυς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Γαλλικοῦ Προξενείου.

Τότε δὲ καὶ ὁ Πασβάνογλους ἐλευθερωθεὶς τοῦ προσωπικοῦ ἐχθροῦ τοῦ Μαυρογένους, ἔσπευσε προθύμως ἐκ Βιδινίου εἰς Βουκουρέστιον ἵνα προσφέρῃ τῷ εὐεργέτῃ καὶ σωτῆρι αὐτοῦ Ρήγα τὰς ἀνηκούσας εὐχαριστίας συνοδευόμενας καὶ μετὰ πλουσίων δώρων. Ἰδὼν αὐτὸν ὁ Ρήγας, λέγει ὁ Περραιβὸς, εὐγνώμονα, πεπροικισμένον μὲ εὐφυΐαν, φρόνησιν καὶ αἰσθήματα ἀσυνήθη εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐνέκρινε καλὸν νὰ τὸν ἀποσπάσῃ εἰ δυνατόν, ἀπὸ τῆς Σουλτανικῆς κυριαρχίας καὶ τὸν προσελκύσῃ εἰς τὸ μέρος τοῦ ἀναγκαῖον ὄντα διὰ τοὺς ἱεροὺς καὶ μεγάλους σκοποὺς, οὓς πρὸ ὀλίγου συνέλαβε καθ' ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ὅθεν ἐν τουρκικῇ διαλέκτῳ ἐδίδαξεν αὐτὸν πρῶτον τὴν ἀνεξιθρησκείαν, τὴν ἰσότητα καὶ ἀδελφότητα πάντων ἀνεξαίρετως τῶν ἐθνῶν, ἔπειτα δὲ ἐνέσπειρεν εἰς τὴν ψυχὴν του ἰδέας φιλελευθέρας, δημοκρατικὰς καὶ ἀντιτουραννικὰς λαβῶν ἀφορμὴν ἐκ τῶν

πραγμάτων τῆς Γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως καὶ ἀπέπεμψεν αὐτὸν σφόδρα ἠὺχαριστημένον εἰς τὴν πατρίδα του Βιδύνιον, ὅπου λαβὼν ἀργότερα παρὰ τοῦ Ρήγα τὸν δημοκρατικὸν ὀργανισμὸν τῆς Γαλλίας, ἤρξατο νὰ θέτῃ εἰς ἐνέργειαν, ὡς ὑπεσχέθη, τὰς συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας τοῦ φιλοπάτριδος Ἕλληνος κηρυχθεὶς ἐπὶ τέλους φανερὸς ἀντάρτης κατὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ θεὶς εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν τὸ Διβάνιον ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα καὶ μετ' αὐτόν.

15. Ἡ κατάστασις τῆς Τουρκίας

Καθ' ἣν ἐποχὴν εὐρισκόμεθα, δυνάστης τῆς Τουρκίας ἦν ὁ Σουλτάν Σελίμ ὁ Γ', ὅστις πράγματι ἦν ὁ ἐξοχώτερος τῶν Σουλτάνων τοῦ αἰῶνος του καὶ ἠθέλησε νὰ βελτιώσῃ καὶ ἀνυψώσῃ τὸ κράτος του διενεργῶν καὶ εἰσάγων πολλὰς μεταρρυθμίσεις καὶ βελτιώσεις ἵνα καταστήσῃ καὶ ἀναδείξῃ αὐτὸ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐφάμιλλον τῶν εὐρωπαϊκῶν, ἀλλ' οἱ σκοποὶ του παρεξηγήθησαν καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις του δὲν ἐπραγματοποιήθησαν ἢ βραδύτερον ἐπὶ τοῦ εἰς τὰ ἴχνη ἐκείνου βαδίσαντος διαδόχου του Μαχμούτ τοῦ Β'· τούναντίον μάλιστα αὐταὶ ἐπήνεγκον ἐπὶ τέλους τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου αὐτοκράτορος. Οἱ φανατικοὶ Οὐλεμάδες, οἱ αὐθάδεις Γενίτσαροι καὶ οἱ ἰσχυροὶ τῶν ἐπαρχιῶν Τοπάρχαι συνεννοηθέντες καὶ συνενωθέντες ἐπήνεγκαν γενικὴν ἀναστάτῳσιν καθ' ὅλον τὸ ὀσμανικὸν κράτος, ἐνῶ αἱ πληγαὶ τοῦ τελευταίου Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου δὲν εἶχον ἔτι ἰαθῆ καθ' ὀλοκληρίαν. Ἡ Συρία, λέγει ὁ Μπουκεβίλ, ἦν ἀνάστατος, ἡ Αἴγυπτος ἐγένετο λεία τῶν Μαμελούκων, οἱ Βεχαβῖται ἠπέιλον τὴν Μέκκαν καὶ Μεδίνα, τὸ Ἀρχιπέλαγος ἦν ἔτι ἀνάστατον ὑπὸ τοῦ Κατσαντώνη καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, οἱ Σουλιῶται ἐθριάμβευον κατὰ τοῦ

πολεμοῦντος αὐτούς Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ἡ Ἀλβανία ἐπανίστατο ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν Πασᾶν καὶ τὸν Καρὰ Μαχμουτ Μεντζακλιᾶν Πασᾶν τῆς Σκόδρας μένοντα ἀήττητον ἐνώπιον τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων καὶ οἱ Χαϊδοῦται Βουλγαρότουρκοι ἠπέιλουν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὰ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ 1794 καὶ μόλις ὕστερον καταβάλλονται διὰ πολλῶν ἀγώνων ὑπὸ τοῦ βεϋλέρβεϋ τῆς Ρούμελης.

Δὲν εἶχον ἔτι καταπαύσει αἱ ρηθεῖσαι κατὰ τόπους ταραχαὶ καὶ ἕτερος ἀναφαίνεται ἀντάρτης ἐν Βουλγαρία ὁ Πασβάνογλου, ὅστις εἶχεν ἀναγράψει ἐπὶ τῆς σημαίας του πρωτάκουστον ἐν τῇ Ἀνατολῇ δόγμα καὶ ὅλως ἀκατανόητον καὶ ἀκατάλυπτον τῇ Τουρκίᾳ ὅτι δηλ. δὲν «ἀναγνωρίζει ἄλλην νόμιμον κυριαρχίαν ἢ θέλησιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ξίφους του», καθ' οὗ στέλλονται μὲν πολλὰ χιλιάδες στρατιωτῶν ἐξ Ἀνατολῆς καὶ δύσεως, ἀλλ' οὗτος μὲν ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ ἀγίου ἐκείνου ἔρωτος πρὸς τὸ κράτος καὶ τὸν κυριάρχην, καθ' οὗ εἶχον ἀφορμὴν δυσαρεσκείας ὡς ἐκ τῶν μελετωμένων μεταρρυθμίσεων, χαλαρῶς πολεμοῦσι τοῦτον καὶ ἐκ παραμικρᾶς αἰτίας αὐτομολοῦσι πρὸς τὸν ἀντάρτην πολλοὶ τῶν Γενιτσάρων. Ὡστε εἶχε δίκαιον ὁ Ρήγας νὰ ἐλπίζῃ τὴν προσεχῆ καταστροφὴν τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους καὶ νὰ ἐπικαλεῖται εἰς τὰ ἄσματά του ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν σύμπραξιν τοῦ Πασσᾶ τοῦ Χαλεπίου, τῶν τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἀλβανίας, τῶν Μανιατῶν, τῶν ναυμάχων Αἰγαιοπελαγιτῶν, τῶν Σουλιωτῶν, καὶ παντὸς ἄλλου ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ τῆς Τουρκίας, ἰδίως δὲ τὴν τοῦ Πασβανόγλου, ὅστις διετήρησε τὴν ἀνδρικήν του στάσιν ἀπέναντι τοῦ Σουλτάνου μέχρι τοῦ κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1807 ἐπελθόντος θανάτου του, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπάνοδον τῶν εἰς ξένους βασιλεῖς ὑπηρετούντων ἀξιοματικῶν ἐλλήνων, τὴν διέγερσιν τῶν

έντοπίων ὑποδούλων ἔθνῶν ἄνευ διακρίσεων θρησκείας, φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ τὴν σύμπραξιν ἀπάντων τούτων πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, δηλ. τὴν ἀποδιώξιν καὶ καταστροφήν τῶν τυράννων καὶ ἀπόκτησιν ἐλευθέρας πατρίδος σύμβολα ἔχων καὶ προβάλλων τὰ ἐξῆς ἀξιώματα «Ἐλευθερία, Ἰσότης, Ἀδελφότης».

16. Ποῦ καὶ πότε ἤρχισε τὰ ἐπαναστατικά του σχέδια ὁ Ρήγας

Ὁ Ρήγας πεπροικισμένος ὑπὸ τῆς φύσεως μὲ ὀξύτατον νοῦν καὶ μεγαλοεργὸν πνεῦμα, πολλῶν δὲ ἀνθρώπων ἰδῶν ἄστεα καὶ νόον γνοῦς καὶ ἀποκτήσας τοσοῦτον θησαυρὸν γνώσεων καὶ ποικίλων γλωσσῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ μένη ἀπλοῦς θεατῆς τῶν πιέσεων καὶ κακώσεων, ἃς ὑφίστατο παρὰ τῶν κρατούντων ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας τόσα ἑκατομμύρια ὁμογενῶν καὶ ὁμοθρήσκων του· παντοῦ ὅθεν καὶ πάντοτε ἔπαλλεν ἡ εὐγενῆς καρδιά αὐτοῦ βλέποντος τὴν μάχαιραν τοῦ τυράννου κατερχομένην εἰς τὸν αὐχένα τοσοῦτων εὐγενῶν ὑπάρξεων καὶ ἀθῶων πλασμάτων· τὸ πνεῦμά του συνεταράττετο καὶ ὁ νοῦς του ἐσκοτίζετο ἀναλογιζόμενος τὴν ὑπάρχουσαν διάστασιν μεταξὺ τοῦ ἀλλοπίστου «κυρίου» καὶ τοῦ ὁμοπίστου «δούλου», λέξεων ὄντως ἀποτροπαίων ριφθεισῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἰσότητος τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῆς ἐνότητος πάντων τῶν ἔθνῶν, τέκνων ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, τοῦ Θεοῦ.

Αἱ εὐγενεῖς αὗται ἰδέαι, προϊόντα τῆς μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως παντὸς ἀνθρώπου, ἐνσπαρεῖσαι ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας τῇ εὐαισθητῷ καὶ συμπαθεῖ καρδίᾳ τοῦ Ρήγα καὶ εὐδοκίμως καὶ ἐπιτυχῶς ποτισθεῖσαι τοῖς νόμοις τῆς παιδείας καὶ ἀκαταπονήτως καλλιεργηθεῖσαι τῷ ἀρότρῳ

καὶ τῇ δικέλλῃ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἤρξατο ν' ἀναβλαστήσωσιν, ἀνθίσωσι καὶ καρποφορήσωσι παρὰ τῷ Ρῆγα πρῶτον κατὰ τὸν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσσίας πόλεμον (1787-1790), ὡς δείκνυται εἰς τὴν σημειωθεῖσαν περίστασιν τοῦ Πασβανόγλου συμβᾶσαν πιθανῶς κατὰ τὸ 1788 ἢ 1789. Ἐκτοτε καὶ ἰδίως κατὰ τὴν συμπεσοῦσαν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν (1789 καὶ ἐφεξῆς) ὁ μικρὸς ἐκεῖνος κόκκος τοῦ σινάπεως κατέστη δένδρον μέγα· ἔκτοτε τὸ μικρὸν ἐκεῖνο ρυάκιον μετεβλήθη εἰς ποταμὸν μέγαν· ἔκτοτε ὁ μικρὸς ἐκεῖνος σπινθὴρ ἀνεπτύχθη εἰς μεγίστην πυρκαϊάν· ἔκτοτε ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος δὲν ἔζη πλέον δι' ἑαυτὸν, ἔζη διὰ τὴν πατρίδα· πᾶς λόγος, πᾶν ἔργον, πᾶσα σκέψις αὐτοῦ περιεστρέφετο εἰς τὸ φάσμα τῆς φίλης πατρίδος, ἣτις μεγάλη ποτέ καὶ ἰσχυρὰ ἐφαίνετο ἤδη αὐτῷ μικρὰ καὶ ἀσθενῆς, πλουσία ποτέ καὶ ὑπερήφανος παρίστατο εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ πτωχὴ καὶ ταπεινὴ. Ἐκτοτε ὤμοσε κατὰ τὸν προφητάνακτα ὅτι δὲν θέλει δώσει ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, οὐδὲ νυσταγμὸν τοῖς βλαφάροις αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνάπausιν τοῖς κροτάφοις αὐτοῦ ἕως οὗ ἀποκτήσῃ πατρίδα ἐλευθέραν, μεγάλην, ἰσχυράν, ὑπερήφανον. Ἐκτοτε, λέγει ὁ Λάμπρος, ἐκπλήσσει ἀληθῶς ὁ γενναῖος ἐκεῖνος Δαβὶδ, ὅστις ἀναλαμβάνει νὰ καταπαλαίσῃ μὲ τὴν σφενδόνην τῶν βιβλίων καὶ τῶν χαρτῶν του, μὲ τὰ ὑπὸ τῆς φιλοπατρίας ἐμπνεόμενα ἄσματά του, τὸν γίγαντα Γολιάθ, ὅστις ἴσταται ἀντιμέτωπος τοῦ μηκίλλου ἀντιπάλου του (Ἀποκαλ., σ. 15-16).

Ἐκτοτε λοιπὸν καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Σούτσου (1791) παριδῶν πᾶν ἀτομικὸν αὐτοῦ συμφέρον ἐπεδόθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ τῆς πατρίδος. Ἐκεῖ λοιπὸν ἐν Βλαχίᾳ ἤρξατο νὰ συντάττῃ τὰ διάφορα αὐτοῦ συγγράμματα, νὰ καταγίνηται εἰς μεταφράσεις ξένων βιβλίων χρησίμων πρὸς φωτισμὸν τῶν ὁμοεθνῶν του καὶ

πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν καὶ ν' ἀπαρτίζη τὰ διάφορα αὐτοῦ ποιήματα, τοὺς παιᾶνας καὶ τοὺς θουρείους ὕμνους καὶ ἐπὶ τέλους τὸν ἐθνικὸν ὕμνον τῶν Γάλλων, τὴν Μασσαλιώτιδα τοῦ Ρουγέτου στρατιώτου ἐκ Λίλλης, μετενεχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὕψος καὶ ρυθμὸν ἐλληνικόν, δι' ὧν τυπωθέντων βραδύτερον καὶ διασπαρέντων, μεθ' ὅλην τὴν ἀντίπραξιν δύο μεγάλων δυνάμεων, Αὐστρίας καὶ Τουρκίας, ἀνὰ πάντα τὸν ἐλληνικὸν κόσμον καὶ ἀπλήστως ἀναγινωσκομένων παρὰ πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας, ἠνύψωσε τὸ φρόνημα τῶν τεταπεινωμένων ἐλλήνων καὶ ἐθέρμανε τὰς καρδίας ἀπάντων πρὸς ἔναρξιν καὶ πραγμάτων καὶ ἐκπλήρωσιν τῶν προαιωνίων πόθων τοῦ δούλου Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου κατὰ τὰς ἀνεξερευνήτους βουλάς τῆς Προνοίας. Ἐκτοτε καὶ ἐκεῖθεν ἤρχισε νὰ κατηγῆ τοὺς πολυαρίθμους ἐν Βλαχία Ἑλληνας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ νὰ συνεννοεῖται διὰ φλογερῶν ἐπιστολῶν πρὸς διαφόρους ἀνθρώπους τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας οἷον μετ' ἐπισήμων προυχόντων τῆς Ἀλβανίας, μεθ' ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἑλλάδος, μετ' ἀρχιερέων, ἐμπόρων, λογίων, προεστώτων τῶν ἐπαρχιῶν, ἀνεπτυγμένων ὀθωμανῶν καὶ ἐν γένει μετὰ πάσης τάξεως ἀνθρώπων. Τοῦτ' αὐτὸ ἔπραττε καὶ κατόπιν ὅταν μετέβη εἰς Βιέννην, μέχρι τῆς εἰς Τεργέστην προδοσίας καὶ συλλήψεως αὐτοῦ.

17. Πότε μετέβη ἐκ Βλαχίας εἰς Βιέννην ὁ Ρήγας

Κατὰ τὸ 1793 ὁ Ρήγας εὐρίσκετο ἐν Βουκουρεστίῳ, ἔνθα εὗρεν αὐτὸν ὁ τότε ἐκ Θεσσαλίας ἀφιχθεὶς ἐκεῖσε Χριστόφ. Περραιβὸς (Βιογρ. Ρήγ. σ. 16). Ὁ αὐτὸς δὲ Περραιβὸς εἰς τὰ Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα (τ. Α', σ. η'-

θ') διηγείται ὅτι τὸ 1796 διέβη ἐκ Βουκουρεστίου εἰς Βιέννην, ἔνθα εὔρε τὸν Ρήγαν διατρίβοντα ἐκεῖ πρὸ ἑνὸς ἔτους· ἄρα κατὰ ταῦτα ὁ Ρήγας μετέβη ἐκ Βουκουρεστίου εἰς Βιέννην τὸ 1795. Κατὰ τὸν Γούδαν (Βίοι παρ. τ. β', σ. 118) φαίνεται ὅτι ἡ μετάβασις τοῦ Ρήγα ἐκ Βουκουρεστίου εἰς Βιέννην συνέβη τῷ 1793 ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον.

Ὡς ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ εἶδομεν ὁ Ρήγας ἐν Βλαχία ἤρξατο τὰ ἐπαναστατικά του σχέδια καὶ συνέταξε διάφορα συγγράμματα καὶ ἐκεῖ κατήχησε καὶ τὸν Πασβάνογλου, ὅστις ἐπιστρέψας εἰς Βιδύνιον καὶ βλέπων τὰς πολλαχοῦ τοῦ σεσαθρωμένου τουρκικοῦ κράτους ἐνεργουμένας κινήσεις καὶ ταραχὰς ὡς ἐν τῇ παραγρ. 15 εἶδομεν, ἤρξατο νὰ θέτῃ εἰς ἐνέργειαν τὰς συμβουλάς καὶ ὁδηγίας τοῦ Ρήγα· ἔγραψε δηλ. πρὸς τὸν σουλτάνον ὅτι ἀνέσυρε τὸ ξίφος ἐκ τῆς θήκης ἵνα καθαρίσῃ τὸν τόπον ἀπὸ τοὺς κακοποιούς ἀνθρώπους ὅτε δὲ ὁ Σουλτάνος ἀργότερον ἀνεθεμάτισε καὶ κατηράσθη αὐτὸν, τότε ὁ Πασβάνογλου ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὅτι «δὲν ἀναγνωρίζει πλέον ἄλλην νόμιμον δύναμιν ἢ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ξίφους του»· τότε δὲ ὁ Σουλτάνος ἀπέστειλε κατ' αὐτοῦ πολλὰς χιλιάδας στρατοῦ ἐξ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης πρὸς καταπολέμησιν, ἀλλ' οὗτος ἔβαινε ἀτρόμητος εἰς τοὺς σκοπούς του καθ' ἐκάστην ἐπεκτεινόμενος. Ὅθεν ὁ Ρήγας βλέπων ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν Πασβάνογλου κινήθη διαρρηδὴν εἰς φανεράν ἀποστασίαν καὶ μὴ θεωρῶν ἀσφαλῆ τὴν ἐν Βλαχία διαμονήν του, θέλων δ' ἀφ' ἑτέρου νὰ τυπώσῃ καὶ δημοσιεύσῃ τὰς πονήσεις καὶ τὰ συγγράμματά του πρὸς γενίκευσιν τῶν ιδεῶν του, ἀπεφάσισε νὰ μετοικήσῃ εἰς Βιέννην, ἔνθα καὶ τυπογραφεῖα ἑλληνικὰ πρὸ ἑτῶν εὐρίσκοντο καὶ πληθὺς Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ σπουδαστῶν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν Βιέννην εἶχον ἔδραν. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ καταστήσῃ τὴν Βιέννην κέντρον τῶν ἐνεργειῶν

του· καὶ εἰς τοῦτο δὲν ἔλανθάσθη, διότι πραγματικῶς οἱ ἐκεῖ παροικοῦντες Ἕλληνες ὡς καὶ πολλοὶ τῶν αὐτοχθόνων καὶ σημαινόντων Αὐστριακῶν ἐδέχθησαν αὐτὸν μετ' ἐξόχου καὶ ἰδιαζούσης τιμῆς καὶ ὑπολήψεως καὶ ἐνηγκαλίσθησαν πρόθυμοι τὰ πατριωτικὰ καὶ ἔθνικὰ κινήματα αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας καὶ προσδοκίας του.

18. Ἐνέργειαι τοῦ Ρήγα ἐν Βιέννῃ

Ὁ Ρήγας συλλαβὼν, ὡς εἶδομεν πρὸ ἐτῶν τὴν μόνιμον καὶ σταθερὰν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰργάζετο ἀκαταπονήτως καὶ ἐσκέπτετο διαρκῶς μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ πολιτικῆς συνέσεως περὶ τῶν ἀποτελεσματικωτέρων μέσων τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ ἐξόχως κατὰ τὸ τριετὲς περίπου διάστημα τῆς ἐν Βιέννῃ διαμονῆς του. Ἐμβριθέστατος λόγιος μελετήσας ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὰ κατὰ τὸν Ρήγαν Βελεστινλῆν ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Σπ. Λάμπρος οὕτω πῶς ἐκφράζεται περὶ αὐτῶν. «Πέντε ὡς σαφῶς ἀποδεικνύεται ὑπῆρξαν οἱ τρόποι, δι' ὧν διενοήθη ὁ Ρήγας νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ γένους· α'.) ἢ διὰ καταλλήλων δημοσιευμάτων διαφώτισις τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων περὶ τοῦ πάλαι μεγαλείου τῆς πατρίδος καὶ ὑπέκκαυσις τῆς φιλοπατρίας αὐτῶν· β'.) ἢ σύστασις τῆς πολυκλάδου ἐπαναστατικῆς ἐταιρίας· γ'.) ἢ σύμπραξις μετὰ τοῦ Πασβάνογλου· δ'.) ἢ συνεννόησις μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ ε'.) ἢ ἔκδοσις ἐν τῇ κρισίμῳ ὥρᾳ ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως προκαλούσης τὸν συναγερμὸν τοῦ ἔθνους καὶ διδούσης τὸ σύνθημα τῆς ἔθνικῆς ἀναστάσεως» (Ἄποκαλ. σ. 23). Προβαίνων ἀκολούθως ὁ πολυῖστωρ συγγραφεὺς περιγράφει ἐκτενῆ ἀνάλυσιν τῶν τρόπων τούτων καὶ λοιπῶν περιστατικῶν τοῦ Ρήγα καὶ τῆς μελετωμένης

ἐπαναστάσεως, ὥστε θέλομεν ἀρκεσθῆ καὶ προσπαθήσει νὰ καταχωρήσωμεν ἐνταῦθα σύντομόν τινα τούτων περιλήψιν.

α'). Δημοσιεύματα τοῦ Ρήγα

Ὁ Ρήγας ἐπιδιδόμενος ἀκαπόνητος εἰς τὴν ἔκδοσιν διαφόρων βιβλίων διαφωτιζόντων τὸ ἔθνος αὐτοῦ περὶ τῆς ἀρχαίας δόξης, ἐν πλήρει ἐπιγνώσει καὶ ψυχολογικώτατα διεγίνωσκε τὰ σωτήρια ἐπακόλουθα τοιούτου μέτρου. Τοιαῦτα δὲ ἀναγνώσματα ἀπεφάσισε νὰ παράσχη εἰς τοὺς Ἕλληνας: 1) τὸν Ἀνάχαρσιν τοῦ γάλλου Βαρθελεμῆ· 2) τὸν Ἡθικὸν Τρίποδα· 3) «τὸν στρατάρχην Κεβενχίλλερ» πραγματευόμενον περὶ στρατιωτικῶν κανόνων· 4) τὸν Χάρτην τῆς Ἑλλάδος· 5) τὸν Χάρτην τῆς Μολδοβλαχίας καὶ 6) τὴν εἰκόνα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, σχῶν ἐκτὸς τῆς ἐκτυπώσεως τούτων καὶ τὴν ἐπίπονον φροντίδα τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Αὐστρίας καὶ Τουρκίας (Λάμπρος). Δὲν ἐκτεινόμεθα ἐπὶ πλέον περὶ τούτων ὡς σκοποῦντες νὰ πραγματευθῶμεν τὸ θέμα τοῦτο βραδύτερον ἐν ἐκτάσει.

β'). Συνομοτική ἐταιρία²⁵

Οὐχ ἦττον δραστηρία τῆς δημοσιογραφικῆς ἐνεργείας εἶναι καὶ ἡ πολιτικὴ δρασις καὶ ἡ προπαρασκευὴ ἐπαναστάσεως διὰ συνομοτικῆς ἐταιρίας, προδρόμου τῆς Φιλικῆς. Δυστυχῶς ὀλίγα μανθάνομεν περὶ τῆς πατριωτικῆς

---

²⁵ Πρῶτος ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ἔδωκε τὸ παράδειγμα τοῦ πολιτικοῦ συνεταιρισμοῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας, καθὼς καὶ οἱ Ἀμπελακιῶται τῆς Θεσσαλίας τὸ τοῦ ἐμπορικοῦ συνεταιρισμοῦ συγχρόνως σχεδὸν κατὰ περίεργον σύμπτωσιν. Τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῶν συνεταιρισμῶν ἀπέδειξε τρανώτατα ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις εἰς ὅλα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη.

ταύτης εταιρίας. Πάντως δὲ μέλη αὐτῆς πρέπει νὰ θεωρήσωμεν οὐ μόνον πάντας τοὺς ἐταίρους τοῦ Ρήγα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμπράττοντας ἐν Βιέννῃ, ἥτις πόλις ἦτο τὸ κέντρον τῆς ἐνεργείας, καὶ τοὺς περὶ τῆς παραλαβῆς καὶ διαδόσεως τῶν βιβλίων ἐν ταῖς χώραις τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ φροντίζοντας, οἵτινες εἶναι οἷον οἱ οἰονεὶ οἱ πράκτορες τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀπανταχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν (Λάμπρος). Ἐπίσης περὶ τούτων θέλομεν διαλάβει ἐκτενέστερον ἐν τέλει τοῦ βιβλίου τούτου.

γ'). Σύμπραξις μετὰ τῶν Γάλλων

Ὁ Ρήγας ἀναλογιζόμενος τὸ μέγεθος μελετωμένης ἐπαναστάσεως ἔκρινε καλὸν νὰ προσλάβῃ βοηθὸν καὶ τινα Εὐρωπαϊκὴν δύναμιν καὶ τοιαύτην εὔρε κατάλληλον τὴν Γαλίαν, τῆς ὁποίας ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν γενομένη μεγάλη Μεταπολίτευσις ἔθηκε τέρμα εἰς τὰς σαθρὰς τοῦ Μεσαίωτος βάσεις τῶν πολιτευμάτων, ἀνέτρεψε θρόνων δυναστῶν καὶ ἔδωκε θάρρος εἰς τοὺς καταπιεζομένους λαοὺς πρὸς ἀποτίναξιν τῶν ζυγῶν καὶ ἀνάκτησιν τῶν φυσικῶν καὶ ἐλευθέρων ἀτομικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου.

Ναπολέον ὁ Βονοπάρτης ἀναδειχθεὶς στρατηγὸς καὶ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Γαλλικῶν στρατευμάτων ἐπέσυρε καὶ τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων, ὧν πολλοὶ ἔκ τε τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Βιέννης καὶ ἄλλων πόλεων δολίως χρεωκοποῦντες καὶ παραλαμβάνοντες τὸ χρῆμα ἀπῆρχοντο εἰς Ἰταλίαν καὶ συνεννοῦντο πρὸς τοὺς Γάλλους διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Καταλύσας ὁ Βονοπάρτης τὴν γεγηρακυῖαν Βενετίαν ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Γεντίλην πρὸς κατοχὴν τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῶν ἐν Ἠπειρῷ βενετικῶν κτήσεων ἄγγελον εἰρήνης,

κήρυκα ἐλευθερίας καὶ φύλακα τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν Ἑλλήνων κατοίκων αὐτῶν. Ἡ προκήρυξις τοῦ Γεντίλη ἐνέπλησε χαρᾶς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας τῶν χωρῶν τούτων καὶ διὰ Βενετίας μετενέχθη αὕτη εἰς Τεργέστην, ἔνθα ἀντιγράψας αὐτὴν ὁ Κορωνιὸς ἀπέστειλεν εἰς Βιέννην πρὸς τοὺς συνεταίρους τοῦ Ρήγα, ὅστις αὐθορμήτως ἔγραψε τὸν Ἰούνιον ἤδη τοῦ 1797 ἐξ ὀνόματος πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐπιστολὴν παρακλητικὴν πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ ἀπέστειλεν αὐτὴν πρὸς τὸν ἐν Τεργέστη Κορωνιὸν ἵνα διὰ τοῦ ἐκεῖ προξένου τῆς Γαλλίας σταλῆ πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ στρατηγὸν τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας²⁶. Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῶ τῷ Διευθυντηρίῳ ἐγένοντο κατάλληλοι ἐνέργειαι τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἰωάννης Μαυρογένης, ἐξάδελφος τοῦ ποτὲ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Νικολάου Μαυρογένους μετέβη κατ'

---

²⁶ Ὅτι ὁ Ρήγας ἔγραψε πρὸς τὸν Ναπολέοντα πολλακίς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀποδεδειγμένον. Μένει δὲ ἤδη ν' ἀποδειχθῆ ἂν ὅσα λέγει ὁ Περραιβὸς περὶ τῆς συνεννοήσεως αὐτῶν εἶναι ἀληθῆ. Πράγματι τὰ βιενναῖα ἔγγραφα δὲν ἀναφέρουσι ρητῶς τοιαύτην συνεννόησιν μεταξὺ Ρήγα καὶ Ναπολέοντος, ἀλλ' αὐτὰ ταῦτα τὰ ἔγγραφα δὲν ἀναφέρουσιν ἐπίσης οὔτε ποία σχέσις ὑπῆρχε μεταξὺ Ρήγα καὶ Πασβανόγλου, οὔτε τίς ἐπρόδωκε τὸν Ρήγαν εἰς τὰς ἐν Τεργέστη ἀρχάς. Ἐὰν ὁ Περραιβὸς δὲν ἔγραφε καὶ δὲν ἔμαρτύρει περὶ τῶν δύο τελευταίων θεμάτων, βεβαίως τὰ γεγονότα ταῦτα ἤθελον εἶσθαι σήμερον ἀκατανόητα καὶ μυστηριώδη, οἱ δὲ μεταγενέστεροι ἤθελον ἐκφέρει διαφόρους ὑποθέσεις καὶ εἰκασίας. Ἐπομένως ὁ Περραιβὸς, καθὼς συνοδοιπὸρος τοῦ Ρήγα ἐκ Βιέννης μέχρι Τεργέστης, βεβαίως ἐγνώριζε κάλλιον παντὸς ἄλλου τὸν σκοπὸν τοῦ ταξειδίου τοῦ Ρήγα, ὅστις ἐν ταῖς ἐν Τεργέστη ἀνακρίσεις αὐτοῦ, ἀποκρούσας τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῆς ὁδοιπορίας του, ὠμολόγησεν ὅτι «μεταβαίνει εἰς τὴν πατρίδα του» ὡς ἔγραψεν ὁ Περραιβὸς (Βιογρ. σ 28). Ἄρα τὰ μεταξὺ Ρήγα καὶ Ναπολέοντος τὰ ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ ἀναφερόμενα δὲν εἶναι ὅλως διόλου ἀνάξια πίστεως, ἀφοῦ μάλιστα ρητῶς λέγει οὗτος ὅτι ὁ Ρήγας εἶχεν ἀποστείλει «τρία σημαντικὰ ἔγγραφα πρὸς τὸν μέγαν Ναπολέοντα», μόνον δὲ ὡς πρὸς τὸ πρὸς ἐκεῖνον δῶρον τῆς ταμβακοθήκης τοῦ Ρήγα δύναται νὰ ὑπάρξῃ δικαιολογημένη ἀμφιβολία.

ἀρχὰς Ὀκτωβρίου 1797 ἐκ Βιέννης εἰς Φραγκφούρτην καὶ ἐκεῖθεν κατὰ τὸν Δεκέμβριον εἰς Παρισίους ὅπως πληροφορηθῆ παρὰ τοῦ Διευθυντηρίου «ἂν ὑπάρχη βásiμος ἐλπίς περὶ βοήθειας ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος». Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλους ἐπιφανεῖς Γάλλους καὶ διασήμους πολιτικοὺς τῆς Γαλλίας εἶχον συνεννοήσεις οἱ περὶ τὸν Ρήγαν σκαπανεῖς τῆς παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος.

δ'). Ἀποστασία τοῦ Πασβανόγλου

Καθ' ἣν ἐποχὴν συνελήφθη καὶ ἀνακρίνετο ὁ Ρήγας ἐν Βιέννῃ «ὁ Πασβάνογλος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατεῖχον οὐ μόνον τὸ μέγιστον μέρος τῆς Σερβίας, ἀλλὰ καὶ διαφόρους ἐν Βουλγαρία τόπους καὶ τὸ Γιούργεβον, τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ δύναμις τῶν ἀποστατῶν ὥστε ἠπέιλουν μὲν τὸ Ρουχτσούκιον, ἐπετέθησαν δὲ καὶ κατὰ τοῦ Βελιγραδίου, ὅπερ μόλις ἐσώθη δι' ἐπικουρίας τρισχιλίων ἀνδρῶν ἐκ Βοσνίας ἀποσταλλέντων καὶ ἦτο φόβος μὴ ἐκταθῶσι περισσότερον καὶ γίνωσι κύριοι καὶ τοῦ Βελιγραδίου» (Ἀνέκδ. Συγγ. σ. 11, 23). Τὰ βιενναῖα ἔγγραφα δὲν σημειοῦσιν ὅποια σχέσις ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Πασβανόγλου, ὅτι ὅμως τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ εἰσὶν ἀληθῆ, ἀποδεικνύονται καὶ ἐκ τοῦ φόβου, ὃν ἔσχον εἴτε Ὑψηλὴ Πύλη καὶ ὁ Πασσᾶς τοῦ Βελιγραδίου καθ' ἣν στιγμὴν (τὸν Μάϊον τοῦ 1797) ἐπρόκειτο νὰ σταλῆ ὁ Ρήγας ἐκ Βελιγραδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἄν οὐδεμία σχέσις συνέδεε τὸν Πασβάνογλον μετὰ τοῦ Ρήγα, δὲν ἠθέλεν ἐκεῖνος δεῖξει μέγιστον ἐνδιαφέρον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τούτου προκαταλαμβάνων ἐνόπλις τὰς στενωποὺς καὶ διακινδυνεύων οὕτως ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας πρὸς διάσωσιν ὀκτῶ Γραικῶν ἐχόντων τόσην συγγένειαν

πρὸς αὐτὸν (τὸν Πασνάνογλου) ὅσῃν καὶ πρὸς τὸν ἐχθρὸν του (τὸν Σουλτάνον), οὔτε ὁ Πασσᾶς τοῦ Βελιγραδίου ἤθελεν ἀπαντήσῃ μεγίστην δυσκολίαν πρὸς ἀποστολὴν τοῦ Ρήγα εἰς Κωνσταντινούπολιν καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος ἐζητεῖτο παρὰ τοῦ Διβανίου, ἐὰν δὲν ἐγνώριζε ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ἡ ἀποστολὴ του ἤθελε διακινδυνεύσει μεγάλως καθ' ὁδόν.

ε'). Ἐπαναστατικὴ προκήρυξις

Ἄφου λοιπὸν οὕτω τὸ φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶχεν ἐξαρθῆ διὰ τῆς διαδόσεως τῶν βιβλίων καὶ τῶν χαρτῶν τοῦ Ρήγα²⁷ εἶχον δὲ παρασκευασθῆ τὰ πράγματα διὰ τῆς πατριωτικῆς ἐταιρείας, τῶν πρὸς τοὺς Γάλλους συνεννοήσεων καὶ τῆς τοῦ Πασβανόγλου ἀποστασίας, ἐνέκρινεν ὁ Ρήγας ὅτι ἐπέστη ἡ κατάλληλος στιγμὴ τῆς ἐνεργείας· ἀλλ' ἦτον ἀνάγκη νὰ δοθῆ τὸ σύνθημα. Τοῦτο ἐπεχείρησεν ὁ Ρήγας διὰ τῆς παρασκευῆς καὶ δημοσιεύσεως ἐπαναστατικῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκηρύξεως. Ἡ προκήρυξις αὕτη τυπωθεῖσα ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ Πούλιου ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Ρήγα περιεῖχε **δημοκρατικὴν προπαιδείαν** ἧς βάσις ἦτο τὸ γαλλικὸν ἦτοι τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Περιείχετο δ' ἐν αὐτῇ καὶ θούριος ὕμνος ἦτοι τὸ ποίημα «ὡς πότε παλλικάρια». Ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἄκρῳ μυστικότητι ἐν Βιέννῃ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1797 τρεῖς χιλιάδας ἀντίτυπα· τούτων μὲν μερικὰ ἐστάλησαν κρυφίως εἰς Σμύρνην, Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀλλαχοῦ τὰ δὲ ἐπίλοιπα τιθέντα ἐν

²⁷ Πόσον ἡ Τουρκία ἐφοβεῖτο τὴν διάδοσιν ἐπαναστατικῶν βιβλίων τότε, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν καὶ ἐκ τῆς σημερινῆς πολιτικῆς αὐτῆς, καθ' ἣν αὕτη καὶ ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἐν καιρῷ πολέμου ἐμποδίζει καὶ ἀπαγορεύει αὐστηρῶς τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐφημερίδων καὶ παντὸς πατριωτικοῦ βιβλίου μεταξὺ τῶν ὑπηκόων της. Τόσον ἡ ὕλη φοβεῖται τὸ πνεῦμα καὶ τόσον τοῦτο εἶναι ἀνώτερον ἐκείνης.

κιβωτίους ἀπεστάλησαν περὶ τὴν 10 Νοεμβρίου εἰς Τεργέστην πρὸς τὸν Κορωνιὸν καὶ ἄλλα δὲ πολλῶ πλείονα ἀντίτυπα (70.000) ἐπρόκειτο νὰ τυπωθῶσιν ἐν Λειψία τῆς Γερμανίας. Περὶ δὲ τῆς 20–23 Νοεμβρίου 1797 ἀνεχώρησεν ὁ Ρήγας ἐκ Βιέννης διὰ Τεργέστην συνοδευόμενος μόνον ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ.

19. Χαρακτήρ καὶ ἀξία τοῦ Ρήγα

Διεξεληθόντες ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ τὸ οὐσιωδέστερον καὶ κυριώτερον καὶ ἐνεργητικώτερον μέρος τοῦ βίου τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, ἐνῶ ἐξετέθησαν συνοπτικῶς καὶ ἐγνώσθησαν τὰ μέσα καὶ οἱ τρόποι τῆς ὑπ’ αὐτοῦ μελετωμένης καὶ ἐνεργουμένης ἐπαναστάσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἃς σταματήσωμεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἐνταῦθα, ἵνα ἴδωμεν πῶς ἐθεώρησαν αὐτὸν καὶ πῶς ἔκριναν ξένοι τε καὶ ἡμέτεροι κριταὶ, σύγχρονοι καὶ μεταγενέστεροι. Καὶ ὁ μὲν Κοραῆς καὶ ὁ Ζαβίρας λυποῦνται ἐγκαρδίως καὶ στενάζουσι διὰ τὴν ἀπώλειαν τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν Γραικῶν, ὁ δὲ Κωλέττης τάττει τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα εἰς τὸν κατάλογον τῶν Λεωνιδῶν, τῶν Θεμιστοκλέων, Θρασυβούλων καὶ Ἐπαμινωνδῶν, ὁ γάλλος Πουκεβίλ ἐθεώρει ἀναγεννηθέντας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ρήγα τὸν Τυρταῖον, τὸν Πίνδαρον, τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Εὐκλείδην, ἡ εὐγενὴς ἀγγλὶς κυρία Edmonds λέγει ὅτι «ὁ Ρήγας ἐκέκτητο ἐξόχους πολιτικὰς ἀρετὰς καὶ γινῶσιν τῶν ἀνθρώπων συνδεομένην πρὸς ἔλκυστικὴν πειθῶ σαγηνεύουσαν τὰς καρδίας παντὸς ὑφισταμένου τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ», ὁ Γούδας θεωρεῖ αὐτὸν ἀντάξιον πάντων τῶν λοιπῶν ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος του καὶ παραβάλλει αὐτὸν μὲ τὸν περίφημον στρατηγὸν τῆς Ἰταλίας Γαριβάλδην (ὀρθότερον ὅμως καθ’ ἡμᾶς ἤθελεν εἶσθαι ἐὰν

συνέκρινεν αὐτὸν καὶ παρέβαλλεν μὲ τὸν φιλελεύθερον καὶ δημοκρατικὸν τῆς Ἰταλίας στρατηγὸν Ματσίνην), ὁ Παπαρηγόπουλος λέγει ὅτι «ὁ Ρήγας δὲν εἶχε μόνον καρδίαν εὐπαθῆ, ἀλλὰ προσέτι νοῦν ὑγιᾶ καὶ πρακτικόν». Παραλείποντες τὰς κρίσεις ἀπάντων τῶν λοιπῶν συγγραφέων, αἵτινες ὑπῆρξαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦπτον εὐμενεῖς καὶ εὐνοϊκαί, περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὰς τοῦ Φιλήμονος κρίσεις καὶ παρατηρήσεις.

Αἱ κυριώτεραι ἐνστάσεις τοῦ Φιλήμονος κατὰ τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Ρήγα περιορίζονται ἐν τοῖς ἐξῆς.

α'). ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο διόλου σχεδὸν διωργανισμένον.

β'). ὅτι τὰ παθήματα τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ Κατσώνη ἦσαν νέον πρόσκομμα εἰς τὴν ἐπιχείρησιν νέου πολέμου.

γ'). ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐστερεῖτο ναυτικοῦ.

δ'). ὅτι ἡ Ἥπειρος κατεχομένη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγερθῆ.

ε'). ὅτι τὸ ἱερατεῖον καὶ οἱ προεστῶτες ἦσαν κεκηρυγμένοι κατ' αὐτοῦ καὶ

στ'). ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ ὑποκύψῃ, οὕτως εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Γάλλων. (Δοκιμ. Ἱστορ. Φιλ. ἔταιρ. σ. 95-98).

Ὡς πρὸν τὴν α' ἐνστασιν τοῦ Φιλήμονος παρατηροῦμεν ὅτι, ἀπολεσθείσης, δυστυχῶς καὶ καταστραφείσης τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ρήγα, δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἐν ποίᾳ καταστάσει εὐρίσκοντο τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων ἐγγράφων τῆς Βιέννης ἐξάγομεν ὅτι τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Ἥπειρου, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, καθὼς καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν παριστρίων χωρῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦσαν ἀρκούντως παρεσκευασμένα

διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις ἦτον ἐπόμενον ὅτι ἠθέλεν εὐδοκμήσει, διότι ἡ Πύλη ἦτον ἠναγκασμένη νὰ πολεμῇ συγχρόνως τὸν τε Πασβάνογλου καὶ ἄλλους ἀντάρτας ὡς ἐν τῇ παραγράφῳ 15 εἶπομεν. Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν τὸ ἀξίωμα ὅτι «οἱ ἄνδρες γεννῶσι τὰς περιστάσεις», ἀλλὰ πολλάκις ἀφ' ἑτέρου ἐπίσης εἶναι γνωστὸν καὶ τὸ ἀντίθετον ὅτι «καὶ αἱ περιστάσεις γεννῶσι τοὺς ἄνδρες». Ἀπόδειξις αὐτὸς ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν τοῦ 1821 καθ' ὃν πρωτηγωνίστησαν καὶ ἐθριάμβευσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες οὐδόλως σχεδὸν ἠκούοντο πρότερον, ἐκπληρωθέντος τοῦ Κυριακοῦ λογίου ὅτι «ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων».

Ὡς πρὸς τὴν β' ἔνστασιν παρατηροῦμεν ὅτι πραγματικῶς ἡ τε Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς ἦσαν καταβεβαρημέναι ἐκ προηγουμένων ἀποπειρῶν καὶ δὲν ἐβοήθησαν τὸν Κατσώνην δεόντως, ἀλλ' ὁ Κατσώνης ἤρχισε πολεμήσων ὑπὲρ τῆς Ρωσσίας καὶ ἐν ὀνόματι Ρωσσίας, ἣτις πολλάκις ἐξηπάτησε τοὺς Ἕλληνας, τὸ κίνημα ὅμως τοῦ Ρήγα ἦν ὅλως διάφορον, ἦτο καθαρῶς ἑλληνικὸν καὶ ἐπομένως ὡς τοιοῦτον εὐκόλως ἠθελε γίνεαι παραδεκτόν.

Ὡς πρὸς τὴν γ' ἔνστασιν παρατηροῦμεν ὅτι ἀνέκαθεν οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν ἰσχυροὶ ναυτικοὶ καὶ θαλασσοκράτορες ἀπέναντι τῶν τούρκων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ρήγα τὸ ναυτικὸν τῶν Ἑλλήνων ἤκμαζεν ὑπὸ τοὺς ὀσμανλίδας καὶ μάλιστα ἀφ' ἧς ἐποχῆς (1774) ἡ Ρωσσία διὰ τῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν συνθηκῶν κατέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς τοὺς ναυτικοὺς νησιώτας· ἀναντίρρητον ὅμως εἶναι ὅτι αἱ τρεῖς ἐξόχως ναυτικαὶ νῆσοι οἷον ἡ Ὑδρα, αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρρὰ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι τοῦ 1820 ἔλαβον μεγαλειέραν ἐπίδοσιν καὶ ἀναπτύχθησαν περισσότερο κατὰ τὸ 1821 ἢ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγα.

Ὡς πρὸς τὴν δ' ἔνστασιν παρατηροῦμεν πρῶτον ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγα δὲν εἶχεν ὑψωθῆ εἰς ἣν περιωπὴν καὶ ἀκμὴν ἔφθασεν ἀργότερον, δεύτερον ὅτι πολλοὶ Ἀλβανοὶ καὶ μάλιστα οἱ ἐπισημότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν κατηχημένοι εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τοῦ Ρήγα ὡς ἐλέχθη βραδύτερον καὶ ὡς εἶναι πιστευτὸν διὰ τὸν φιλοπόλεμον καὶ ὑπερήφανον χαρακτῆρα τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἐπομένως ἠθελον ἐπενέγκει ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀνάλογον ἐκείνου, ὃν ἐπήνεγκεν ὁ Πασβάνογλους κατὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ τρίτον ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῆς Βιέννης, ἐν αὐτῇ τῇ ἔδρᾳ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἐν Ἰωαννίνοις, ἦσαν πολλοὶ μεμνημένοι εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τοῦ Βελεστινλῆ.

Ἡ ε' ἔνστασις εἶναι ὅλως διόλου ἀνυπόστατος: ἀνύπαρκτος καὶ ἀπορίας ἄξιον πῶς καὶ πόθεν εἰσεχώρησεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἄλλως καλοῦ ἐρευνητοῦ τῶν πραγμάτων καὶ περιστάσεων Φιλήμονος ἡ σαθρὰ καὶ πεπλανημένη αὐτῆ ἰδέα, τὴν ὁποίαν ἀνεξετάστως παρεδέχθη καὶ ὁ Ξένος.

Ὡς πρὸς τὴν στ' ἔνστασιν παρατηροῦμεν ὅτι ἐπίσης σφάλλει ὁ Φιλήμων ἐξ ἀγνοίας βεβαίως τῶν πραγμάτων, διότι, ὡς ἀποδεικνύεται ἤδη διὰ τῶν βιενναίων ἐγγράφων, ὁ σκοπὸς τοῦ Ρήγα ἦτο νὰ κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν πρῶτον τοὺς Μανιάτας καὶ ἔπειτα τοὺς Σουλιώτας τῆς Ἠπείρου καὶ ἀκολούθως τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος· ἐὰν δὲ ἐζήτει τὴν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν τῶν Γάλλων διὰ πᾶσαν ἐνδεχόμενὴν περίστασιν, τοῦτο ἦτον ἔργον προνοίας καὶ φρονήσεως· ἄλλως τε οἱ Γάλλοι καθὼς καὶ ὁ Ναπολέων οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ ἀργότερον, ὅτε καταργηθείσης τῆς δημοκρατίας ἀνιδρῦθη ἡ πρώτη αὐτοκρατορία, δὲν ἠδύναντο ἐν τῇ ἀπομεμακρυσμένῃ καὶ τῇ ἑτεροδόξῳ κατὰ τὸ θρησκευμα Ἑλλάδι ν' ἀντικαταστήσωσι τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων διὰ τοῦ ἰδικοῦ των τοῦθ' ὅπερ ἔπραξαν προσκαίρως

ἀργότερον διὰ τὴν Ἰταλίαν, Ὀλλανδίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, ἔνθα ἦν ὅλως διάφορος ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων.

Ἵνα ἐκτιμήσωμεν δεόντως τὴν ἀξίαν τοῦ Ρήγα πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ ἐξῆς προβλήματα· α) ἦτον ἀρμόδιος καὶ κατάλληλος ὁ καιρὸς πρὸς ἐπανάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καθ' ἣν ἐποχὴν ἐμελέτα καὶ εἰργάζετο πρὸς τοῦτο ὁ Ρήγας; -β) ἦσαν ἀρκοῦσαι αἱ προπαρασκευαὶ αὐτοῦ καὶ ἀρμόδια τὰ μέσα, ἅτινα μετεχειρίζετο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Ρήγας; - καὶ γ) ποία ὁμοιότης ἢ διαφορὰ τοῦ Ρήγα πρὸς τοὺς κατόπιν ἀρχηγούς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην;

Ὡς πρὸς τὸ α') πρεσβεύομεν ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν εἰργάζετο καὶ ἐμελέτα ὁ Ρήγας τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὁ καιρὸς ἦν ἀρμοδιώτατος πρῶτον ὡς ἐκ τῆς Γαλλικ. Μεταπολιτεύσεως, ἣτις ἐπηρέασεν ὡσπερ ὅλα τὰ λοιπὰ δεδουλωμένα ἔθνη οὕτως καὶ τοὺς Ἕλληνας, ὧν ἀντιπρόσωπος καὶ ἀντίλαλος ἀνεδείχθη ὁ Ρήγας καὶ ὧν πολλοὶ καταφυγόντες εἰς Ἰταλίαν διεπραγματεύοντο πρὸς τοὺς Γάλλους τὰ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ δεύτερον ὡς ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς Τουρκίας, ἣτις πρὸ αἰῶνος καὶ πλέον ἤρξατο καταρρέουσα καὶ ἐξόχως ἐσπαράσσετο τὰ σπλάχνα ὑπ' αὐτῶν τῶν ἑαυτῆς τέκνων.

Εἶχε πολὺ περισσότερον δίκαιον ὁ Ρήγας νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοιοῦτόν τι ἔργον ἢ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας οἵτινες ἤρξαντο νὰ ὑποκινῶσι τὸ ἔθνος εἰς ἐπανάστασιν καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὠρκίζοντο ἐν Βιέννῃ καὶ Παρισίοις ὅπως καταστρέψωσι πᾶν ἔθνος ὑπόδουλον, ὅπερ ἤθελε ν' ἀποτινάξῃ τὸν ἐπιβεβλημένον αὐτῷ ζυγόν. Τῶν ἀρχηγῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ὁ πατριωτισμὸς εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ ὁ σκοπὸς ἱερός καὶ ἅγιος, ἀλλὰ δὲν δύναται τις ν' ἀπονεύμῃ αὐτοῖς καὶ ἀρκοῦσαν φρόνησιν καθ' ἣν ἐποχὴν

ἤρχισαν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. Ἐὰν τὸ κίνημα τῶν Φιλικῶν δὲν ἤθελον ἐπενέγκει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, οὔτοι καὶ καθ' ἣν στιγμήν δὲν ἤθελε τεθῆ τὸ ἔργον των ὅλως διόλου εἰς κίνησιν, οὐδέ τινα κίνδυνον ἤθελε προξενήσει εἰς μεγάλην ἢ μικρὰ ομάδα τῶν ἐλλήνων, ἤθελον θεωρηθῆ μωροὶ καὶ ἀπενενοημένοι παραβαλλόμενοι πρὸ τὰ παιδιά ἐκεῖνα, ἅτινα κατασκευάζουσιν οἴκους ἐξ ἄμμου καὶ ἰππεύουσι ξυλίνους ἵππους, ἐὰν ὅμως τὸ κίνημα τοῦ Ρήγα ἐξετελεῖτο καὶ ἐπετύγχανεν οὐ μόνον ἢ ἠκρωτηριασμένη ἤδη Ἑλλάς ἀλλὰ καὶ ἅπασα ἢ Ἀνατολή ἤθελεν ἔχει τὴν σήμερον ὅλως διόλου ἀλλοίαν ὄψιν καὶ τέλος πάντων τὸ κίνημα τοῦ Ρήγα εἰς ὃ σημεῖον εἶχε φθάσει παρ' οὗ δενὸς ἐθεωρήθη ἔργον μωρίας καὶ παράνοιας· καὶ ἀποκαλεῖ ὁ Φιλήμων τὸν Ρήγαν ἀπερίσκεπτόν πως ἀλλὰ συγχρόνως καὶ μεγαλόφρονα καὶ ἐπιχειρηματίαν, ἀποκαλεῖ μὲν αὐτὸν ἐπιπόλαιον ἐξεταστήν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ κάτοχον γνώσεων πολλῶν καὶ ζωηρὸν τὸ πνεῦμα· ἐν τούτοις ὅμως οὐδένα ἐκ τῶν μεταγενεστέρων εὔρεν οὗτος σύμφωνον καὶ ὁμόφρονα ὡς πρὸς τὴν κρίσιν του ταύτην, πάντες δὲ οἱ ἐνασχοληθέντες εἰς τὰ τοῦ βίου τοῦ Ρήγα κατακρίνουσι τὸν Φιλήμονα διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζουσιν αὐτὸν (ὡς λ.χ. ὁ Θεόφιλος) ἐπιπόλαιον ἐπικριτὴν.

Ὡς πρὸς τὸ β' πρόβλημα οὐδεμίαν ἐπιφέρομεν κρίσιν καὶ παρατήρησιν, παραπέμπομεν δὲ πάντα ν' ἀναγνώσῃ ὅσα ἀνωτέρω ἐν τῇ § 18 ἐγράψαμεν κατ' ἐπιτομήν καὶ ἀφίνομεν αὐτὸν ἐλεύθερον νὰ κρίνῃ περὶ τούτων, ἅτινα εἶναι ἐξηγημένα ἐκ τῶν ἔργων καὶ τῶν κρίσεων αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν καὶ φονέων τοῦ Ρήγα καὶ δὲν εἶναι λόγοι πανηγυρικοὶ καὶ ἔπεα πτερόεντα.

Ὡς πρὸς τὸ γ' παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας εἰργάσθησαν μὲν καὶ ἐστάθησαν πραγματικῶς ἱκανοὶ διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἀρχῶν των εἰς

πολλούς Έλληνας και μάλιστα κατ' εκείνην τὴν ἐποχὴν, ἀλλ' ἔπαυσαν σχεδὸν τοῦ ζῆν καὶ ἦλθον εἰς μεγάλην ἀφάνειαν ἀφοῦ ἀνέδειξαν ἀρχηγὸν τὸν ἡγεμονίδην Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην· οὗτος δὲ ἐδέχθη μὲν προθύμως τὸ μέγα τοῦτο ἀξίωμα καὶ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἔργον καὶ πολλὰ ὑπέσχετο, ἀλλ' αἱ πράξεις καὶ ἡ γενναιοκαρδία του δὲν ἦσαν σύμφωνοι μὲ τὸς λόγους καὶ τὰ πομπώδη κηρύγματα· διὸ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ δυσκολίᾳ καὶ ἀποτυχίᾳ δειλιάσας κατέφυγεν εἰς τὴν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ χειροτέραν τῆς Τουρκίας Αὐστρίαν, ἔνθα ἐτάφη ζῶν οὕτως εἰπεῖν, ὁ δὲ Ρήγας οὐ μόνον ἐταιρίαν πρῶτος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος συνέστησεν, ἀλλὰ καὶ συλληφθεὶς ὡς θέλομεν ἴδει, διὰ προδοσίας ἔδειξε γενναιότητα καὶ θάρρος ἀπαράμιλλον μέχρι τοῦ θανάτου του. Μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην παρέκβασιν ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν σειρὰν τῆς ἔξιστορίσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος βιογραφίας.

20. Σύλληψις τοῦ Ρήγα ἐν Τεργέστη

Ὁ Ρήγας ἐν Τεργέστη ἐκτὸς ἄλλων εἶχε φίλον καὶ μεμνημένον εἰς τὰ συνομωτικά του σχέδια τὸν Ἀντώνιον Κορωνιὸν, ὅστις, ὡς προείπομεν, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1797 εἶχε στείλει εἰς Βιέννην τὴν ἀντιγραφείσαν προκήρυξιν τοῦ Γεντίλη διοικητοῦ τῶν Ἰονίων νήσων, εἶχε δὲ λάβει ἐκ Βιέννης ἐν ἀντιγράφῳ τὸ ἐπαναστατικὸν ἄσμα τοῦ Ρήγα «Ὡς πότε παλληκάρια», ὅπερ ἀνέγνω ἐν τινι λέσχῃ τῆς Τεργέστης εἰς διαφόρους ἔλληνας, ἰδίως δὲ τὸν Γεώργιον Καλαφάτην, τὸν Νικόλαον Μαυροδόγλου, τὸν Γεώργιον Μελιγγὸν καὶ τὸν Δημήτρον Οἰκονόμον, οἵτινες ηὐχαριστήθησαν ἅπαντες, πλὴν τοῦ Οἰκονόμου μείναντος ἀδιαφόρου.

Ὁ Ἀντώνιος Κορωνιὸς εἶχε λάβει κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1797 ἐκ διαλειμμάτων δώδεκα κιβώτια πλήρη ἀντιτύπων

(ὄνομαστί 600 σωμάτων) τῶν γεωγραφικῶν χαρτῶν σταλθέντα ἐκ Βιέννης παρὰ τοῦ συνεταίρου Εὐσταθίου Ἀργέντη, ὅπως σταλῶσι διὰ Τεργέστης ὑπὸ τοῦ Κορωνιοῦ διὰ τοὺς ἐν Σμύρνη ἐμπόρους Μαυροκορδάτον, Ἀργέντη καὶ Γαλάτην.

Ὀλίγας δὲ ἡμέρας (ρητῶς δέκα κατὰ τὸν Περραιβὸν) πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ρήγα ἐκ Βιέννης ὁ αὐτὸς Ἀργέντης ἔπεμψε τρία κιβώτια πλήρη βιβλίων, ἐν οἷς ἄνωθεν μὲν γνωρίζομεν ὅτι ἦσαν 200 ἀντίτυπα τοῦ Ἀναχάρσιδος, κάτωθεν δὲ συμπεριλαμβάνετο ἡ Δημοκρατικὴ Προπαιδεία, πρὸς τὸν αὐτὸν Κορωνιόν, ὅπως οὗτος ἀποστείλῃ ταῦτα πρὸς τὸν ἐν Πρεβέζῃ Λαυρέντιον Ἀλιάνδρον, ἀλλὰ συγχρόνως διατάσσετο ἐκ Βιέννης ὑπὸ τοῦ Ἀργέντη καὶ Ρήγα, ὅπως κρατήσῃ τὰ κιβώτια ταῦτα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀφίξεως τοῦ Ρήγα εἰς Τεργέστην.

Ἐγένετο ἐλθὼν μετὰ τοῦ Περραιβοῦ εἰς τὴν Τεργέστην περὶ τὴν 25-27 Νοεμβρίου 1797 κατέλυσεν εἰς τὸ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν βασιλικὸν ξενοδοχεῖον· «περὶ δὲ τὴν πρώτην ὥραν τῆς νυκτός, καθ' ἣν ἐσκόπευεν ὁ Ρήγας νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πρόξενον τῆς Γαλλίας Μπρεσσὲ καὶ νὰ λάβῃ τὴν προστασίαν καὶ ὑπεράσπισιν τῆς Γαλλίας, αἴφνης εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον ἀξιωματικὸς τις, ὅστις μετὰ τὸν συνήθη χαιρετισμὸν ἠρώτησε γερμανιστὶ "τις ἐξ ὑμῶν καλεῖται Ρήγας"; -Ἐγὼ ἀπήντησεν ὁ ἴδιος ἐν τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ. Ἀμέσως τότε ὁ ἀξιωματικὸς προσκαλέσας δύο στρατιώτας, οὓς ἐπίτηδες εἶχεν ἀφίσει ἐκτὸς τοῦ δωματίου, διέταξεν αὐτοὺς νὰ μὴ συγχωρήσωσιν τινὰ νὰ εἰσέλθῃ μήτε νὰ ἐξέλθῃ, αὐτὸς δ' ἀνεχώρησεν ἀμέσως». (Βιογρ. Ρήγ. σελ. 26).

Ἐμβρόντητος γενόμενος ὁ Ρήγας ἐκ τῆς αἰφνιδίας ταύτης συλλήψεως ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἐξαφανίσῃ

τουλάχιστον πᾶν ὅτι εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἦτον ἱκανὸν νὰ ἐνοχοποιήσῃ ἄλλους· οὕτω δ' ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν ἐκ τοῦ παραθύρου τοῦ παραλίου δωματίου τὸ μητρῶον τῶν συνεταίρων καὶ τὴν ἐθνικὴν σφραγίδα ὁμοίαν κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος ἐνὸς ἰσπανικοῦ ταλλήρου, ἔχουσαν ἐπὶ μὲν τῆς ἐπιφανείας πλαγίως τρία ῥόπαλα καὶ ἐφ' ἑκάστου τούτων τρεῖς σταυροὺς, εἰς δὲ τὴν περιφέρειαν τὴν ἐπιγραφὴν «ὑπὲρ πίστεως, πατρίδος, νόμων καὶ ἐλευθερίας», δι' ἧς ἐσφραγίζοντο τὰ πρὸς τοὺς μεμνημένους ἔγγραφα. Ἀφικθέντος μετ' ὀλίγον αὐτοπροσώπως καὶ τοῦ νομάρχου Πετόγκεν μετὰ τοῦ ἀστυνόμου Βρίγιδου καὶ ἄλλων ἕξ ὑπαλλήλων ἐν τῷ ξενοδοχείῳ ὁ Ρήγας ἐφρόντισε νὰ σώσῃ καὶ ἀπαλλάξῃ πάσης εὐθύνης τὸν Περραιβὸν, δι' οὗ διεμήνυσε τὴν ἐπαύριον τὸ πάθημά του εἰς τὸν Γάλλον Πρόξενον, ὅστις τὸν μὲν Περραιβὸν προσέλαβεν εἰς τὴν προστασίαν του πολιτογραφηθέντα τῇ συμβουλῇ καὶ ὁδηγία τοῦ Ρήγα Γάλλον ὑπήκοον ὡς Πάργιον δῆθεν τὴν πατρίδα, τὸν δὲ Ρήγαν δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ ὡς μὴ ἔχοντα ξένην προστασίαν καὶ ὡς ὑπήκοον ὀθωμανὸν.

Ἄμα τῇ συλλήψει τοῦ Ρήγα αἱ ἀρχαὶ Τεργέστης, εἰδοποιήσαν δι' ἐκτάκτου ταχυδρομοῦ τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἑσωτερικῶν καὶ τῆς Ἀστυνομίας Πέργεν περὶ τε τῆς κατασχέσεως τῶν κιβωτίων, τῶν βιβλίων καὶ τῶν διαφορῶν ἐγγράφων τοῦ Ρήγα καὶ περὶ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πέργεν λαβὼν τούτων γνῶσιν ἀνέθηκεν εἰς τὸν Βρίγιδου τὴν ἐντολὴν νὰ ὑποβάλλῃ τὸν τε Βελεστινλὴν καὶ τὸν ἐπὶ συνεννοήσῃ μετ' αὐτοῦ ὑποδεικνυόμενον Κορωνιὸν εἰς προεισαγωγικὴν ἀνάκρισιν καὶ μετὰ τὴν συλλογὴν τῶν ἀναγκαίων στοιχείων νὰ ἐνεργήσῃ ὅσον ἔνεστι τὴν μεταφορὰν αὐτῶν εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ ἀστυνομίαν μετὰ καὶ πάντων τῶν ἐγγράφων ὑπὸ στρατιωτικὴν συνοδείαν.

Λαβοῦσαι αἱ ἐν Τεργέστη ἀρχαὶ τὰς ὁδηγίας ταύτας προέβησαν εἰς τὴν σύλληψιν καὶ φυλάκισιν τοῦ Κορωνιοῦ καὶ εἰς νέαν (τρίτην ἤδη) ἀνάκρισιν τοῦ Ρήγα, καθ' ἣν ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὸν Ρήγαν ἡ κατάσχεσις πάντων τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν ἐντύπων ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ ὅτι διατάσσεται νὰ στείλωσιν αὐτοὺς δεσμίους ὑπὸ συνοδείαν εἰς Βιέννην. Μαθὼν ὁ Ρήγας ταῦτα ἐγένετο ἄλλος ἐξ ἄλλου, ἐν δὲ τῇ παραφορᾷ τοῦ πάθους του ἠθέλησεν ν' αὐτοκτονήσῃ καὶ πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐνέπηξε μαχαιρίδιον εἰς τὴν κοιλίαν του, ἀλλ' ἡ σμικρότης τοῦ ὄργάνου, τὸ πάχος τῆς κοιλίας του καὶ ἡ ταχεῖα συνδρομὴ τῶν στρατιωτῶν ἐκώλυσαν τὴν αὐτοχειρίαν του²⁸. Αἱ πληγαὶ ὅμως ὑπῆρξαν μεγάλαι καὶ χρόνος πολὺς παρήλθε μεχρισοῦ τῇ φροντίδι τῶν ἀρχῶν ἰαθῶσιν ἐντελῶς, ὅτε ἐγένετο δυνατὴ ἡ εἰς Βιέννην ἀποστολὴ αὐτοῦ συμβᾶσα κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1798.

21. Τίς ὁ προδότης τοῦ Ρήγα

Κατὰ τὰ βιενναῖα ἔγγραφα «ὁ κόμης Βρίγιδο, διοικητὴς ἐν Τεργέστη ἔλαβε μυστικὴν καταγγελίαν ὅτι ὁ ἐκ Βιέννης αὐτόσε ἀφιχθεὶς ἔλλην Ρήγας Βελεστινλῆς ἄγει μεθ' ἑαυτοῦ ὑποπτα εἰς ὑποκίνησιν ἀποστασίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀποσκοποῦντα ἔντυπα» (σελ. 13). Πόθεν δὲ καὶ παρὰ τίνος ἔλαβεν ὁ Βρίγιδο τὴν μυστικὴν ταύτην καταγγελίαν;

«Κατ' ἄλλους πάλιν, σημειώνει ὁ Φιλήμων, ὁ Ρήγας ἐξεφράσθη πρὸς τινὰ ὑπουργὸν τῆς Αὐστρίας περὶ τῶν

---

²⁸ Ὡς εἰκάζομεν ἡ πρὸς αὐτοχειρίαν ἀπόπειρα τοῦ Ρήγα συνέβη περὶ τὴν 12-14 Δεκεμβρίου· ἐπειδὴ δὲ αἱ πληγαὶ ἦσαν μεγάλαι κατὰ τὰ βιενναῖα ἔγγραφα καὶ ἐδέησε νὰ παρέλθῃ πολὺς καιρὸς πρὸς ἴασιν, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ εἰς Βιέννην ἀφίξις τοῦ Ρήγα καὶ Κορωνιοῦ ἐγένετο κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1798, ὁ δὲ Περωαιβὸς περὶ τὴν 20 Δεκεμβρίου 1797 (ρητῶς ἐπτὰ ἡμέρας μετὰ τὴν ἀπόπειραν) ἀπέπλευσεν ἐκ Τεργέστης εἰς Κέρκυραν.

σκοπῶν του καθ' ἣν στιγμὴν ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ ἐκείνην τῆς Αὐστρίας καὶ ἐπομένως οὗτος εἰδοποίησε τὴν Κυβέρνησιν τῆς Αὐστρίας τὰ κατὰ τὸν Ρήγαν» (Δοκ. Φιλ. ἑταιρ. σ. 92). Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, πρῶτον διότι ὁ Ρήγας καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ μόνον κατ' οἶκον συνδιαλέγοντο καὶ κρυφίως συνεζήτουν περὶ τοιούτων σκοπῶν, ἐκτὸς δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ταῖς λέσχαις καὶ τοῖς καφενείοις ἦσαν λίαν ἐπιφυλακτικοὶ καὶ περιορισμένοι, διότι ἐγνώριζον τὴν διάθεσιν τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας καὶ δεύτερον, διότι ἐὰν ὁ Ρήγας ἔπραξε τοιοῦτον διάβημα ἠθελεν ἐπιτηρεῖσθαι καὶ ἠθελε συλληφθῆ ἐν Βιέννῃ ἐπ' αὐτοφώρῳ οὕτως εἰπεῖν καὶ ὄχι ἐν Τεργέστη, ἔνθα ἀμφίβολος καὶ προβληματικὴ καὶ ὅλως τυχαία ἠθελεν εἶσθαι ἡ σύλληψις του· ἄρα ἐκ Τεργέστης ἐγνώσθησαν πρῶτον τὰ κατὰ τὸν Ρήγαν καὶ τὰ συνομωτικὰ σχέδιά του.

Κατὰ τὰ βιενναῖα ἔγγραφα πάντες οἱ λαβόντες γνῶσιν τῶν σχεδίων τοῦ Ρήγα ἦσαν εὐχαριστημένοι καὶ πάντες ἐπεδείκνυον τὴν ἐπ' αὐτῶν εὐαρέσκειάν των ἔν τε τῇ Βιέννῃ, τῇ Πέστη καὶ Τεργέστη· μόνον δὲ ὁ ἐν Τεργέστη ἔμπορος Δημήτριος Οἰκονόμος ἐκ Κοζάνης δὲν εὐχαριστήθη ἐκ τοῦ ἐν λέσχῃ ἀναγνωσθέντος ὑπὸ τοῦ Κορωνιοῦ ποιήματος τοῦ Ρήγα «ὡς πότε παλληκάρια» ἢ μᾶλλον δυσηρεστήθη· ἄρα ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι ὁ Δημήτριος Οἰκονόμος ὑπῆρξεν ὁ προδότης τοῦ Ρήγα ὡς ρητῶς καὶ ὠρισμένως λέγει καὶ διαβεβαιοῖ ὁ Περραιβός. Ποῖοι δὲ οἱ λόγοι οἱ παρακινήσαντες αὐτὸν εἰς τοῦτο; – Ἐὰν ὁ Οἰκονόμος ἔζη καὶ ἐμπορεύετο ἐν Τουρκικῇ τινὶ πόλει, βεβαίως ἠθελεν ὑποθέσει τις ὅτι ὁ λόγος ἐμπορικῶν συμφερόντων καὶ οἰκιακῆς εἰρήνης ὑπηγόρευσαν εἰς αὐτὸν τὴν προδοσίαν, ἀλλὰ ζῶν ἐν Τεργέστη, ἔνθα εὔρεν ἄσυλον καὶ ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας· οἱ φιλήσυχοι Ἕλληνες τοῦ 1821 φεύγοντες ἐκ τῶν ἐμπολέμων μερῶν, οὐδένα

τοιούτον λόγον φόβου εἶχαν. Ἐὰν δὲ ὑποθέσωμεν ὅτι λόγοι μίσους καὶ φθόνου πρὸς τὸν Ρήγαν παρεκίνησαν αὐτὸν εἰς τοῦτο, πάλιν ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἔχει ὑπόστασιν, διότι ἦν γνωστὸν εἰς αὐτὸν καὶ ἐπόμενον ὅτι διὰ τῆς προδοσίας ταύτης ἤθελον διακινδυνεύσει ἐκ μέρους τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν πολλοὶ φίλοι του, ἐν οἷς καὶ ὁ συνέταιρος αὐτοῦ Ἀντώνιος Κορωνιός.

Ὅθεν μὴ εὐρίσκοντες οὐδένα λόγον ἀποχρῶντα πρὸς τοιαύτην μισαρὰν καὶ βδελυρὰν πράξιν, παραδεχόμεθα τὴν γνώμην τοῦ Φιλήμονος, καθ' ἣν ὁ Οἰκονόμος ἐπεθύμει τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ἐν Τεργέστη Τουρκικοῦ Προξενείου, ἀλλὰ κατὰ τὸ λόγιον «ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει» ὁ Οἰκονόμος οὐ μόνον τούτου δὲν ἐπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἀπάντων καταφρονούμενος καὶ ἀποστρεφόμενος καὶ ἀναφανδὸν προδότης καλούμενος (Περραιβός) ἐπὶ τέλους αὐτοχειριάσθη (Ξένος).

Ὁ Οἰκονόμος λοιπὸν ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Κορωνιοῦ παραλαβὼν τὰ τελευταῖον ἐκ Βιέννης σταλλέντα τρία κιβώτια καὶ τὰς πρὸς τὸν Κορωνιὸν ἐπιστολάς τοῦ Ἀργέντη καὶ τοῦ Ρήγα καὶ ἀποσφραγίσας αὐτὰς καὶ ἰδὼν τὸ περιεχόμενον συνεβουλεύθη κατὰ πρῶτον τὸν ἔμπορον Πλασταρᾶν περὶ τοῦ πρακτέου, ὡς λέγει ὁ Περραιβός· μὴ συνεισθεῖς δὲ ἐκ τῶν ὀρθῶν συμβουλῶν καὶ σοφῶν νουθεσιῶν τοῦ εὐγενοῦς Ἡπειρώτου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐρεθισθεῖς ἀπετάνθη πρὸς τὸν Νομάρχην Τεργέστης Πετσίγκεν, πρὸς ὃν καὶ παρέδωκεν ἅπαντα τὰ εἰς χεῖρας του πειστήρια περὶ τῆς σοβαρᾶς ταύτης ὑποθέσεως. Ὁ Νομάρχης διεκοίνωσε ταῦτα ἀρμοδίως πρὸς τὸν ἀστυνόμον Βρίγιδο, ὅστις ἐκαιροφυλάκτει διὰ τῶν ὀργάνων του ὅπως συλλάβῃ καὶ τὸν προδοθέντα. Ἄμα δὲ ἐγνώσθη ἡ ἀφίξις τοῦ Ρήγα, ἣτις προεικάζετο καὶ ἐκ τῶν ἀνὰ χεῖρας τῶν ἀρχῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ρήγα καὶ Ἀργέντη, ὁ ἀξιωματικὸς

(=ύπαστυνόμος) περιώρισεν αὐτὸν καὶ εὐθύς ἔδωκεν εἶδησιν εἰς τοὺς προϊσταμένους αὐτοῦ Ἀστυνόμον καὶ Νομάρχην οἵτινες συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ ἄλλων ἕξ ὑπαλλήλων προσῆλθον ἐκεῖσε καὶ ἐποιήσανο τὴν πλήρη καὶ τελείαν ἀνάκρισιν τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Περραιβοῦ, καθ' ἣν οὗτος μὲν ἀπελύθη, ἐκεῖνος δὲ ἐκρατήθη διὰ τὰ περαιτέρω. Τὴν ἐπιούσαν λοιπὸν ὁ Περραιβὸς ἐμύνησε τὴν σύλληψιν τοῦ Ρήγα ταχυδρομικῶς εἰς τοὺς ἐν Βιέννῃ συνεταιίρους ὅπως ὦσιν ἐν γνώσει τῶν συμβαινόντων καὶ λάβωσι τὰ κατάλληλα μέτρα περὶ παντὸς ἀφορῶντος ἑαυτοὺς καὶ λοιποὺς συνομῶτας ἀπέναντι τῆς αὐστριακῆς Κυβερνήσεως.

22. Αἱ ἐν Βιέννῃ συλλήψεις

Συνεπεία τῶν ἐξαγομένων τῆς δευτέρας καὶ πλήρους ἀνακρίσεως τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Περραιβοῦ ἀνακοινωθέντων δι' ἐκτάκτου ταχυδρόμου ὑπὸ τῶν Τεργεσταίων ἀρχῶν εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ ἀστυνομίαν, ἐδόθησαν ὑπὸ ταύτης ὁδηγίαι εἰς μὲν τὰς ἐν Τεργέστη ἀρχὰς ὅπως συλλάβωσι τὸν ἐνοχοποιούμενον Κορωνιὸν, ὡς προείπομεν, καὶ τὸν Περραιβὸν, ὅστις ρητῶς λέγει ὅτι «μετὰ δεκατεσσάρων ἡμερῶν παρέλευσιν (πιθανῶς περὶ τὴν 10 Δεκεμβρίου) ἐστάλη βασιλικὴ προσταγὴ πρὸς τὸν ἐν Τεργεστίῳ διοικητὴν διὰ νὰ συλλάβῃ καὶ φυλακίσῃ καὶ αὐτὸν (τὸν Περραιβὸν) ὡς συνομῶτην τοῦ Ρήγα» (Πολ. απομν. σ. ιβ'), εἰς δὲ τοὺς ἐν Βιέννῃ ὑποδεεστέρους ὑπαλλήλους τῆς ἀστυνομίας ὅπως συλλάβωσι τοὺς ὑποδεικνυομένους συνενόχους Ἕλληνας. Ὅθεν συνεπεία τῶν ὁδηγιῶν τούτων συνελήφθησαν ἐν Βιέννῃ τὴν 13 Δεκεμβρίου οἱ ἑξῆς: ὁ Εὐστράτιος Ἀργέντης, ὁ Δημήτριος Νικολίδης, ὁ Παναγιώτης Ἐμμανουήλ, ὁ Φίλιππος Πέτροβιτς καὶ ὁ Ἀνδρέας Μασούτης, τὴν δὲ 15 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀπελύθη μὲν ὁ Μασούτης, ἀλλὰ συνελήφθη ὁ

Γεώργιος Μαρκίδης. Μετ' ὀλίγον δὲ συνελήφθησαν καὶ ἄλλοι οἷον ὁ Ἰωάννης Ἐμμανουήλ, ὁ Θεοχάρης Τουρούντζιας, ὁ Κωνστ. Ἀμοίρος καὶ ὁ ἐκ Πέστης προσαχθεὶς Ἰωάννης Καρατζᾶς. Ἄπαντες οὗτοι ἐφυλακίσθησαν ὡς καὶ οἱ προσληφθέντες, πλὴν τοῦ Ἀμοίρου, ὅστις μετὰ τὴν ἀνάκρισιν ἀπελύθη καὶ ὅστις μετ' ὀλίγον τῇ γνωμοδοτήσει τοῦ δικαστηρίου καὶ τῇ ἐγκρίσει τοῦ Ἀργέντη ἀνέλαβε μετὰ τοῦ Μασούτη τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐμπορικοῦ καταστήματος τοῦ Ἀργέντη. Πλὴν τούτων ἀνεκρίθησαν καὶ ἄλλοι οἷον ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, ὁ ἐκ Πέστης προσαχθεὶς Κωνσταντῖνος Τούλλιος, ὁ Γεώργιος Θεοχάρης καὶ ἄλλοι.

Ἐκ τῶν βιενναίων ἐγγράφων γνωρίζομεν τὰ πρακτικὰ τῶν ἀνακρίσεων δέκα μόνον στασιαστῶν ἐλλήνων ὑπηκόων τῆς Πύλης, τῶν ἐξῆς, Ρήγα τοῦ Βελεστινλή, Εὐστρατίου Ἀργέντη, Δημητρίου Νικολίδου, Ἀντωνίου Κορωνιοῦ, Παναγιώτου Ἐμμανουήλ, Θεοχάρους Γεωργίου Τουρούντζια, Ἰωάννου Ἐμμανουήλ, Ἀνδρέου Μασούτη καὶ Κωνσταντῖνου Ἀμοίρου. Αἱ καταθέσεις τῶν δύο τελευταίων ἐτέθησαν ὡς βάσις τῶν κρατουμένων παρὰ τῶν ἀνακριτικῶν ἀρχῶν.

«Ὁ ἀνακριτὴς Ἰωάννης Βαπτιστῆς Ρέννερ μετὰ τοῦ γραμματέως Ἰωάννου Ἀντωνίου Φέλλνερ ἐτέλεσαν τὸ ἀνακριτικὸν ἔργον αὐτῶν μεθ' ὅλης τῆς ἐπιμονῆς ἐκείνης καὶ ἀκριβείας, ἣν ἀπῆται τοῦ θέματος ἢ σοβαρότης. Ἐπιστολαὶ αὐτόγραφοι τοῦ Ρήγα ἢ ἄλλων πρὸς αὐτὸν ἀποσταλεῖσαι, ὅσας δὲν προέλαβε νὰ ἐξαφανίσῃ ὁ Ρήγας μετὰ τοῦ Περραιβοῦ ἐν Τεργέστη, περιουνελέχθησαν ἐπιμελῶς καὶ ἐμελετήθησαν ἐπισταμένως, αἱ κυριώτατοι δ' αὐτῶν μετεφράσθησαν ὀλόκληροι εἰς τὴν Γερμανικὴν ὅπως λάβῃ πλήρη αὐτῶν γνῶσιν ἡ ἀνακριτικὴ ἀρχή. Τὰ ὑπὸ τοῦ Ρήγα ἐκτυπωθέντα βιβλία καὶ τὰ ἄλλα αὐτοῦ ἔντυπα, ἐν οἷς ἡ προκήρυξις καὶ τὰ ποιήματα, ἅτινα ἐπίσης

μετεφράσθησαν, ἐχρησίμευσαν ὡς ἀλάνθαστα πειστήρια. Ὁ κατάλογος τῶν ἀνδρῶν, μεθ' ὧν διετῆρει ἀλληλογραφίαν ὁ Ρήγας ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, περιέχει τὸν μῖτον πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν ἀρτηριῶν καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐλλάδος ὑφισταμένης μυστικῆς ἐταιρίας», (Λάμπρος).

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, μανθάνουσα τὰ κατὰ τὴν μελετωμένην ἐπανάστασιν διὰ τοῦ ἐν Βιέννῃ πρέσβεως τῆς Ἰμβραήμ ἐφένδη, ἐζήτησε τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου ὅπως ἐκεῖθεν μεταβιβάσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Αὐστρία ὅμως «κατέχουσα πλέον ἀσφαλῶς τοὺς ἐνόχους δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ σπεύσῃ. Ἐπέμεινε δὲ αὕτη ζητοῦσα ἐκτός τινων ἄλλων πρῶτον τὴν ἐλευθέραν θαλασσοπλοῖαν τῶν πρώην μὲν Βενετῶν ἤδη δὲ Αὐστριακῶν ὑπηκόων εἰς τοὺς λιμένας τῆς Τουρκίας καὶ ἰδίως τὴν ἐξασφάλισιν αὐτῶν ἀπὸ πάσης βλάβης τῶν πειρατῶν τῆς Βαρβαρίας, οἵτινες μόνον τοὺς Ἄγγλους ἄφινον ἐλευθέρους καὶ ἀνενοχλήτους, καὶ δεύτερον τὴν ἔκδοσιν εἰς τὴν Αὐστρίαν τῶν Πολωνῶν ἐκείνων, οἵτινες φεύγοντες ἐξ Αὐστρίας εὔρισκον ἄσυλον εἰς τὰς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν τελούσας χώρας καὶ ἰδίως τὴν Μολδαβίαν», (Λάμπρος).

Καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ λόγοι, δι' οὓς ἡ Αὐστρία τὴν ἀνακάλυψιν τῆς συνομοσίας τοῦ Ρήγα ἐθεώρησεν ὡς εἰσερχομένην εἰς εὐθετώτατον καιρὸν ὅπως πείσῃ τὴν Τουρκίαν νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰ ἐπὶ μακρὸν ὑποβαλλόμενα αἰτήματα αὐτῆς. Καὶ εἰς μὲν τὸν πρεσβευτὴν Ἰμβραήμ ἐφένδην ἔλεγεν ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ὅτι πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ παραταθῶσιν αἱ ἀνακρίσεις, διότι μεταξὺ τῶν κρατουμένων ἦσαν καὶ ὑπήκοοι τῆς Αὐστρίας, οἵτινες διὰ τὰς στασιαστικὰς αὐτῶν σκευωρίας ἔμελλεν νὰ τιμωρηθῶσι κατὰ τοὺς αὐστριακοὺς νόμους, εἰς δὲ τὸν ἐν

Κωνσταντινουπόλει ἔξαρχον τῆς Αὐστρίας Ἐρβέρτον Ράτκηλ ἔγραφεν ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Φραγκίσκος φον Τοῦγκουντ τακτικῶς ἀνακοινῶνων εἰς αὐτὸν τὰς ἐκ τῶν ἀνακρίσεων ἀποκαλύψεις καὶ ἐπέμειναν ὅπως μεταχειρισθῆ τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτῶν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἐπιτηδείως ὡς μέσον πρὸς ἀπόδειξιν τῶν εὐμενῶν τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Τουρκίαν διαθέσεων» (Λάμπρος).

23. Παράδοσις τοῦ Ρήγα εἰς τὴν Τουρκίαν

Ὅτε δὲ τέλος ἡ Αὐστρία ἐπέισθη ὅτι ἡ Τουρκία θὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰ ζητούμενα ἀνταλλάγματα, ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς αὐλῆς ἡ ἔκδοσις τῶν ὀκτῶ ἑλλήνων εἰς τὴν Πύλην. Ἀπεφασίσθη δὲ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῆς Πύλης νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου. Στρατιωτικὴ δὲ φρουρὰ διετάχθη νὰ συνοδεύσῃ αὐτούς. Ἐν αὐστηρᾷ ἔχεμυθίᾳ καὶ μετὰ μεγίστης προφυλάξεως ὠρίσθησαν τὰ καθέκαστα τῆς ἐκ Βιέννης ἀναχωρήσεως. Ἀπετελεῖτο δὲ ἡ συνοδεία ἐξ εἰκοσιτεσσάρων στρατιωτῶν, δύο ὑπαξιωματικῶν καὶ ἑνὸς ἀξιωματικοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχε φόβος μὴ οἱ κρατούμενοι ἀποπειραθῶσι κατὰ τὴν ἀπὸ Βιέννης μέχρι Σεμλίνου πορείαν ν' ἀκρωτηριάσωσιν ἑαυτοὺς, ν' αὐτοκτονήσωσιν ἢ καὶ ἀποδράσωσιν, ἡ διοίκησις τῆς στρατιωτικῆς συνοδείας ἀνετέθη εἰς ἓνα τῶν ἀσφαλεστάτων καὶ δραστηριωτάτων ἀξιωματικῶν, τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Λάζαρον τοῦ τάγματος Σπλένυ, οἱ δὲ στρατιῶται καὶ ὑπαξιωματικοὶ ἐξελέχθησαν ἐξ ἐμπιστοτάτων ἀνδρῶν, ἐξαιρεθέντων καθ' ὀλοκληρίαν τῶν πρεσβευόντων τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, ὅποιοι ἦσαν οἱ καταγόμενοι ἐκ Δαλματίας καὶ Σλαβωνίας. Ἀνέλαβον δὲ αἱ αὐστριακαὶ ἀρχαὶ τὰς δαπάνας τῆς διατροφῆς καὶ μεταφορᾶς τῶν ἐκδοτέων Ἑλλήνων, πρὸς δὲ τούτοις ὠρίσθη

εἰς μὲν τοὺς στρατιώτας τῆς συνοδείας διπλοῦν σιτηρέσιον, εἰς δὲ τὸν ἀξιωματικὸν ἐπαρκὲς ἐπιμίσθιον. Ἐμπιστος δὲ Τοῦρκος ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐν Βιέννῃ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας παρηκολούθησε τὴν στρατιωτικὴν συνοδείαν. (Λάμπρος).

Τὴν πρωΐαν τῆς 16 Ἀπριλίου παρέλαβεν ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Λάζαρος ἐκ τῶν φυλακῶν τῆς ἐν Βιέννῃ ἀστυνομίας τὸν Ρήγαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἑπτὰ ὑπὸ δεσμὰ καὶ ἐξεκίνησεν ἡ συνοδεία ἐκ Βιέννης. Τὴν 22 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀφικνοῦντο διὰ ξηρᾶς εἰς Σεμλῖνον. Τὴν δὲ ὑστεραίαν ἡμέραν ἀποπλεύσαντες διὰ τοῦ Δουνάβεως ἔφθασαν τὴν 28 Ἀπριλίου εἰς Βελιγράδιον. Τὴν δ' ἐπομένην ἡμέραν 29 Ἀπριλίου παρεδίδοντο ὑπὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Λαζάρου οἱ ὀκτὼ Ἕλληνες κατ' ἄνδρα εἰς τὸν Καϊμακάμην Βελιγραδίου ἐπὶ ἀποδείξει. Ἦτο δὲ τότε καϊμακάμης Βελιγραδίου ὁ Μαρασλῆ Ἀλῆς (Φιλήμων) ἢ κατ' ἄλλους ὁ Χαντζῆ Μουσταφᾶς (Γερβῖνος). Ὅλως ἀπιθάνως ὁ Μπουκεβίλ ἀποδίδει τὴν παράδοσιν τοῦ Ρήγα εἰς τὸν Κουτσοῦκ Χουσεῖν Πασᾶν τὸν ἀρχηγὸν τῶν κατὰ τοῦ Πασβανόγλου τουρκικῶν στρατευμάτων (Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαναστ. τ. α', σ. 99).

Παρατήρησις. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πορεία τῆς Αὐστριακῆς πολιτικῆς πρὸς τοὺς δημιουργοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, τὸν Ρήγαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐχθρὰ καὶ πολέμιος ἐφάνη αὕτη καὶ κατόπιν, τὸ 1814 καὶ 1821, ὅτε συλλαβοῦσα ἐφυλάκισε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος τοῦ 1821, τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Οὐχ' ἦπτον ὁμως τὸ συμφέρον ἡμῶν καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία ἀπαιτεῖ νὰ ρίψωμεν πέπλον λήθης εἰς τὰς ἀνθρωπίνους παρεκτροπὰς τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ δοξάζωμεν τὴν πρόνοιαν ἐκ τῆς ὁποίας τὰ ἀνεξερεύνητα μυστήρια καὶ τὰς προαιωνίους καὶ ἀμετατρέπτους βουλὰς κεῖνται αἱ τροχιαὶ καὶ αἱ τύχαι τῶν ἐθνῶν. Ὅθεν, ἐὰν ἔλθῃ ποτὲ πάλιν

Ἀρχιδούξ τις τῆς Αὐστρίας ἢ αὐτὸς οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ τῆς ἐπικρατείας ἐκείνης εἰς Ἀθήνας, δὲν πρέπει νὰ μελανειμονήσωμεν πλέον τὸν πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἀνδριάντα τοῦ Ρήγα ὡς ἔπραξάν ποτε φοιτηταί τινες εἰς παρομοίαν περίστασιν, ἀλλ' ὑπερήφανοι δεῖξωμεν αὐτὸν εἰς τοὺς περὶ ἡμᾶς ξένους ἐπαναλαμβάνοντες τοὺς τοῦ θεανθρώπου λόγους «λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ πατέρες ὑμῶν, οὗτος ἐγενήθη ἡμῖν εἰς κεφαλὴν γωνίας· παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη (ἢ ἀπελευθέρωσις ἡμῶν) καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς Ὑμῶν».

24. Ἐνέργειαι πρὸς διάσωσιν τοῦ Ρήγα

Ἡ σύλληψις τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ἐταίρων του καὶ ἡ παράδοσις αὐτῶν εἰς τὴν Τουρκίαν ἐνεποίησε τὴν μεγαλειτέραν ἐκπληξιν εἰς ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἐν γένει εἰς ἅπαντα τὸν πεπαιδευμένον καὶ ἀναπτυγμένον κόσμον τῆς Εὐρώπης· «ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ, λέγει ὁ συγγραφεὺς Raybeau, πᾶσαι αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες κατεξανέστησαν ὁ δὲ σοφὸς Κοραῆς κλπ. ἐκδίδων κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας τὴν «Ἀδελφικὴν Διδασκαλίαν» του πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει καὶ τὰ ἐξῆς· «Πρὸ ὀλίγον ἔτι τῆς Γερμανίας ὁ Αὐτοκράτωρ παρέδωκεν ἀσπλάχνως εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἑλλάδος ὀκτώ Γραικοὺς, οἱ ὅποιοι ἐκ Βιέννης τῆς Αὐστρίας ἐζήτουν ἡσυχῶς τὰ ἀρμόδια μέσα τοῦ νὰ φωτίσωσι καὶ ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας νὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς ἰδίους ὁμογενεῖς. Παρίστανται ἴσως ταύτην τὴν ὥραν δέσμιοι ἔμπροσθεν τοῦ τυράννου οἱ γενναῖοι οὗτοι τῆς ἐλευθερίας μάρτυρες· ἴσως τὴν ὥραν ταύτην καταβαίνει εἰς τὰς ἱερὰς κεφαλὰς των ἡ μάχαιρα τοῦ δημίου, ἐκχέεται τὸ γενναῖον Ἑλληνικὸν αἷμα ἀπὸ τὰς φλέβας των καὶ ἵπταται ἡ μακαρία ψυχὴ των διὰ νὰ ὑπάγη νὰ συγκατοικήσῃ μὲ ὄλων τῶν ὑπέρ

ἐλευθερίας ἀποθανόντων τὰς ἀοιδίμους ψυχάς. Ἀλλὰ τοῦ ἀθώου αἵματος ἢ ἔκχυσις ἀντὶ τοῦ νὰ καταπλήξῃ τοὺς Γραικοὺς θέλει μᾶλλον τοὺς παροξύνει εἰς ἐκδίκησιν».

Πολύ δὲ μεγαλειτέρα ἦτον, ὡς εἰκός, ἢ ἐμποιηθεῖσα ἐν Τουρκίᾳ αἴσθησις.

Αὐτὸς ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Αὐστρίας Ἐβέρτος Ράτκηλ ἔντρομος ἔβλεπε τὰ ἐπακόλουθα τῆς ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως διαπραχθείσης ὠμότητος καὶ ἀνεκοίνου τὴν γνώμην ταύτην εἰς τὴν κυβέρνησίν του. Κρίνων δὲ ὁ Ράτκηλ ὅτι ἡ Αὐστρία ἐκινδύνευε ν' ἀπολλέσῃ πᾶσαν ἐν Ἀνατολῇ συμπάθειαν καὶ νὰ καταστῇ μισητὴ εἰς ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος συννενοεῖτο περὶ ἐξοικονομήσεως τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ μεγάλου Διερμηνέως Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου καὶ τοῦ τότε Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ράτκηλ, εἰς ἣν συνεφώνει καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ἐνέργεια κατεβάλλετο παρὰ τῆ Πύλῃ ὅπως ἀπαγορευθῇ εἰς τὸν Πασσᾶν τοῦ Βελιγραδίου ἢ περαιτέρω ἐξέτασις τῶν εἰς αὐτὸν ἐκδοθέντων, μεταφερθῶσι δὲ οὗτοι ἐκ Βελιγραδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Πατριάρχην.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐνήργει ὁ Ράτκηλ, συγχρόνως πᾶσαν ἐκίνουν μηχανὴν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνες πρὸς διάσωσιν τοῦ Ρήγα. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ χρῆμα πολὺ, πεντακόσiai ἢ τριακόσiai χιλιάδες γροσίων, συνελέχθη πρὸς ἀπολύτρωσιν αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Α. Παπαδόπουλον Βρετὸν ὁμως «οὗτος ὁ (Ρήγας) καὶ οἱ σύντροφοί του ἤθελον σωθῆ ὡς μᾶς ἐβεβαίωσεν ὁ φιλογενῆς Ἰακωβάκης (Ρίζος) ὁ Νερούδος, ἐὰν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι των ἔδιδαν τὰς τριακοσίας χιλιάδας γροσίων, τὰς ὁποίας ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν Ἰμβραήμ ἐφένδης ἐζητήσεν ἀπὸ τὸν μέγαν Λογοθέτην τοῦ Πατριαρχείου Ἀλέξανδρον Μάνον, γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ πρώην ἡγεμόνος Οὐγγροβλαχίας

Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, πρὸς τὸν ὁποῖον διηυθύνθησαν οἱ φίλοι τοῦ Ρήγα ἵνα τοὺς σώσῃ» (Νεολλ. Φιλολ. Μέρ. Β'. σ. 230).

Λέγεται ὅτι καὶ ὁ Ἀλῆς πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἐζήτησε τὸν Ρήγαν (ἢ κατ' ἄλλους τὸν Νικολίδην) παρὰ τοῦ Πασσᾶ τοῦ Βελιγραδίου ὑποσχόμενος νὰ μεσιτεύσῃ πρὸς τὸν Σουλτάνον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀποστείλῃ αὐτὸν ἀσφαλῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν (Περραιβοῦ, Βιογραφ. Ρήγ. σ. 42-43) ἀλλ' οὐδεμίαν θετικὴν κρίσιν δυνάμεθα νὰ ἐξενέγκωμεν περὶ τούτου. Ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1798 εὐρίσκετο ἐν Ἰωαννίνοις, ὀλίγον τι δὲ βραδύτερον (πιθανῶς κατὰ τὸν Μάϊον) ἔλαβε Φιρμάνιον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Σουλτάνος ἀπονέμει μὲν αὐτῷ τὸν τίτλον Ἀσλάν (Λέοντα) διὰ τὴν καταστροφὴν δύο χριστιανικῶν πολιχνίων τῆς Χειμάρας, ἀλλὰ συγχρόνως διατάττει αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὸν κατὰ τὸν Δούναβιν τουρκικὸν στρατὸν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Πασβανόγλου, ἔνθα καὶ μετέβη οὗτος μετὰ ὀκτῶ χιλιάδων στρατοῦ· ἐπομένως ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλῆς ἐζήτησε τὸν Ρήγαν, προέβη εἰς τὸ διάβημα τοῦτο ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Δούναβιν στρατοπέδου καὶ οὐχὶ ἐξ Ἰωαννίνων ὡς γράφει ὁ Περραιβὸς ἐν τοῖς Πολεμικοῖς ἀπομνημονεύμασι (σελ. 1γ'). Κατὰ τὸν Περραιβὸν (Βιογρ. Ρήγ., σ. 42) ὁ Πασσᾶς τοῦ Βελιγραδίου καὶ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἦσαν φίλοι· ἀλλὰ καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ θέσις τοῦ Πασσᾶ τοῦ Βελιγραδίου ἦτο δεινὴ θέλοντας ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν φίλον τοῦ Ἀλῆ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑποχρεωμένου νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Κυριαρχοῦ αὐτοῦ Σουλτάνου. Κατὰ τὸν αὐτὸν Γαζῆν ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς καὶ ὁ Πασβανόγλου ἦσαν ἐπίσης φίλοι· ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν συνεννόησιν τῶν δύο τούτων ὀθωμανῶν πρὸς σωτηρίαν τοῦ Ρήγα, ὡς πιστεύει ὁ Γαζῆς; ἐνὶ λόγῳ κρίνεται ὅλως ἀμφίβολος καὶ σχεδὸν ἀνυπόστατος

ἡ γνώμη τῶν διαδόντων τὴν τοιαύτην εἶδησιν περὶ διασώσεως τοῦ Ρήγα ἐκ μέρους τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Περὶ τῶν τελευταίων ἐνεργειῶν οὐδὲν βέβαιον μανθάνομεν, οὐδὲ περιέχουσί τι περὶ αὐτῶν τὰ βιενναῖα ἔγγραφα. Μόνον δὲ τὰ ἀρχεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὸ κενὸν τοῦτο, ὅπερ εἰσχωρεῖ μεταξὺ τῆς ἐκδόσεως τῶν ὀκτώ Ἑλλήνων εἰς Βελιγράδιον καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνεργειῶν τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Ράτκηλ καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Τὸ χάσμα τοῦτο συμπληροῖ ἡ κοινὴ παράδοσις παριστάνουσα τὸν Πασβάνογλου ἢ τὸν Ἀλῆ ἐπεμβαίνοντα πρὸς διάσωσιν τοῦ φίλου τοῦ Ρήγα καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαζόμενον τὸν καιϊμακάμην τοῦ Βελιγραδίου νὰ ἐπισπεύσῃ τὸ μοιραῖον τέλος τῶν ἐλευθερωτῶν (Λάμπρος).

Πρὸς τούτοις καὶ ἄλλος τις ἐπροσπάθησε νὰ σώσῃ τὸν Ρήγαν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν αὐστριακῶν πρὶν ἢ οὗτοι παραδώσωσιν αὐτόν εἰς τὸν Πασσᾶν τοῦ Βελιγραδίου κατὰ τινα ἀνακοίνωσιν ἐκ Βελιγραδίου δημοσιευθεῖσαν πρὸ ἐτῶν ἐν τῇ Κλειοῖ τῆς Τεργέστης καὶ ἀνατυπωθεῖσαν εἰς τὸν «Πρωϊνὸν Κήρυκα» τῶν Ἀθηνῶν τὴν 10 Μαΐου 1871. Ἴδου δὲ αὕτη «Ὅποτε ὁ Ρήγας ἔμελλε νὰ παραδοθῆ, γράφει ὁ ἀνταποκριτῆς, εἰς τὰς ἐν Βελιγραδίῳ ἀρχὰς, εἰς διαβόητος ληστοπειρατῆς τοῦ Συρμίου, ἔνθα ἦν παντοδύναμος, ὁ Λάζαρος Χαράμπασης, μαθὼν τὰ κατὰ τοὺς περὶ Ρήγα, ἠτοιμάσθη νὰ τοὺς ἐλευθρώσῃ καταλαβὼν ἐπὶ τούτῳ τὰ καταλληλότερα μέρη, ἔνθα ἔμελλε νὰ διέλθῃ ἡ συνοδεία. Οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ μὲ πληροφορήσῃ ἐὰν φιλικὴ ἢ οἰαδῆποτε ἄλλη σχέσις, οἷα ἢ μετὰ τοῦ ἐν Βιδυνίῃ Πασβανόγλου συνέδεε τὸν Ρήγαν μετὰ τοῦ μνησθέντος Λαζάρου. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ συνοδεύουσα τοὺς περὶ τὸν

Ρήγαν στρατιωτική φυλακή εἶτε ἐν γνώσει εἶτε κατὰ τύχην διέλαθε τοὺς ἐνεδρεύοντες διελθοῦσα διὰ τοῦ Δουνάβεως, ἐνῶ ὁ Λάζαρ Χαράμπασης τοὺς περιέμεινε διὰ ξηρᾶς, κατ' ἄλλους πάλιν τὸ συνοδεῦον τοὺς περὶ τὸν Ρήγα στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα διήλθε διὰ ξηρᾶς ἐνῶ περιεμένετο διὰ τοῦ Δουνάβεως».

25. Θάνατος τοῦ Ρήγα

Μεγάλη διαφωνία καὶ σύγχυσις ἐπεκράτει μέχρι πρὸ ὀλίγου μεταξὺ τῶν διαφόρων συγγραφέων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα· καὶ κατὰ τινὰς μὲν οὗτος καὶ οἱ ἑταῖροι του κατεποντίσθησαν εἰς τὸν Δούναβιν κατ' εἰσήγησιν τῆς Αὐστρίας (Ραιμβῶ), κατ' ἄλλας δὲ παραδόσεις ὁ Ρήγας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀφοῦ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐβασανίσθησαν ἐν Βελιγραδίῳ, ἐδέθησαν ἐπὶ τέλους σφιγκτὰ μεταξὺ δύο σανίδων καὶ οὕτω βαθμηδὸν ἐπριονίσθησαν ζῶντες ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω εἰς δύο (κατὰ τὸν Σέρβον ποιητὴν Δραγάσεβιτς, παρὰ τῷ ἀνταποκριτῇ τῆς Κλειοῦς καὶ κατὰ τινὰ ἔμπορον Σέρβον ἐπίσης, παρὰ τῷ Λεγρᾶνδ), κατ' ἄλλους δὲ πάλιν (οἶον) τὸν Νικολόπουλον, τὸν Ζαβίραν, τὸν Γ. Γαζήν, τὸν Νερουλὸν καὶ ἄλλους) ὁ Ρήγας ἀπεκεφαλίσθη. Ἐπικρατεστέρα ὅμως γνώμη ὑπῆρξεν ἢ διήγησις τοῦ Περραιβοῦ, καθ' ἣν ὁ Πασσᾶς τοῦ Βελιγραδίου ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἔλαβε διαταγὴν παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἵνα πέμψῃ αὐτοὺς διὰ τοῦ Δουνάβεως εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξῆγεν ἀνὰ ἓνα τῶν δεσμίῳν ἐκ τῆς φυλακῆς καὶ ἔπνιγεν εἰς τὸν ποταμὸν· τελευταῖος δὲ ἔμεινεν ὁ Ρήγας, ὅστις ἐννοήσας ἐκ τῶν κινήσεων τῶν στρατιωτῶν τὸν θάνατον τῶν συντρόφων του ἐκτύπησε τὸν σύροντα αὐτὸν ὀθωμανὸν διὰ τῆς πυγμῆς τοσοῦτον ἰσχυρῶς, ὥστε ἔρριψεν αὐτὸν χαμαὶ νεκρόν· τότε δὲ ὁ πασσᾶς εἰδοποιηθεὶς τοῦτο διέταξε νὰ τὸν

φονεύσωσι διὰ πυροβόλου ὄπλου ἐν τῇ φυλακῇ, τὸν δὲ νεκρὸν νὰ ρίψωσιν εἰς τὸν ποταμόν· εἰσελθόντες λοιπὸν δύο τοῦρκοι πρὶν διευθύνωσι κατ' αὐτοῦ τὰς πιστόλας των ἤκουσαν ἐκ τοῦ στόματός του ἐν τουρκικῇ διαλέκτῳ τὰ ἐξῆς «οὕτω ἀποθνήσκουσιν οἱ γίγαντες, ἐγὼ ἔσπειρα, ἄλλοι ἔρχονται νὰ θερίσουν».

Ἐξ ἀπαγχονισμοῦ τῶν λοιπῶν ἐταίρων καὶ ἐκ πυροβολισμοῦ κατὰ τοῦ Ρήγα ἐπιστεύθη βραδύτερον ὅτι προῆλθεν ὁ θάνατος αὐτῶν κατὰ τὴν διήγησιν γέροντος ὀθωμανοῦ, ὅστις ψευδῶς ἔλεγεν ἑαυτὸν δῆμιον τοῦ Ρήγα, καθ' ἃ πρῶτος ὁ καλλιτέχνης καὶ γλύπτης Ἰωάννης Κόσσος ἐκοινοποίησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας (ἐφ. Ἀλήθεια, ἀριθ. 1388 τὴν 27 Μαΐου 1871). Ἀλλ' ὅμως ὅλως διάφορος εἶναι ἡ περὶ τοῦ θανάτου αὐτῶν ἀλήθεια, ἣν μανθάνομεν τὸ πρῶτον ἤδη ἐκ τῶν βιενναίων ἐγγράφων. Τὴν 17 Ἰουνίου 1798 ὁ συνταγματάρχης Σχέρτς ἔγραφεν ἐκ Σεμλίνου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἐν Βιέννῃ τὴν ἐξῆς βραχεῖαν σημείωσιν «Ὁ καίμακάμης (Βελιγραδίου) ἔλαβε τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως φιορμάνιον, καθ' ὃ ἐν μεγίστῃ μυστικότητι τὴν τρίτην μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ φιορμανίου ἡμέραν διέταξε νύκτωρ τὸν στραγγαλισμὸν πάντων τῶν ὀκτῶ καθειργμένων Ἑλλήνων, μετὰ δὲ τὴν τέλει τῆς πράξεως ἐνήργησε νὰ διαδοθῇ ὅτι εἶχον ἀποδράσει ἅπαντες ἐκ τῆς φυλακῆς, καὶ μάλιστα ἔστειλεν ἄνδρας πρὸς δῆθεν καταδίωξιν αὐτῶν κατὰ τὰς λεωφόρους».

Κατὰ ποίαν ἡμέραν τοῦ Ἰουνίου ἐγένετο ὁ στραγγαλισμὸς τοῦ Ρήγα;

Ἡ 17 Ἰουνίου 1798, καθ' ἣν ἐπέστειλεν ὁ Σχέρτς ἐκ Σεμλίνου τὸ ἐγγράφον τοῦτο, ἦτο ἡμέρα Πέμπτη τῆς

ἐβδομάδος κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς συμφώνως πρὸς τοὺς πρὸς εὐρεσιν τοῦ Πασχαλίου γνωστοὺς μοι κανόνας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ ἐγγράφῳ δὲν γίνεται λόγος περὶ ἀρχῶν ἢ τέλους τῆς ἐβδομάδος, ἀλλὰ ἀπλῶς λέγεται «τὴν παρελθοῦσαν ἐβδομάδα», δικαιοῦμεθα νὰ εικάσωμεν ὅτι κατὰ τὸ μέσον περιήπου τῆς ἐβδομάδος ἐκείνης (6-12 Ἰουνίου) ἀφίχθη τὸ φερμάνιον ἧτοι κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς Τρίτης μέχρι Πέμπτης (8-10 Ἰουνίου) διάστημα· ἐπομένως ἡ τρίτη καὶ μετὰ τὴν παραλαβὴν αὐτοῦ εἶναι ἡ νύξ τῆς Πέμπτης πρὸς τὴν Παρασκευὴν (10-11) ἢ τῶν ἐφεξῆς δύο ἡμερῶν Σαββάτου καὶ Κυριακῆς· ἄρα ὁ στραγγαλισμὸς τοῦ Ρήγα συμπίπτει ἀπὸ τῆς 11 μέχρι τῆς 13 συμπεριλαμβανομένων. Ἐπομένως πᾶσα ἄλλη χρονολογία περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ἀπαράδεκτος. Τούτου ἕνεκα οὐδόλως ἀναφέρομεν τὰς διαφόρους ἐποχὰς τοῦ θανάτου κατὰ τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς, οἵτινες αὐτογνωμόνως ἢ ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν ἔθετον αὐτὸν εἰς διαφόρους μῆνας καὶ ἡμέρας.

Τι ἀπέγειναν τὰ πτώματα τῶν στραγγαλισθέντων Ἑλλήνων;

Κατὰ τοὺς πλείστους τὰ πτώματα τῶν πρωτομαρτύρων τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Δούναβιν, ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ταῦτα ἐξαχθέντα τῶν φυλακῶν ἐρρίφθησαν εἰς ἀπόκρυφα μέρη, ἔνθα ἐγένοντο βορὰ τῶν κυνῶν ἢ τῶν ὀρνέων ἢ ἐνεταφιάσθησαν ἐν ἀγνώστῳ ἤδη τόπῳ τοῦ Βελιγραδίου. Ὁ προμνησθεὶς ἐν τοῖς ἄνω ἀνταποκριτῆς τῆς Κλειοῦς προσθέτει ἐκεῖσε τὰ ἀκόλουθα «Περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἔμειναν ἐν τῇ εἰρκτῇ, περὶ τῶν βασάνων καὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου των οὐδὲν θετικὸν γινώσκεται, γράφει οὗτος.

Ναούμ δὲ τις Ἀχριδηνός, μετερχόμενος ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐκείνου τὸν διφθερουγὸν ἐνταῦθα, διηγεῖτο ὅτι μίαν πρωΐαν ἤκουσαν ὅτι ἐρρίφθησαν ἀπὸ τοῦ φρουρίου εἰς τὸ Κελέμαγδαν (πλατείαν εὐρύχωρον χωρίζουσαν τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ φρουρίου καὶ οὕτως ὀνομαζομένην) ἕξ ἀκέφαλα πτώματα τοῦ Ρήγα καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀλλὰ πόσον χρόνον ἔμειναν οὕτως ἐρριμένα καὶ ἐὰν κατόπιν ἐτάφησαν ἢ ἄλλως τι ἀπέγειναν, οὐδ' αὐτὸς ἐγίνωσκε νὰ εἴπη τι. Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν τῆς τρομοκρατίας τῶν Δελήδων καὶ Γενιτσάρων (ἣτις τὸ 1804 ἐπήνεγκε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Καραγεώργη) οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸ πτώμα φονευθέντος χριστιανοῦ, πολλῶ δὲ ἤττον νὰ ἐνταφιάσῃ» (Πρωϊνός Κήρυξ τῆς 10 Μαΐου 1871).

Οὐδόλως λοιπὸν παράδοξον ὅτι ὁ Πασσᾶς τοῦ Βελιγραδίου μετὰ τὸν ἐν ἄκρᾳ μυστηκότητι νύκτωρ γενόμενον στραγγαλισμὸν τοῦ Ρήγα καὶ τῶν σὺν αὐτῷ Ἑλλήνων (κοιμωμένων ἴσως) ἀπέκοψε τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, ἅς καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὰ δὲ πτώματα (ἀκέφαλα) ἔρριψε τὴν ἀκόλουθον νύκτα ἐκ τοῦ φρουρίου εἰς τὸ Κελέμαγδαν κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Ἀχριδηνοῦ Ναούμ. Ταῦτα ἐπομένως ἢ ἐγένοντο ἐκεῖσε βορὰ τῶν κυνῶν (ὡς διηγήθη τῷ Λεγρᾶνδ καὶ ὁ Σέρβος ἔμπορος) ἢ ἐνεταφιάσθησαν ἐσπευσμένως τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα ὑπὸ χριστιανῶν τοῦ Βελιγραδίου ἢ καὶ ὑπὸ ὀθωμανῶν τῆς αὐτῆς πόλεως παρακινήθεντων πρὸς τοῦτο ἐξ ἔργων φιλανθρωπίας ἢ ἐκ λόγων δημοσίας ὑγιεινῆς.

Ἐπίλογος

Περατώσαντες τὴν βιογραφίαν τοῦ Ρήγα καταχωρίζομεν ἐνταῦθα παρατηρήσεις τινὰς περὶ αὐτῆς. Αὕτη δύναται νὰ διαιεθεῖ εἰς τρεῖς περιόδους· καὶ ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει

τὸ ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ (1757) μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ 1786, καθ' ὃ ἔτος ἐγένετο γραμματεὺς τοῦ Μαυρογένους, στάδιον ὅπερ εἶναι τὸ σκοτεινότερον μέρος τοῦ βίου τοῦ Ρήγα, ἡ δὲ δευτέρα περιλαμβάνει τὸ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (1786) καὶ ἐφεξῆς διάστημα μέχρι τῆς ἐν Τεργέστη συλλήψεως αὐτοῦ ἤτοι μέχρι τοῦ Νοεμβρίου 1797, ὅπερ εἶναι τὸ σημαντικώτερον, ἐνεργητικώτερον καὶ κυριώτερον μέρος τοῦ βίου τοῦ Ρήγα καὶ ἡ τρίτη περίοδος περιλαμβάνει τὸ ἀπὸ τῆς ἐν Τεργέστη συλλήψεως μέχρι τοῦ ἐν Βελιγραδίῳ θανάτου του στάδιον, ὅπερ εἶναι τὸ παθητικὸν μέρος τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἀλλὰ πλείονος λόγου ἀξία εἶναι ἡ μελέτη περὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιρροῆς, ἣν κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους αὐτοῦ.

Τὴν ἀξίαν τοῦ Ρήγα ἄριστα ἐξεικονίζει ὁ Γεωργιάδης δι' ὀλίγων λέξεων «Γεννηθεὶς, λέγει, κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν Φεραῖς οὐχὶ μακρὰν τῆς πατρίδος τοῦ Ἀχιλλέως, ἴσταται ὁ ἔκτακτος ἐκεῖνος ἀνὴρ καθὰ οὗτος εἰς τὸ μεταίχμιον δύο διακεκριμένων ἐποχῶν τοῦ ἔθνους των. Καὶ ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς, ἀκμάσας ὅτε ἤρχισε νὰ ἐκλίπη ἡ ἀρχαία καὶ βάρβαρος ἐποχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ πελασγικὴ, ἐκπροσωπεῖ τὴν ὑγιᾶ καὶ σφριγῶσαν νεότητα τοῦ ἀναφαινομένου ἔθνους, νεότητα ὑποσχουμένην μεγαλουργὸν καὶ κραταιὰν ἀνδρικήν ἡλικίαν· ὁ δὲ Ρήγας, ἀκμάσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ὁ Ἑλληνικὸς φοῖνιξ ἤρχισε νὰ τινάσῃ τὴν κόριν του, ἐνέκλειεν ἐν τῷ στήθει αὐτοῦ πάντα τοὺς πόθους καὶ πάσας τὰς ἐλπίδας τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους» (Θεσσαλ. σ. 147-148). Καὶ ἐν μὲν τῇ παραγρ. 19 ἐξητάσαμεν τὸν Ρήγαν αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς κατόπιν ἀρχηγοὺς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἥδη δὲ ἅς ἀναδράμωμεν μικρὸν τι πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν καὶ συγκρίνωμεν αὐτὸν πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀγωνιστὰς καὶ ἀθλητὰς τῆς πατρίδος.

Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν ἤρξατο βαθμηδὸν ν' ἀναφαίνηται ἀντίδρασις τῶν κατακτηθέντων πρὸς τοὺς κατακτητὰς ὑπὸ διαφόρους μορφάς, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ γενναιότεροι τῶν κατακτηθέντων κατέφυγον πρὸς τὴν Βενετίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ Γαλίαν, ἔνθα ἠγωνίσθησαν καὶ διέπρεψαν ὡς Ἕλληνες ἵππεῖς ἢ Ἕλληνες στρατιῶται, ἄλλοι δὲ κατέλαβον τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, ἔνθα ἀνεγνωρίσθησαν καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς Πύλης ὡς ἀνεξάρτητοι καὶ ἄλλοτε προσελαμβάνοντο ὑπὸ τῆς ἐξουσίας ἐπὶ μισθῷ· ἄλλοι δὲ ἐζήτουν τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης πατρίδος διὰ τῆς συνδρομῆς καὶ βοηθείας ξένων δυνάμεων οἷον τῶν Βενετῶν, Ἰταλῶν, Γάλλων καὶ Ἰσπανῶν καὶ ἐσχάτως τῶν Ρώσων.

Διαφέρουσιν ὅθεν οἱ ἀγῶνες τοῦ Ρήγα, τὸν ὅποιον δικαίως δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν πρῶτον Ἕλληνα τῆς νεωτέρας, καθὼς οἱ εὐρωπαῖοι ὠνόμασαν τὸν Ἀχιλλέα πρῶτον Ἕλληνα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐλλήνων ἀγωνιστῶν, διότι ἐκεῖνος μὲν ἠγωνίζοντο κατὰ τῶν Τούρκων ὑπεγειρόμενοι ἢ ἐξαπατῶμενοι ὑπὸ τῶν ξένων καὶ ἀπέθνησκον ὑπὲρ τῶν συμφερόντων ἐκείνων, ὁ δὲ Ρήγας τούναντίον ἠγωνίσθη παρακινούμενος ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῶν ὁμοεθνῶν τοῦ Ἑλλήνων. Ἄλλοι δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἠγωνίζοντο καὶ ἐμάχοντο κατὰ τῶν Τούρκων ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς πατρώας ἀνεξαρτησίας μεμονωμένου μέρους τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐπὶ παραδείγματι οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Μανιάται, ὁ δὲ Ρήγας ὑπὲρ τῆς ἀναστήσεως τῶν ἀπολεσθέντων δικαιωμάτων τῆς ὅλης πατρίδος, τῆς ὁποίας εἶχε χαράξει μεγάλα ἐκτεταμένα τὰ ὄρια. Ἄλλοι δὲ ὡς οἱ ἀρματωλοὶ ἐμάχοντο ὑπὲρ ἀτομικῶν συμφερόντων, ὁ Ρήγας ὁμῶς παριδῶν πᾶν ἀτομικὸν αὐτοῦ συμφέρον ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῶν γενικῶν συμφερόντων καὶ τῆς ἐθνικῆς

ἀποκαταστάσεως. Δικαίως ὅθεν αἱ νεώτεραι γενεαὶ ἐκτιμῶσαι τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ μετὰ σεβασμοῦ ἀναφέρουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀναπολοῦσι τὴν μνήμην αὐτοῦ, διότι, ὡς λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος «δὲν ὀφελεῖ μόνη ἡ ἀπλῆ ἄθλησις ἀλλ' ἡ νόμιμος καὶ ἡ μετὰ λόγου καὶ μετ' ἐπιγνώσεως ἄθλησις».

Πλὴν τοῦ ἐνδόξου καὶ μαρτυρικοῦ θανάτου ὁ Ρήγας ἐπέδρασε τὰ μέγιστα εἰς τὴν τύχην καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ ἰδιῶς τῶν ποιημάτων του κατὰ τὰς ὁμοφώνως κρίσεις καὶ μαρτυρίας ἀπάντων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ εὐρωπαϊῶν ὡς λ.χ. τοῦ Κούμα, τοῦ Φιλήμονος, τοῦ Νερουλοῦ, τοῦ Μπουκεβίλ καὶ λοιπῶν. Ἐν συγκρίσει δὲ καὶ ἀντιπαραβολῇ τῆς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὠφελείας τῶν ἔργων τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Ρήγα, δύο τῶν πρωτευόντων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος νεώτερός τις συγγραφεὺς λέγει ὅτι «ὁ Ρήγας δικαίως θεωρεῖται ὡς ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀμεσώτερον καὶ δραστηριώτερον ἢ ὁ Κοραῆς ἐπιδράσας ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους», (Ἐγκυκλ. Λξικ. τόμ. Γ', σ. 846).

26. Δημοσιεύματα τοῦ Ρήγα

Τὰ διανοητικὰ ἔργα τοῦ Ρήγα διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας α) εἰς συγγράμματα (ἐν πεζῷ λόγῳ γεγραμμένα) καὶ β) εἰς ποιήματα ἤτοι εἰς ἔμμετρον λόγον συντεταγμένα. Ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ τάσσομεν τοὺς Γεωγραφικοὺς χάρτας καὶ τὰς εἰκόνας. Πρωτότυπα ἔργα τοῦ Ρήγα κυρίως ἦσαν τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἤτοι ὁ Θούριος ὕμνος καὶ ἡ Μασαλιῶτις, ἥς ἡ πρώτη στροφή μόνον ἔχει ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν Γαλλικὸν ὕμνον, τὰ δὲ πεζὰ ἦσαν μεταφράσεις ἐκ Γαλλικῶν, Γερμανικῶν καὶ Ἰταλικῶν συγγραμμάτων. Ὁ Ρήγας ὡς φιλόπατρις καὶ νοημονέστατος

δὲν περιορίζετο εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ ξηρὰν μετάφρασιν τούτων, ἀλλὰ παρενέβαλλεν εἰς αὐτὰ ἐννοίας καὶ ἰδέας ἰδίας, ἑλληνικὰς, ἐθνικὰς, ἐν ἄλλοις λόγοις ἐστόλιζε καὶ περιενέδυνεν αὐτὰ μὲ ἐνδύματα ἑλληνικὰ καὶ ἐνεφύσα εἰς τὰ ἄψυχα τῶν εὐρωπαϊῶν ἔργα ψυχὴν καὶ πνεῦμα ἑλληνικόν. Ἄπαντα τὰ συγγράμματα τοῦ Ρήγα ἀπέβλεπον πρὸς διδακτικὸν σκοπὸν καὶ ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν τῶν συμπατριωτῶν του, κατ' ἐξοχὴν ὅμως πρὸς πατριωτικὸν σκοπὸν ἤτοι πολιτικὴν ἀναγέννησιν τῶν δεδηλωμένων Ἑλλήνων ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ ἐμμέσως πως, τὰ δὲ ἔμμετρα ἀμέσως. Τὰ ἐσχάτως ἀνακαλυφθέντα ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Βιέννης ἀρκούντως δηλοῦσι τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἀπέδιδεν εἰς αὐτά. Περί τοῦ σκοποῦ τούτων θέλομεν πραγματευθεῖ ἰδιαιτέρως ὡ ἐφεξῆς.

α) Συγγράμματα τοῦ Ρήγα

Καθὼς ὁ βίος τοῦ Ρήγα οὕτω καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ διαφόρως καὶ συγκεχυμένως ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν συγγραφέων· τινὲς δ' ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν καὶ ἔργα ἀλλότρια. Οὕτω λ.χ. λέγεται ὅτι ὁ Ρήγας ἐξέδιδεν ἐφημερίδα, ἣς ὅμως οὔτε τὸ ὄνομα οὔτε ὁ ἀριθμὸς γνωρίζεται (Γούδα, Βίοι Παρ. τ. Β', σ. 117). Τὰ περὶ τῆς ἐφημερίδος, ἣτις εἶναι ἔργον τῶν ἀδελφῶν Μαρκιδῶν, ἐξιχνίασε καὶ ἐξακρίβωσεν ὁ πολλάκις μνημονευθεὶς Σπ. Λάμπρος, (Ἀποκαλ. σ. 134). Κατὰ τὸν Φιλήμονα (Δοκίμ. Φιλ. Ἐταιρ., σ. 95) ὁ Ρήγας ἀφωρίσθη ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας δι' ὅσα ἔγραψεν οὗτος κατὰ τοῦ ἱερατείου, δὲν σημειώνει ὅμως καὶ τὸν τίτλον τῶν συγγραμμάτων τούτων. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὅλως ἀνυπόστατος, διότι, καίτοι δὲν ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας τὰ ἄλλως σπάνια καὶ δυσεύρετα συγγράμματα τοῦ Ρήγα, οὐδέποτε ὅμως πιστεύομεν ὅτι ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ

καταφέρεται οὕτω κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου αὐτῆς τοσοῦτον ὥστε ν' ἀφωρισθῆ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ν' ἀπαγορευθῆ ἢ ἀνάγνωσις τῶν συγγραμμάτων του ὡς ὑβριστικῶν ἢ αἰρετικῶν καὶ ἐναντίον δῆθεν τοῦ δόγματος καὶ τῶν ἐθίμων τῆς ἐκκλησίας· ἄλλως τε οὗτος εἶχεν ἐγκεχαραγμένας ἐν τῇ ἀνταρτικῇ αὐτοῦ σημαίᾳ τὰς λέξεις «Δόξα, Πίστις, Πατρίς» καὶ ἀπέθανεν «ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος, Νόμων καὶ Ἐλευθερίας». Κατὰ τὸν Σ. Θ. Ξένον, συντάκτην τῆς «Ἡρωΐδος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως», ὁ Ρήγας συνέγραψε Τραγωδίας, αἵτινες παριστάνοντο εἰς τὰ θέατρα τῆς Ὀδησοῦ. Πραγματικῶς ἐξ ὅσων γνωρίζομεν ἐν ἔτει 1817 καὶ 1818 παριστάνοντο ἐν τοῖς θεάτροις τῆς Ὀδησοῦ διάφοροι τραγωδίαι, ἀλλ' αὗται ἦσαν μεταφράσεις τοῦ Νικολάου Πικκόλου καὶ ἔργα ἄλλων ποιητῶν καὶ οὐχὶ τοῦ Βελεστινλῆ Ρήγα.

Ἐπομένως ἀπορρίπτονται ταῦτα καὶ ἄλλα, καταχωρίζομεν ἐνταῦθα ἐκεῖνα, ἅτινα εἶναι ἀποδεδειγμένως ἔργα τοῦ Ρήγα. Πρὶν ἢ ὅμως προβῶμεν εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τούτων εὐχόμεθα, καθὼς καὶ ὁ φιλέλλην Λεγρὰνδ, ὅπως δημοσιευθῆ νέα ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Ρήγα οὐχὶ βεβαίως πρὸς διδακτικὸν σκοπὸν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ πρὸς ἔνδειξιν τῆς πρὸς αὐτὸν μνήμης τῶν μεταγενεστέρων· ἄλλως τε εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ Ρήγα καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ διήγειραν τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα τῶν πατέρων ἡμῶν.

1). «**Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἔραστῶν**, βιβλίον ἠθικὸν, περιέχον τὰ περιεργα συμβεβικότα τῶν ὠραιότερων γυναικῶν τοῦ Παρισίου ἀκμαζουσῶν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα. Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἰωσήφ Βαουμειστέρου. Βιέννη 1790».

Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον βιβλίον, ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Ρήγας, ἐξ ὅλων τῶν συγγραμμάτων του καὶ ὅπερ προσφέρει

«ἀπαρχὴν τῶν κόπων του εἰς ὅλας τὰς αἰσθαντικὰς νέας καὶ νέους τῆς πατρίδος» ὡς γράφει προσιμιαζόμενος.

2). Φυσική. Αὕτη τιτλοφορεῖται «Φυσικῆς ἀπάνθισμα διὰ τοὺς ἀγχίνους καὶ φιλομαθεῖς Ἑλληνας ἐκ τῆς Γαλλικῆς καὶ Γερμανικῆς διαλέκτου ἐρανισθὲν παρὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ Θετταλοῦ, οὔτινος ἀναλώμασιν ἐξεδόθη πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὁμεγενῶν. Ἐν Βιέννῃ, ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ εὐγενοῦς Τράττνερ, 1790». –Αὐτόγραφον τῆς Φυσικῆς ταύτης τοῦ Ρήγα σώζεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (Περραιβός, Λάμπρος), τοῦ δὲ προσημειωθέντος βιβλίου τὸ πρωτόγραφον παρὰ τῷ ἐν Σμύρνῃ Μ.Π.Κοσονῆ (Λάμπρου, Ἀποκαλ., σ. 105).

Τὰ δύο ταῦτα βιβλία ἔγραψεν ὁ Ρήγας ἐν Βλαχία εὐρισκόμενος, ὅτε ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρως αὐτοῦ ἐμετρεῖτο πρὸς τὸν τῶν ἄλλων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς του καὶ δὲν εἶχεν ἔτι ἀφυπνίσει αὐτὸν τοῦ ληθάργου τὸ φάσμα τῆς δούλης πατρίδος.

3). «Νέος Ἀναχάρσις. Τόμος Δ', ἐν Βιέννῃ, 1797». Τούτου τὰ μὲν πρῶτα κεφάλαια (32-34) μετεφράσθησαν ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Βενδότη τοῦ Ζακυνθίου, τὰ δὲ ὑπόλοιπα (35-39) ὑπὸ τοῦ Ρήγα ἐπιτηρήσαντος καὶ τὴν ὅλην ἔκδοσιν. Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Πίχλερ. Τοὺς τρεῖς δὲ πρώτους τόμους εἶχε μεταφράσει ὁ Κωνσταντῖνος [Γεώργιος] Σακελλάριος τυπώσας τὸν πρῶτον παρὰ τῷ Πούλιω Μαρκίδῃ. Τοῦ Ἀναχάρσιδος ἐξετύπωσε 1000 ἀντίτυπα, ὧν 25 μὲν ἐπώλησεν εἰς τὸν Ἀργέντην, ὅστις προεκατέλαβεν εἰς αὐτὸν 1.100 φλωρίνια, ἐν ἄλλοις λόγοις ἄπασαν περίπου τὴν δαπάνην τῆς ἐκτυπώσεως, περὶ τὰ 200 δὲ ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ Ἀργέντη εἰς Τεργέστην, ἵνα παραλάβῃ ταῦτα ἐκεῖθεν ὁ Ρήγας μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸ ταξιδίον του καὶ 500 ἀντίτυπα παρέδωκεν εἰς τὸν ἐν Ἰασίῳ ἔμπορον τὸν καλούμενον

Γεώργιον Μιχαήλ εύρισκόμενον τότε έν Βιέννη, τὰ δὲ λοιπὰ διενημήθησαν εἰς τοὺς ἐγγεγραμμένους συνδρομητάς.

4). «Ο Ἡθικὸς τρίπους». Τοῦτο συνιστῶσι τρία συγγράμματα 1). Τὰ Ὀλύμπια, δράμα τοῦ Αββᾶ Μεταστασίου ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ Ρήγα· 2). Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων, ποίημα τοῦ Γάλλου Μαρμόντελ, μεταφρασθὲν διὰ στίχων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ρήγα καὶ 3). Ὁ Πρῶτος Ναύτης, ποίημα τοῦ Γερμανοῦ Γεσνέρου μεταφρασθὲν ὑπὸ Ἀντωνίου Κορωνιοῦ. Ἐν Βιέννη, 1797, ἐκ τῆς τυπογραφίας τῶν ἀδελφῶν Μαρκιδῶν. Ἀφιερεῖ δὲ τὸ βιβλίον εἰς Στέργιον Χατζηκώσταν τὸν Ὀλύμπιον ἢ Ὀλυμπιώτην, ὡς γράφει ὁ Ρήγας, πρόπαππον βεβαίως τῆς σωζομένης ἔτι ἐν Βλαχολειβαδίῳ διαπρεποῦς ἐπὶ παιδείᾳ καὶ δόξῃ οἰκογενείας τῶν Χατζηκώστα.

Ἐξετύπωσε δὲ τοῦ βιβλίου τούτου 900 ἀντίτυπα, ἐξ ὧν 120 ἀντίτυπα παρέδωκεν εἰς τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ ἔμπορον τὸν καλούμενον Πολυζάκην εύρισκόμενον τότε έν Βιέννη καὶ 700 ἀντίτυπα ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἐν Ἰασίῳ ἔμπορον Γεώργιον Μιχαήλ διὰ τοῦ παραγγελιοδόχου του Μιχαήλ Στεργίου, τὰ δὲ λοιπὰ (ὀγδοήκοντα περίπου) διενεμήθησαν εἰς τοὺς ἐγγεγραμμένους συνδρομητάς.

Ὁ Κοραῆς ἐν τῇ ἀπὸ 6 Μαρτίου 1805 πρὸ τὸν Ἀλ. Βασιλείου ἐπιστολῇ του, ὀμιλῶν περὶ τῶν Ὀλυμπίων ἰδίως τοῦ Μεταστασίου-Ρήγα, ἐπαινεῖ μὲν τὴν προσφωνητικὴν ἐπιστολὴν, καταδικάζει ὅμως ἐν γένει τὸ ὕφος τοῦ ἔργου τούτου. «Ἐξω, λέγει, ἀπὸ τῆν ἀσυγκέραστον ἀνάμιξιν ἑλληνικῶν καὶ κοινῶν λέξεων καὶ φράσεων, ἀνέμιξε καὶ τουρκικὰς καὶ γαλλικὰς λέξεις». Κατακρίνει προσέτι «τὸ ἄχ καὶ ὦχ τοῦ Ρήγα καὶ ἄλλων σπουδαίων Γραικῶν» καὶ ἀντ' αὐτῶν συνίστησι τὸ ᾄ τοῦ Ὀμήρου (Ἰλ.λ.815). Γράφων ταῦτα ὁ Κοραῆς ἐφρόνει βεβαίως ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔλθωσι πρῶτον ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Θουκυδίδης, ἵνα διώξωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὸν

Χασάνην καὶ Μεχμέτην, ἐνῶ ὁ Ρήγας ἐφρόνει τὸναντίον ὅτι ἔπρεπε νὰ διώξωσι τὸν Χασάνην καὶ Μεχμέτην ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρῶτον διὰ νὰ ἔλθῃ ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Θυκυδίδης ὕστερον. (Περραιβ. Βιογρ. Ρήγ. σ. 35). ἡ σειρὰ καὶ ἡ ἀκολουθία τῶν πραγμάτων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι τῆς σήμερον ἐν τε τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ δούλῃ Ἑλλάδι ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Ρήγας εἶχε περισσότερον τοῦ Κοραῆ δίκαιον ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο τῆς γλώσσης.

5). «Ὁ στρατάρχης Κεβενχύλερ» πραγματευόμενον περὶ στρατιωτικῶν κανόνων. Τοῦτο ὁ Περραιβὸς καὶ ἄλλοι τιτλοφοροῦσιν ἐσφαλμένως καὶ ὀνομάζουσι «Ἐγκόλπιον στρατιωτικόν».

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, πρωτότυπον ἔργον τοῦ Ρήγα κατὰ τὴν γνωμοδότησιν τῶν ἀνακριτῶν, ἐτυπώθη κρυφίως ἐν Βιέννῃ παρὰ τῷ Πούλιω, ὡς καὶ ἐφεξῆς ἀναγραφομένη Προπαιδεΐα. Ἐν τῇ ἀνακρίσει του ὅμως ὁ Ρήγας ὑποκρίνεται ἄγνοιαν τῆς τυπώσεως αὐτῶν λέγων ὅτι εἶχε λάβει ταῦτα πρὸς ἀντιγραφὴν παρὰ τινος ἐν Πρεβέζῃ Ἕλληνας καλουμένου Λαυρεντίου Αλιάνδρου καὶ ἀντιγράψας παρέδωκεν αὐτὰ εἰς τὸν Χατζηβασίλην (ἦτοι τὸν Περραιβόν) ὅπως φροντίσῃ περὶ τῆς τυπώσεως αὐτῶν, ἀλλ' ἄγνοεῖ ἂν ὁ Χατζηβασίλης ἐξεπλήρωσε ταύτην του τὴν ἐντολήν, ἐπειδὴ ἐλησμόνησε νὰ ὀμιλήσῃ μετ' αὐτοῦ περὶ τούτου (Ἀνέκδ. ἔγγρ., σ. 67).

6). «Ἡ Δημοκρατικὴ Προπαιδεΐα», ἥς βάσις ἦτο τὸ Γαλλικόν ἦτοι τὸ δημοκρατικόν πολίτευμα ἐπιγραφόμενον ὡς ἐξῆς «Νέα πολιτικὴ διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογείων νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας. Ὑπὲρ τῶν Νόμων καὶ τῆς Πατρίδος. Ἐλευθερία, Ἰσότης, Ἀδελφότης». Αὕτη ἐπιγράφεται ψευδῶς ὅτι ἐτυπώθη ἐν Βενετίᾳ ἐνῶ ἐτυπώθη πραγματικῶς ἐν Βιέννῃ ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῶν ἀδελφῶν Μαρκιδῶν τὸν

Ὀκτώβριον τοῦ 1797 κατὰ τὸν Ἀνδρόνικον Δημητρακόπουλον.

Ἡ Δημοκρατικὴ προπαιδεΐα, τὴν ὁποίαν ὁ Περραιβὸς καὶ ἄλλοι ἐννοοῦσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα «προσωρινοὶ πολιτικοὶ κανονισμοὶ», ἐνομιζέτο ἀπωλεσμένη· ἀλλ' εὐτυχῶς ὁ καθηγητὴς Ζακύνθου Παναγιώτης Χιώτης εὐρῶν ἀντίγραφον ταύτης ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ κατὰ τὸ 1854 ἀποθανόντος Νικολάου Μανιάκη τοῦ Παργίου ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρθενῶν» τοῦ ἔτους 1871. Προτάσσεται δὲ τοῦ τίτλου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως «Ρήγα τοῦ Φιλοπάτριδος Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις κλπ.». Ἐν τῇ προπαιδεΐα ταύτῃ συμπεριελαμβάνοντο καὶ δύο ἄσματα τοῦ Ρήγα, περὶ ὧν μετ' ὀλίγον θέλομεν διαλάβει ἐν ἐκτάσει. Τὰ δύο τελευταῖα συγγράμματα καὶ τὰ ποιήματα ἀπετέλουν τὴν ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν τοῦ Ρήγα, περὶ ἧς προείπομεν ἐν τῇ 18 παραγράφῳ φύλλ. 80, σελ. 641-644.

7). «**Γεωγραφικὸς χάρτης τῆς Ἑλλάδος**» ἐν Βιέννῃ 1797. Τὸν μακρὸν τίτλον τῶν Χαρτῶν βλέπει τις παρὰ Ζαβίρα. Οἱ Χάρται ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ἐπίσης ἀντιγραφέντες ἐχαράχθησαν μὲν παρὰ τῷ Φραγκίσκῳ Μύλλερ, ἐξετυπώθησαν δὲ παρὰ τῷ Ἰακώβῳ Νίτς, ἐν ὄλῳ 1220 ἀντίτυπα. Δώδεκα μεγάλοι πίνακες ἀπετέλουν τὸν Χάρτην τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ἐν τοῖς κενοῖς τοῦ γεωγραφικοῦ Χάρτου ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τοῦ Ρήγα «161 τύποι ἑλληνικῶν νομισμάτων ἐρανισθέντων ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου τῆς Αὐστρίας ὡς καὶ ἐπιπεδογραφία τινῶν περιφήμων πόλεων καὶ τόπων» ἐν οἷς καὶ ἡ τῆς πατρίδος του, τῶν Φερῶν καὶ ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἅτινα τελευταῖά εἰσιν ἔργα πρωτότυπα τοῦ Ρήγα ἐξ αὐτοψίας. Ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μάλιστα εἶχε προεκδοθῆ τὸ 1796 ἐδιδαιτέρως καὶ προσηρητήθη τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐν τῇ

γενικότερα ἐκδόσει τῶν Χαρτῶν (Λάμπρος, Ἀποκαλ. σ. 110-113). Τῶν ὀλοκλήρων Χαρτῶν ἔστειλε 624 ἀντίτυπα ἐν πολλοῖς κιβωτίοις (ρητῶς δώδεκα) εἰς Σμύρνην διὰ τοῦ Ἀργέντη, 300 δὲ ἀντίτυπα περὶέδωκεν εἰς τὸν ἐν Βουκουρεστίοις ἔμπορον Πολυζάκην καὶ ἄλλα 300 εἰς ἄλλον ἔμπορον τοῦ Βουκουρεστίου Ἀβράμην ὀνομαζόμενον καὶ ἐν Βιέννῃ τότε εὑρισκομένους ἄμφοτέρους· ἄλλως δ' ἐπώλησε καὶ ὁ ἴδιος Ρήγας τοὺς Χάρτας εἰς διαφόρους ἐν Βιέννῃ Ἑλληνας (Ἀνέκ. Ἑγγ., σ. 61-63). Ἀλλ' ἐκ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς διανομῆς ταύτης προκύπτει ποσὸν ἀνώτερον τῶν 1220 ἀντιτύπων.

8). Χάρται τῆς Μολδοβλαχίας καὶ Βλαχίας. Τούτους ἐξέδωκεν ὁ Ρήγας ὡς εἶπεν ἐν τῇ ἀνακρίσει του δαπάνη τῶν ἡγεμόνων Ὑψηλάντου καὶ Καλλιμάχη χάριν κερδοσκοπίας. Οὐδόλως ἀμφίβολον ὅτι καὶ διὰ τῶν χαρτῶν τούτων ὁ Ρήγας προέθετο τὸν αὐτὸν ὡς ἐν τοῖς ἄνω πατριωτικὸν σκοπὸν. Πιθανὸν δὲ, ὡς εἰκάζει καὶ ὁ Λάμπρος, ὅτι καὶ μετὰ τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων εἶχε συννεοήσεις ὁ Ρήγας χωρὶς ὅμως καὶ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸν αὐτόχρημα ὄργανον τοῦ Ὑψηλάντου ὡς ὅλως ἀναποδείκτως καὶ ἐποπολαίως πιστεύει ὁ Γερβίνος. Μολονότι ὁ Ρήγας ἐπὶ πολλά ἔτη ἔζησε παρὰ τῇ Ὑψηλαντικῇ οἰκογενεῖα, εἰς τὴν ὁποίαν μάλιστα ὀφείλει τὴν ἑκτακτον αὐτοῦ διαμόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν, ἐν τούτοις εἰς τὸ περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος σχέδιον δὲν ἔσχεν οὗτος ἄλλον ὁδηγὸν ἢ τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας του.

9). «Εἰκὼν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου» ἀντιγραφεῖσα ἐκ ζωγραφίας τοῦ ἐν Βιέννῃ Μουσείου καὶ συνοδευθεῖσα ὑπὸ σημειώσεων ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ συνταχθεισῶν ὑπὸ τοῦ Ρήγα περὶ τῶν πράξεων τοῦ μεγάλου ἐκείνου δορυκτῆτος. Τῆς εἰκόνας ταύτης ἐξεδόθησαν 1200 ἀντίτυπα, ὧν τινὰ μὲν ἔδωρήθησαν εἰς τοὺς ἐν Βιέννῃ Ἑλληνας, τὰ δὲ λοιπὰ

παρεδόθησαν εἰς τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ ἔμπορον Ἀβράμην πρὸς πώλησιν ἀντὶ τῆς εὐτελοῦς τιμῆς εἴκοσι κρεῦτσαρίων ἀντιστοιχοῦντων πρὸς πενήκοντα σημερινὰ λεπτὰ δι' ἕκαστον ἀντίτυπον.

β'. Ποιήματα τοῦ Ρήγα

Ἐν τῇ Δημοκρατικῇ Προπαιδείᾳ συμπεριλήφθησαν καὶ δύο ἄσματα τοῦ Ρήγα. Ἀλλὰ ποῖα ἦσαν ταῦτα;

Ἐν τῶν ἁσμάτων τούτων ἦτο τὸ «ὡς πότε παλληκάρια» περὶ οὗ πλειστάκις γίνεται λόγος ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις καὶ τὸ ὁποῖον καλεῖται ἐν τῷ Γερμανικῷ κειμένῳ δι' ἑλληνικῆς ὀνομασίας «Θούριος ὕμνος». Τὸ δὲ ἕτερον τῶν ἁσμάτων δὲν σημειοῦται ἢ δις μόνον ἐν σελ. 11 καὶ 83 Γαλλιστὶ «Allons enfants» (Δεῦτε παῖδες Ἑλλήνων) ὅπερ καλεῖται ἐκεῖ «Μασσαλιωτικὸς ὕμνος ἢ Μασσαλιῶτις».

Ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων τὸ πρῶτον ἦτοι ὁ Θούριος ὕμνος ὑπῆρξεν οὐ μόνον τὸ κοινότερον καὶ γνωστότερον ἄσμα ἀλλὰ καὶ ὁ ἀποτελεσματικώτερος παράγων τῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ 1821. Αὐτὸς ἐφυλάττετο ὡς ἱερὸν κειμήλιον ὑπὸ ἀγραμμάτων ποιμένων, γεωργῶν, ἀρτοποιῶν καὶ λοιπῶν τεχνητῶν Ἑλλήνων, οἵτινες παρεκάλουν τὸν πρῶτον ἐγγράμματον διαβάτην, ὅπως ἀναγνώσῃ εἰς αὐτοὺς μεγαλοφώνως τὸ βιβλίον τοῦ Ρήγα, τὸ ὁποῖον ἐφ' ὅσον πλεῖον ἀνεγινώσκετο ἐπὶ τοσοῦτον προὔκαλει πλεῖονα δάκρυα τῶν κατόχων. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ σπόρος, ὅστις σπαρεῖς εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων ἀνέδωκε καὶ ἐβλάστησε τὸ καρποφόρον δένδρον τῆς ἐλευθερίας. Αὐτὸς ἐψάλλετο ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη ἐπὶ τῶν πεδιάδων καὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Προύθου μέχρι τοῦ Εὐρώτα ποταμοῦ

καὶ ἀπὸ τῆς Σάμου μέχρι Κερκύρας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ αὐτὸς τέλος θὰ ψάλληται ἐπὶ πολὺν ἢ ὀλίγον ἔτι χρόνον ἐνόσω ὑπάρχουσιν ἀκόμη δοῦλοι Ἑλληνες εἴτε ὑπὸ Ἀσιανοὺς εἴτε ὑπὸ Εὐρωπαϊοὺς δεσπότης.

Περίεργον ὅτι τοῦ θουρίου τούτου ὡς καὶ τῆς Προπαιδεΐας, ἥτοι τῆς Ἑλληνικῆς προκηρύξεως τοῦ Ρήγα τὸν ποιητὴν ἀρνοῦνται ἐν ταῖς ἀνακρίσεσι πάντες οἱ συλληφθέντες Ἕλληνες καὶ αὐτὸς ὁ Ρήγας, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐκεῖνοι ἀπέφευγον τοῦτο, ἐπὶ τοσοῦτον ἢ αὐστριακὴ ἀστυνομία καὶ οἱ πρὸς τοῦτον ταχθέντες ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀνακριταὶ ἐπέμεινον καὶ διὰ βεβαίων τεκμηρίων ἐπείσθησαν, ὅτι τῶν ἔργων τούτων ποιητὴς ἦν αὐτὸς ὁ Ρήγας.

Τὸ ἕτερον ποίημα, ἦτον γνωστόν, ἥτοι τὸ «Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων» ἐδημοσίευσεν ὁ Πολίτης ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ 1872 μετὰ πολλῶν σοφῶν καὶ φιλολογικῶν παρατηρήσεων, ἀλλὰ δυστυχῶς μετὰ τοῦ ἀνεπιτυχοῦς τίτλου «ὁ Μασσαλιωτικὸς Θούριος Ἑλλάδι» (σελ. 1089 ἕως 1093), ὅπερ ἐπήνεγκεν ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν ἀσμάτων ἐκείνων· ὀρθότερον δ' ἤθελον εἶσθαι ἐὰν διεγράφετο ἡ λέξις Θούριος καὶ προσετίθετο Ὑμνος ὡς ἐξῆς «ὁ Μασσαλιωτικὸς Ὑμνος, ἢ ἡ Μασσαλιῶτις ἐν Ἑλλάδι».

Ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις (σελ. 67) γίνεται μετὰ τινος ἐπεξηγήσεως μνεία τῶν δύο τούτων ἀσμάτων «ὧν τὸ μὲν εἶναι μίμησις τοῦ Γαλλικοῦ La Carmagnole (ἢ Καρμανιόλα), τὸ δὲ τοῦ γνωστοῦ (Γερμανικοῦ) Freut euch des Lebens (ἀπολαύετε τοῦ βίου), ἀλλ' ἡ παρένθεσις τῆς ἐπεξηγήσεως ἢ διακρίσεως ταύτης ἐπιφέρει σύγχυσιν καὶ ἀμφιβολίαν εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην, ἐὰν τὰ σημειούμενα ἐνταῦθα (σελ. 67) ἄσματα εἶναι αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ

ἄσματα, περί ὧν προείπομεν, ἢ ἕτερα καὶ ἐὰν εἰσὶν αὐτὰ ταῦτα, ποῖον ἐπομένως ἐκ τούτων ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ «ὡς πότε παλληκάρια» καὶ ποῖον εἰς τὸ «Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων».

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὰ βιενναῖα ἔγγραφα περὶ τῶν δύο ἁσμάτων τοῦ Ρήγα· ὁ Περραιβὸς ὅμως δημοσιεύει ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Ρήγα τὸ «ὡς πότε παλληκάρια» ὑπὸ τὸν ὀρθὸν τίτλον «Θούριος ὕμνος», οὕτινος διετηρήθησαν ἐν τῇ μνήμῃ του ὑπὲρ τὰ δύο τρίτα, ἀλλ' οὐδόλως ἀναφέρει τὸ «Δεῦτε παῖδες Ἑλλήνων» ἤτοι τὴν Μασσαλιῶτιν τοῦ Ρήγα, ἀλλ' ἀντὶ τούτου δημοσιεύει ἕτερον ἄσμα, ὡς ἄσμα τοῦ Ρήγα «ὄλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν» οὕτινος, λέγει, διετηρήθησαν ἐν τῇ μνήμῃ του μόνον τέσσαρες παράγραφοι.

Καὶ ὁ Φιλήμων ἐπίσης παραδέχεται τὰ δύο ταῦτα ποιήματα, ὡς ἔργα τοῦ Ρήγα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον «ὡς πότε παλληκάρια» ὀνομάζει ἐπίσης Θούριον, τὸ δὲ δεύτερον «ὄλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν» ὀνομάζει Παιᾶνα· γνωρίζει μὲν καὶ τὸ «Δεῦτε παῖδες τῶν ἑλλήνων», ἀλλὰ δὲν ἀποδίδει αὐτὸ εἰς τινα.

Πρὸς τούτοις ἐπιγράφονται ἐν ταῖς «Ἑλληνικαῖς ἀνθολογίαις» τῶν νεωτέρων ἐκδοτῶν οἷον Κωνσταντινίδου καὶ ἄλλων ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ρήγα καὶ δύο ἄλλα ἄσματα δηλ. τὸ «ὦ παιδιὰ μου ὀρφανά μου» καὶ τὸ «Σκιερὸν ἤσυχον δάσος», ἀλλ' ἀγνοοῦμεν ἐὰν ταῦτα εἶναι ἔργα τοῦ Ρήγα ὡς καὶ τὸ «ὄλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν» εἶναι ὄντως ἔργα τοῦ Ρήγα, ἀφοῦ δὲν γίνεται διόλου τούτων μνεῖα ἐν ταῖς βιενναῖαις ἐγγράφοις. Περιμένομεν ὅθεν παρὰ τῶν σοφῶν λογίων καὶ τῶν ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων ἐρευνητῶν τῶν τοιοῦτου εἶδους ἔργων τὴν περὶ τούτων κρῖσιν τῶν πρὸς λύσιν τῶν ἀμφιβολιῶν μας.

27. Οί συμμαρτυρήσαντες τῷ Ρήγα

Μέχρι τινὸς ἠγνοεῖτο ὁ ἀριθμὸς ὡς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν σὺν τῷ Ρήγα θανατωθέντων ἐν Βελιγραδίῳ Ἑλλήνων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀνεκδότων ἐγγράφων τῆς Βιέννης τὸ ζήτημα τοῦτο ἐλύθη ὀριστικῶς καὶ διὰ παντὸς. Ἐκθέντες ἐν ἐκτάσει πῶς τὴν βιογραφίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος συνωμοσίας τῶν Ἑλλήνων, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν ὅπως ἐκθέσωμεν ἐν ἰδιαιτέρῳ περιγραφῇ συντόμως καὶ περιληπτικῶς πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ τῶν ἰσοτίμων συναγωνιστῶν καὶ φίλων τοῦ Βελεστινλῆ Ρήγα.

Εὐστράτιος Ἀργέντης. Ἐγεννήθη τὸ 1766 ἐν Χίῳ καὶ ἐπεδόθη ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν συμπατριωτῶν του προῖμως εἰς τὸ ἐμπορικὸν στάδιον, εἰς ὃ ἠυδοκίμησε μεγάλως καὶ, ἔχων τὴν ἔδραν ἐν Βιέννῃ, ἦτον εἷς τῶν πρώτων μεγαλεμπόρων τῆς πόλεως ταύτης. Φαίνεται ὅτι οὗτος ἦν ἔγγονος τοῦ ὁμωνύμου του Εὐστρατίου Ἀργέντη, ἱατροῦ καὶ συγγραφέως διαφόρων βιβλίων καὶ δεινοῦ ὑπερμάχου τῶν ἀνατολικῶν δογμάτων κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ προπαγανδῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἐν λόγῳ Εὐστράτιος εἶχεν ἀδελφὸν ἐν Σμύρνῃ ἐπίσης ἔμπορον τὸ ἐπάγγελμα, ἀλλ' οὔτινος τὸ κύριον ὄνομα δὲν γίνεται γνωστὸν ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις. Ὁ Ἀργέντης ὑπῆρξε τὸ δραστηριώτερον καὶ ἐνεργητικώτερον μέλος τῆς ἐταιρίας τοῦ Ρήγα. «Ἐν τῷ μικρῷ ἐκείνῳ ὀμίλῳ τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς πατρίδος ἀνὰ τὴν ἑλληνικὴν παροικίαν τῆς Βιέννης οἱ λογάδες ἐκεῖνοι νεανίαι, ἔμποροι ἢ ἐπιστήμονες, οὓς εἶχον συναθροίσει ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁ λόγος, ἢ φιλοπατρία καὶ τὸ ἄσμα τοῦ Θεσσαλοῦ ἀρχηγοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἀργέντη ἔχουν κέντρον. Αὐτὸς εἶναι ὁ συνεισφέρων τὴν ὅλην δαπάνην τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ

Ἀναχάρσιδος, αὐτὸς ὁ κυρίως ἀποστέλλων κιβώτια πλήρη βιβλίων καὶ ἄλλων ἐντύπων τοῦ Ρήγα ἐκ Βιέννης. Αὐτὸς εἶναι ὁ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ρήγα ἐφοδιάζων αὐτὸν δι' ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἐν Τεργέστη φίλους του καὶ διατηρῶν τακτικὴν ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν διὰ Παρισίους ἀναχωρήσαντα Μαυρογένη. Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἄδεται πολλάκις ὁ ἐνθουσιαστικὸς θούριος τοῦ Ρήγα καὶ ἐκφράζονται οἱ μεμνημένοι ἐνθουσιωδῶς ὑπὲρ τῶν Γάλλων καὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν καὶ ἀντηχοῦσιν αἱ στροφαὶ τῆς Μασσαλιώτιδος ψαλλομένης ὑπὸ τοῦ Νικολίδου, καὶ διεκτραγωδοῦνται τὰ δεινὰ τῆς δουλείας καὶ ἀκούονται θερμαὶ εὐχαὶ ὑπὲρ τῆς μελετωμένης ἐξεγέρσεως τοῦ Γένους» (Λάμπρος).

Ἐνώπιον δὲ τοῦ ἀνακριτοῦ εὐθαρσῶς ὡμολόγησεν ὅτι «εἶχε πλήρη γνῶσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ σχεδίου τοῦ Ρήγα καὶ ἐπιδοκιμάσας αὐτὸ καὶ ὅτι ἐν κύκλῳ φίλων εἶχεν ἐκφρασθῆ ὅτι ἂν ἤθελεν ἐκραγῆ ἐπανάστασις ἐν Ἑλλάδι, αὐτὸς ἦτο πρόθυμος τὸ καθ' ἑαυτὸν νὰ συντελέσῃ εἰς αὐτὴν πάσῃ δυνάμει, ἐπειδὴ ἐπόθει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ». Ὁ Γούδας εἶχεν ἀνὰ χεῖρας χαλκοῦν μετάλλιον οὕτινος ἐν τῷ μέσῳ ὑπῆρχεν ἡ προτομὴ τοῦ Εὐστρατίου Ἀργέντη μετὰ τεσσάρων στίχων, ἔργον φαίνεται τῶν συγγενῶν τοῦ ἀοιδίου ἐκείνου πρωταθλητοῦ Ἀργέντη.

Δημήτριος Νικολίδης. Ἐγεννήθη τὸ 1765. Οὗτος ὠνομάζετο πρότερον ἐσφαλμένως Ζηκαῖος (Σάθας, Νεοελλ. Φιλ., σ. 538), ὑπὸ δὲ τοῦ Περραιβοῦ Ζιτσαῖος. Κατὰ τὸν Γούδαν οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ζίτση τῆς Ἠπείρου, ὁ πατὴρ του ἐκαλεῖτο Νικόλαος (ἀνακάλυψις ἐπιβεβαιωθεῖσα ἤδη) καὶ ὅτι ἐξεπαιδεύθη τὰς ἀνωτέρω σπουδὰς δαπάνῃ καὶ φροντίδι πεπαιδευμένου τινὸς μοναχοῦ θείου του Ζαχαρία

καλουμένου (Βίοι Παρ. β', σ. 119), κατὰ δὲ τὸν Χρηστοβασίλην τὸ πατρωνυμικὸν ἐπώνυμον αὐτοῦ ἦν Λιάσκος, ὅπερ φέρουσιν ἀκόμη γνωσταὶ οἰκογένειαι τῆς Ζίτσης, ἐπιζῶσι δὲ ἐν τῇ κωμοπόλει ἐκείνῃ καὶ συγγενεῖς τούτου. Ἐξ Ἰωαννίνων δὲ λέγουν αὐτὸν ὀρμόμενον τὰ πρακτικὰ τῶν βιενναίων ἀνακριτῶν, διότι τὰ Ἰωάννινα ὡς τὴν γνωστὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἠπείρου ὠμολόγησεν οὗτος ὡς πατρίδα αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ἀγνώστου γενετείας κατὰ τὴν ἀνάκρισιν ἢ διότι κατήγετο μὲν ἐκ Ζίτσης, εἶχε δὲ πιθανῶς γεννηθεῖ ἐν Ἰωαννίνοις ἢ τοῦναντίον (Λάμπρος).

Οὗτος ἐν κεφάλαιον τοῦ ἐβδόμου τόμου τοῦ Ἀναχάρσιδος εἶχε μεταφράσει χάριν τοῦ Ρήγα καὶ ἐπεμελήθη τῶν τυπογραφικῶν διορθώσεων τοῦ τετάρτου τόμου. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1796 ἤρχισε τὴν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετάφρασιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Κονδυλλιάκ Μαλβὺ «περὶ τῆς τύχης, τῶν προόδων καὶ τῶν ἀτυχιῶν τῶν Ἑλλήνων» ὅπως τὰς ἐν αὐτῷ ἐκτεθειμένας ἀρετὰς, καὶ τὰ χαρίσματα καὶ τὰς κακίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καταστήσῃ γνωστὰς καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους πρὸς διδασκαλίαν αὐτῶν (Ἀνέκδ. ἔγγρ., σ. 83). Ἦν δὲ φίλος τοῦ Μαυρογένους, τοῦ Ρήγα, τοῦ Ἀργέντη καὶ λοιπῶν συνωμοτῶν. Εἰς δὲ τὸν ἀνακριτὴν εὐτόλμως ὠμολόγησεν ὅτι «ἔχει πλήρῃ γνῶσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ σχεδίου τοῦ Ρήγα, ὅτι, ἂν ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ ἐπανάστασις διαρκῆς, θὰ ἦτο πρόθυμος τὸ κατ'αὐτὸν νὰ συντείνῃ εἰς αὐτὴν πάσῃ δυνάμει καὶ ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὅπωςδὴποτε ὡς διδάσκαλος ἐπιστήμης τινός (αὐτ. σ. 83).

Ἀντώνιος Κορωνιός. Ἐγεννήθη ἐν Χίῳ τὸ 1770 καὶ ἐπιδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον ἀποκατασταθεὶς ἐν Τεργέστη, ἔνθα ἦν συνέταιρος τῶν ἀδελφῶν Οἰκονόμων Δημητρίου καὶ Χαρισίου ἐκ Κοζάνης τῆς Μακεδονίας. Οὗτος πρὸς τὸ

ἐμπόριον ἐκαλλιέργει καὶ τὰς μαθήσεις, διὸ δὴ καὶ λίαν ἐνωρὶς μετέφρασε καὶ ἐξέδωκε καὶ τινὰ συγγράμματα οἷον τὸ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου, τὸν Παιδαγωγὸν Ἰω. Ἐρρίκου τοῦ Κάμπε καὶ τὴν Γαλάτειαν τοῦ Λαφοντίνου (καὶ ὄχι τοῦ Φλωριανοῦ) ἐν Βιέννῃ τὸ 1796 ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν ἀδελφῶν Πούλιου καὶ συνέγραψε ψυχαγωγίαν πρὸς χρῆσιν τῶν παιδῶν (Σάθα, Νεολ. Φιλ., σ. 617). Εἰς τοῦτον ὁ Ρήγας εἶχεν ἀναθέσει τὴν μετάφρασιν τοῦ Γαλλικοῦ πολιτεύματος τοῦ 1793, ὅπερ ἔλαβε παρὰ τινος πλοιάρχου ἐκ Βενετίας καὶ ἐξ οὗ εἶχε μεταφράσει ἐννέα κεφάλαια. Ἦν εἰς ἄκρον φιλελεύθερος, διὸ καὶ ἀνέγνωσεν εἰς διαφόρους Ἕλληνας τὸ ἐπαναστατικὸν ἄσμα τοῦ Ρήγα «ὡς πότε παλλικάρια» καὶ «αὐτὸς ὑπέβαλεν εἰς τὸν Ρήγαν τὴν πρότασιν νὰ διαφωτίσωσι τοὺς Ἕλληνας διὰ καλῶν βιβλίων περὶ τοῦ ὁποῖοι ἦσαν ἄλλοτε καὶ ὁποῖοι ἦσαν τώρα», αὐτὸς ἀντέγραψε τὴν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Γεντίλη πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Βενετικῶν ἐν Ἀνατολῇ κτήσεων διὰ τοῦ τύπου ἐκδοθεῖσαν προκήρυξιν, τὸ δ' ἀντίγραφον ταύτης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Μασούτην ὅπως παραδώσῃ αὐτὸ πρὸς τὸν Ρήγαν. Αὐτὸς τέλος μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τὸν «Πρῶτον Ναύτην» τοῦ Γισνέρου, ὅνπερ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ρήγαν, ὑφ' οὗ ἐδημοσιεύθη μετὰ δύο ἐτέρων μεταφράσεων εἰς τὸν Ἐθνικὸν [Ἡθικὸν] Τρίποδα. Δι' αὐτοῦ δὲ ὁ Ρήγας ἔπεμπε τὰς πρὸς τὸν ἐν Τεργέστη πρόξενον τῆς Γαλλίας Μπρεσσέ ἐπιστολάς του, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ὁ Κορωνιὸς δὲν ἐφάνη τόσον συνεργὸς καὶ δραστήριος ὅσον ἀπῆται ἢ φιλία τοῦ Ρήγα καὶ ἡ κρίσιμος περίστασις ὡς ἐξάγωμεν ἐκ τῶν βιενναίων ἐγγράφων.

Θεοχάρης Γεωργίου Τουρουντζίας. Ἐγεννήθη τὸ 1775 ἐν Σιατίστη τῆς Μακεδονίας καὶ μετῆρχετο καὶ αὐτὸς τὸ ἐμπόριον ἐν Βιέννῃ, φίλος καὶ συνέταιρος τοῦ Ρήγα, τοῦ

ἐπαναστατικοῦ σχεδίου τοῦ ὁποίου εἶχε πρὸ πολλοῦ γνῶσιν. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1797 εὐρίσκετο ἐν Σεμλίω, ἔνθα ἀνέγνω ἤδη ἐν ἀντιγράφῳ τὸ ἐπαναστατικὸν ἄσμα τοῦ Ρήγα «ὡς πότε παλληκάρια» εἰς ἐπήκοον τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου καὶ τῶν ἐκεῖσε ἐμπόρων Νικολάου Φυλακτοῦ, Γεωργίου Αὐξεντίου καὶ Γεωργίου Ἀθανασίου. Οὐ μόνον δ' ἐνταῦθα ἀλλὰ καὶ ἐν Πέστη ἐλθὼν ἀνεκοίνου τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τοῦ Ρήγα εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ρίζου Δορμούση Ἀλέξανδρον καὶ Χριστόφορον, εἰς τὸν Ἰωάννην Καρατζᾶν καὶ ἄλλους πολλοὺς. Ἐνταῦθα (ἐν Πέστη) φαίνεται ὅτι συνελήφθη καὶ οὗτος καὶ ἐνταῦθα ἔδωκε τὰς πρώτας αὐτοῦ καταθέσεις (Ἀν. ἔγγρ., σ. 101).

Ἀδελφοὶ Ἐμμανουήλ. Παναγιώτης καὶ Ἰωάννης, ὧν ὁ μὲν Παναγιώτης γενηθεὶς τὸ 1775 ἐν Καστορία τῆς Μακεδονίας ἦν ἐμπορος καὶ καταστιχάριος τοῦ Ἀργέντη ἐν Βιέννῃ, ὁ νεώτατος μετὰ τοῦ Τουρουντζία πάντων τῶν συναθλητῶν τοῦ Βελεστινῆ Ρήγα καὶ γνώστης πάντων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τοῦ Βελεστινῆ, ὁ δὲ Ἰωάννης ἐγεννήθη τὸ 1773 ἐν Καστορία καὶ ἦν κατὰ δύο τρία ἔτη πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Παναγιώτου. Ὁ Ἰω. ἐξεπαιδεύθη τὰ μὲν ἑλληνικὰ παρὰ τῷ θείῳ του Γεωργίῳ Λεοντίῳ ἐν τῇ πατρίδι ἔτι, τὴν δὲ Φιλοσοφίαν μετὰ τῆς Γερμανικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης ἐν Πέστη τῆς Οὐγγαρίας. Ἐν Βιέννῃ διατρίβων τὸ 1792 καὶ σπουδάζων μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ Ἐγκόλπιον τῶν Παίδων καὶ Στοιχείων Ἀριθμητικῆς Δοκίμιον καὶ ἐξετύπωσεν ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ Πίχλερ. Ἀκολούθως ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἰατρικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης, ἀλλὰ πρὶν ἢ περατώσῃ τὰς σπουδὰς του φοιτητῆς ὧν ἀνεμίχθη εἰς τὴν συνωμοτικὴν ἐταιρίαν τοῦ Ρήγα (καίτοι ὁ Μελίρροτος θεωρεῖ αὐτὸν πάντῃ ἀμέτοχον τοῦ κινήματος)

καὶ συλληφθεὶς ὑπέστη τὴν ἐν Βιέννῃ καὶ Βελιγραδίῳ τύχην τῶν λοιπῶν συνεταίρων του.

Ἰωάννης Καρατζᾶς. Ἐγεννήθη τὸ 1766 ἐν Λευκωσίᾳ τῆς Κύπρου ἐπὶ τινα ἔτη ἐχρημάτισε νεωκόρος τῆς ἐν Πέστη ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος τὸ 1792 ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ τὸν Πίνακα Κέβητος τοῦ Θηβαίου καὶ τὴν Λογικὴν Γεωργίου Σουγδουρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων (Σάθα, Νεοελ. Φιλ., σ. 559). Ὁ Καρατζᾶς προσαχθεὶς ἐκ Πέστης εἰς Βιέννην ὡς συνωμότης τοῦ Ρήγα ἐφυλακίσθη, ἐπροφασίσθη μὲν ἐν ταῖς ἀνακρίσεσιν αὐτοῦ ν' ἀποδείξῃ ἑαυτὸν ὅλως ἀμέτοχον τῆς προσαφθείσης αὐτῷ κατηγορίας ὡς συνενόχῳ τῆς συνωμοσίας τοῦ Ρήγα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη, διότι οἱ ἀνακριταὶ ἔσχον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς κακὴν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ, καλοῦσι δὲ αὐτὸν ἐν τῇ σωζομένῃ τῶν ἀνακρίσεων περιλήψει «κακεντρεχέστατον, μομφὴν μεγάλην περιποιούσαν αὐτῷ τιμὴν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες καλοῦνται ἐκεῖσε «τὸ πανουργότατον καὶ ἀπιστότατον τῶν ἔθνῶν» (σ. 47). Εἰς τοῦτον εἶχε δοθῆ ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ τὸ παρωνύμιον κανδηλανάπτης, ὑφ' ὃ καὶ μόνον ἀναφέρουσιν αὐτὸν ὁ Περραιβὸς καὶ ὁ Σάθας. Ὁ Κυριακὸς Μελίρρutos ὁμως ἐγνώριζεν ἀκριβῶς αὐτὸν καὶ καλεῖ ἐν τῇ Ἱστορικῇ αὐτοῦ Χρονολογίᾳ «Ἰωάννην Καρατζᾶν Κύπριον».

28. Φίλοι καὶ ἐταῖροι τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ

Πλήρης καὶ τελεία ἱστορία τῆς συνωμοσίας τοῦ Ρήγα εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωσθῆ, πρῶτον διότι ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Ρήγας συλληφθεὶς ἐκ προδοσίας ἐν Τεργέστη κατέστρεψε τὰ παρ' αὐτῷ ὑπάρχοντα ἔγγραφα, ἅτινα βεβαίως ἦσαν τὰ σπουδαιότατα καὶ ἐπισημότατα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ προλάβῃ τὴν σύλληψιν καὶ καταδίικην τῶν συνενόχων του

συμπατριωτῶν ἐκ μέρους τῆς αὐστριακῆς καὶ τουρκικῆς Κυβερνήσεως, δεύτερον, διότι ἡ συλλαβοῦσα αὐτὸν ἀστυνομικὴ ἀρχὴ κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν κατέστρεψεν ἐπίσης πάντα τὰ κατασχεθέντα ἔντυπα καὶ χειρόγραφα ἐκείνου μνημεῖα ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐξαφανίσῃ πᾶν ἶχνος καὶ σημεῖον ἐπαναστατικῆς τάσεως καὶ ὀργασμοῦ, οὐδόλως σκεπτομένη ὅτι «τὸ πνεῦμα ὡς ἄυλον δὲν συλλαμβάνεται, οὔτε δεσμεύεται καὶ ὅτι ἡ ὕλη δὲν εἶναι εἰμῆ ἢ ἐξωτερικὴ ἔκφρασις αὐτοῦ» καὶ τρίτον, διότι οἱ γνωρίζοντες ταῦτα ἐξ αὐτοψίας ἢ αὐτηκοῖας καὶ συμμετοχῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ ἄνδρες μεγάλης παιδείας, ὡς λ.χ. ὁ Δούκας, ὁ Σακελλάριος, ὁ Πολύζος, οἱ Μαρκίδαι καὶ ἄλλοι, δὲν ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ δημοσιεύσωσι ταῦτα οὔτε πρὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, οὔτε καὶ μετ' αὐτὸν· ἐκ τῆς ἀμελείας δὲ ἢ ἐκπλήξεως τούτων προῆλθεν ἡ τοσαύτη σύγχυσις καὶ τὸ ψηλαφητὸν σκότος περὶ τε τοῦ βίου τοῦ Ρήγα, τῆς συνωμοσίας αὐτοῦ καὶ τῆς συμμετοχῆς καὶ συμπράξεως τῶν λοιπῶν φίλων καὶ ἐταίρων, ὡς ἔπραξαν τοῦτο διὰ τὴν κατόπιν συσταθεῖσαν Φιλικὴν ἐταιρίαν ὁ Π. Ἀναγνωστόπουλος διὰ τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος. Πλὴν τοῦ Περραιβοῦ, ἐνασχοληθέντος εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ βίου τοῦ Ρήγα μετὰ παρέλευσιν ὅμως ἑξήκοντα δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς παραστάσεως τοῦ τραγικοῦ ἐκείνου δράματος, οὐδεὶς ἄλλος ἐκ τῶν μεμνημένων ἀφῆκεν ἔγγραφα μνημεῖα τοῦ θλιβεροῦ ἐκείνου γεγονότος.

Μόνον δὲ τὰ ἐσχάτως ἀνακαλυφθέντα καὶ δημοσιευθέντα βιενναῖα ἔγγραφα ἐπιχέουσιν ὀλίγον φῶς ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀμυδρὸν περὶ τῆς συνωμοτικῆς ἐταιρίας τοῦ Ρήγα. Ὅθεν τῇ βοθηθείᾳ τούτων καὶ τινῶν συγγραμμάτων ἐν παρέργῳ ποιούντων μνεῖαν περὶ τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ἐταίρων καταχωρίζομεν ἐνταῦθα πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ αὐτῶν. Ἐκ τῶν ἔγγράφων λοιπὸν τούτων ἐξάγομεν, ὅτι τῶν

συνιστώντων τὴν ἑταιρίαν ταύτην ἑλλήνων τινὲς μὲν ἦσαν ὑπήκοοι ὀθωμανοὶ, ἄλλοι δὲ αὐστριακοὶ ἢ καὶ ἄλλης δυνάμεως. Αἱ καταθέσεις τῶν ὑπηκόων τῆς Πύλης, ἐξ ὧν ὀκτὼ θεωρηθέντες πρωτουργοὶ καὶ ἐπίφοβοι παρεδόθησαν εἰς τὴν Τουρκίαν, σώζονται περιληπτικῶς καὶ συνοπτικῶς, αἱ τῶν αὐστριακῶν ὁμῶς ὑπηκόων ἀνακρίσεις δὲν διεσώθησαν ἢ τοῦλάχιστοον δὲν εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰ καὶ ἐγένοντο ἀρκοῦσαι ἔρουναι καὶ ἐξετάσεις. Πλήν τῶν Ἑλλήνων φαίνεται ὅτι εἶχον γνῶσιν καὶ συμμετοχὴν τῶν τεκταινομένων ἐν Βιέννῃ σκευωριῶν καὶ πολλοὶ αὐστριακοὶ τὸ γένος καὶ τὴν ὑπηκοότητα ὡς λ.χ ὁ Φίλιππος Πέτροβιτς, ὁ Πέτρος Φράγκ καὶ ἄλλοι. Καὶ τινες μὲν τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων τῆς Αὐστρίας οἱ ἐνθερμότεροι ἐξωρίσθησαν κατὰ τὰ δόξαντα καὶ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς Κυβερνήσεως διὰ βίου ἐκ τοῦ ἐδάφους τῆς αὐτοκρατορίας, ἄλλοι δὲ εἰς οὓς δὲν ἐπέδωκαν τόσον μεγάλην σημασίαν οἱ κυβερνῶντες, ἔμειναν εἰς τὰ ἴδια ἀνενόχλητοι καὶ ἐλεύθεροι μετὰ τὴν παράδοσιν καὶ θανάτωσιν τοῦ Ρήγα, ἀποσβεσθέντος τοῦ μεγάλου ἐκείνου ζήλου τῶν αὐστριακῶν ὑπὲρ τῆς φίλης Τουρκίας μετὰ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἱκανοποίησιν τῶν ζητημάτων, ὅσα ἐπρόβαλαν καὶ ἐξητήσαντο παρὰ τῆς Πύλης.

Μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην προεισαγωγὴν ἐρχόμεθα εἰς ἐπαρίθμησιν τῶν ἑταίρων τοῦ Ρήγα· ὡς τοιοῦτος δὲ, ἐλλείψει παντὸς ἄλλου ἐπισήμου ἐγγράφου καὶ ἀποδεδειγμένου τεκμηρίου, θέλομεν θεωρήσει πάντας τοὺς ὅπωςδῆποτε λαβόντας γνῶσιν τῆς συνωμοσίας καὶ ἐνεργοῦντας μᾶλλον ἢ ἦττον πρὸς διάδοσιν τῶν συγγραμμάτων, τῶν νοητῶν τούτων ὄπλων τοῦ Ρήγα ἐν τῇ Αὐστρίᾳ καὶ Τουρκίᾳ καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καταλλήλων κριθέντων παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ μέσων. Ἐκτὸς τούτων ὡς φίλοι καὶ ἑταῖροι τοῦ Ρήγα

τάσσονται καὶ ἄλλοι τῶν μεταγενεστέρων ἢ ἐκ παραδόσεως ἐπομένως τούτους θεωροῦμεν κατ'εἰκασίαν καὶ ὑπόθεσιν ὡς τοιούτους. –Εἰς τὸν κατάλογον τούτων, ἐννοεῖται, δὲν θέλομεν συμπεριλάβει εἴτε τὸν Πασβάνογλον οὔτε τοὺς Γάλλους φίλους καὶ γνώστας τῶν σχεδίων τοῦ ἐπαναστάτου Θετταλοῦ.

Χριστόφορος Περραιβός. Τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν φίλων καὶ ἐταίρων τοῦ Ρήγα κατέχει ἀναντιλέκτως ὁ Χριστόφορος Περραιβός, διότι παρ' ὀλίγον ἐλάμβανε τὴν τύχην τῶν λοιπῶν ὀκτῶ συνεταίρων, ἐὰν δὲν ἐσώζετο ὑπὸ τοῦ Προξένου τῆς Γαλλίας καὶ ἐὰν δὲν ἐφυγαδεύετο ἐκ Τεργέστης εἰς Κέρκυραν. Ὁ Περραιβός ἐπωνομάζετο, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῶν βιενναίων ἐγγράφων Χατζηβασίλης καὶ ἐγεννήθη ἐν τινι χωρίῳ τοῦ Ὀλύμπου Πούρλιας καλουμένῳ, ὡς ἐπληροφορήθη παρ' ἀξιοτίμου μάρτυρος, χρηματίσαντος φίλου καὶ οἰκείου τοῦ ἀοιδήμου Περραιβοῦ καὶ τοῦ σὺν τούτῳ Θεμιστοκλέους ἐπὶ εἰκοσαετίαν καὶ πλέον. Περιττὸν κρίνομεν νὰ ἐκταθῶμεν περισσότερον περὶ τοῦ Περραιβοῦ, οὔτινος ὁμοίως εἶναι γνωστός ἐκ τε τῶν διαφόρων συγγραμμάτων του καὶ ἐκ τῶν παραλλήλων βίων τοῦ Γούδα.

Ἀνδρέας Μασούτης. Ἐγεννήθη τὸ 1762 ἐν Λαρίσση τῆς Θετταλίας καὶ ἄγαμος ὢν τὸ 1797 μετήρχετο τὸ ἐμπόριον ἐν Βιέννῃ. Εἶχε λάβει ἐνεργητικὸν μέρος εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τοῦ Ρήγα. Τὴν προκήρυξιν τοῦ Γεντίλη, ἣν ἔπεμψεν αὐτῷ ὁ Κορωνιός, ἀνεκοίνωσεν ὁ Μασούτης πρὸς πολλοὺς ἄλλους καὶ δὴ καὶ εἰς τὸν Πέτρον Φράγκ ἰατρὸν τοῦ Αὐτοκράτορος Φραγκίσκου καὶ φίλου τοῦ Ρήγα, ἐπιδείξαντα ἐπ' αὐτῇ μεγάλην εὐαρέσκεϊαν. Πρὸς τούτον καὶ τὸν Ἄμοιρον ἔλαβόν πως συμπάθειαν οἱ ἀνακριταί. Διὸ καὶ ἀπέλυσαν αὐτοὺς ἀμέσως, ἀλλ' ἢ ἀπόλυσις των ἐθεωρεῖτο πάντοτε προσωρινὴ καὶ ὑπὸ

ἐπιφύλαξιν· ἀνέλαβον δὲ οὗτοι τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐμπορικοῦ καταστήματος τοῦ Ἀργέντη. Ἦν φιλασθένου ἀεὶ χαρακτήρης.

Κωνσταντῖνος Ἄμοιρος. Γεννηθεὶς ἐν Χίῳ τὸ 1759 ἄγαμος κατὰ τὸ 1797 καὶ ὑπάλληλος τοῦ Ἀργέντη, εἷς καὶ αὐτὸς τῶν ἐνθέρμων ὀπαδῶν τοῦ Ρήγα. Καὶ οὗτος ὡς ὁ Μασούτης ἀπελύθη μὲν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάκρισιν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ὅτε ἄλλαι ἐπιβαρυντικαὶ κατηγορίαι προσήφθησαν αὐτῷ ὡς μετόχῳ τῆς συνωμοσίας, οὗτος δὲ δὲν εὐρίσκετο ἐν Βιέννῃ προσελθὼν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1798 εἰς Λειψίαν, ἐξ ἧς δὲν εἶχεν ἐπιστρέψει μέχρι τῆς 24 Μαρτίου, δι' ἐμπορικὰς ὑποθέσεις.

Γεώργιος Θεοχάρης. Περὶ τούτου τὰς ἀκολουθούς διασαφήσεις παρέχει ἡμῖν ὁ Σπ. Λάμπρος. «Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ὑπηκόων τῆς Αὐστρίας ἰδίαν θέσιν ἐπέχει ὁ ἐκ Καστορίας Γεώργιος Θεοχάρης. Οὗτος ἐσώθη χάριν εἰς τὰς παρὰ τῆ αὐτοκρατορικῆ αὐλῆ προσπαθείας τῆς συζύγου αὐτοῦ οὔσης Γερμανίδος (καὶ τῶν ἰσχυρῶν συγγενῶν της), καὶ μόνον ἐξωρίσθη ἐκ τῶν ὀρίων τοῦ Αὐστριακοῦ Κράτους. Καταφυγὼν δ' εἰς Φραγκφούρτην, ἔπειτα δὲ εἰς Λειψίαν διεκρίθη μεταξὺ τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἑλλήνων ἐμπόρων. Ἦτο δὲ «σύνουσι καὶ βραχυλόγος καὶ λίαν προσεκτικῶς, ὡμίλει περὶ τῆς παρασκευαζομένης ἐπαναστάσεως· ἐταράσσετο δὲ καὶ συνεκινεῖτο ὡς ἂν ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ θανάτου τῶν αὐτοῦ ἐταίρων, ὡς βεβαιοῖ ὁ Κρέμος» (Ἀποκαλ. σ. 127-129).

Προστίθεμεν δὲ καὶ τὰς ἐξῆς περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις ἀλλαχόθεν εἰλημμένας. Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε πάσας τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τοὺς ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Ἰασίῳ ἐμπόρους, συνεπεῖα καὶ τοῦ ἐπομένου κινήματος τοῦ Ὑψηλάντου κατὰ τὰς χώρας ἐκεῖνας, ἐζημιώθη τὸ πλεῖστον μέρος τῆς περιουσίας του καὶ

μολοντοῦτο ὡς πρόεδρος τῆς Φιλελληνικῆς Ἐταιρίας ἐν Λειψία δὲν ἔπαυσε συντρέχων καὶ βοηθῶν διὰ χρηματικῶν μέσων τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους Ἕλληνας, οἵτινες μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Ὑψηλάντου ἐν Μολδοβλαχία διέβαινον διὰ Λειψίας, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὰς πατρίδας των καὶ ἀκολούθως δὲ ἔστειλε πολλὰς χρηματικὰς συνδρομὰς εἰς τὴν Φιλελληνικὴν ἔταιρίαν τῆς Ἑλβετίας ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἐϋνάργου.

Συνεπεία τούτων καὶ ἄλλων ἀγαθοεργιῶν διωρίσθη τῇ 24 Μαρτίου 1834 Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Λειψία. Ἔσχε δὲ τρεῖς υἱοὺς, ἐξ ὧν οἱ μὲν δύο πρεσβύτεροι ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον· τούτων εἰς Δημήτριος καλούμενος ἀπέθανε τῇ 27 Ἀπριλίου 1839 ἐν ἡλικίᾳ 49 ἐτῶν, τοῦ ἑτέρου δὲ τὸ ὄνομα ἀγνοοῦμεν, ὁ δὲ νεώτερος Νικόλαος κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ 1828 εἰς Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν πολυειδῶς ὑπηρέτησεν ἀναδειχθεὶς Σύμβουλος τῆς Γραμματείας τῶν Ἐσωτερικῶν, Νομάρχης Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου καὶ τέλος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1862. Ἀπέθανε δὲ ὁ Γεώργιος Θεοχάρης ἐν Λειψία τὴν 19 Ἰουλίου 1843 ἐν ἡλικίᾳ 86 ἐτῶν· ἄρα ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 1757.

Γεώργιος Τουρούντζιας. Ἦν ἀδελφὸς τοῦ πρωταθλητοῦ καὶ πρωτομάρτυρος Θεοχάρους Τουρούντζια. Μακεδὼν ἐκ Καστορίας καταγόμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἦν συνώνυμος τῷ πατρὶ Γεωργίῳ Τουρούντζια, ὑποτίθεται, ὅτι ἐγεννήθη μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, ὡς συνειθίζεται εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τεχθεὶς υἱὸς νὰ λαμβάνῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποθανόντος πατρὸς.

Ὁ Γεώργιος οὗτος ἀντὶ τοῦ ἐμπορίου ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γραμμάτων. Τὸ 1797 εὗρίσκετο ἐν Σεμλίῳ σπουδάζων ἴσως ἔνθα παρέλαβε παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοχάρους τρία σῶματα τῶν χαρτῶν τοῦ Ρήγα καὶ 50

ἀντίτυπα τῶν εἰκόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Κατόπιν ἐδίδαξεν ὡς ἀλληλοδιδάσκαλος πρῶτον μὲν ἐν Ζέμονι καὶ ἀκολούθως ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Πέστη, ἔνθα καὶ ἀπεβίωσεν ἄγαμος καταλιπὼν τῇ ἐκεῖσε ἐκκλησίᾳ τῶν ὀρθοδόξων πᾶν ὅτι εἶχε οἶον βιβλία, ἔγγραφα, ἔπιπλα κλπ. Νομίζει δὲ ὁ μνησθεὶς ἐν τοῖς πρόσθεν ἀνταποκριτῆς τῆς «Κλειοῦς» ὅτι ὁ Γεώργιος Τουρουντζίας ὡς Ἕλλην, ὡς λόγιος, ὡς συγγενῆς καὶ ἐνδιαφερόμενος ἐπομένως εἰς τὰ κατὰ τὸν Ρῆγαν ἠρεύνησε νὰ μάθῃ τι παρὰ μαρτύρων συγχρόνων καὶ ἀξιοπίστων καὶ ἔρριψεν ἴσως ἐπὶ τοῦ χάρτου πληροφορίας, αἵτινες θὰ εὐρίσκωνται ἐν Πέστη μεταξὺ τῶν ἐγγράφων του· ἐναπόκειται ὅθεν νὰ γίνωσιν ἐκεῖσε αἱ δέουσαι ἔρευναι. - Ὁ ἀνταποκριτῆς ἠγνῶει βεβαίως, ὅτι καὶ οὗτος ἦν ἐν γνώσει τῶν πραγμάτων ἐξ αὐτοψίας καὶ αὐτηκοῖας.

Οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδαι. Οὗτοι κατήγοντο ἐκ Σιατίστης τῆς Μακεδονίας καὶ ἦσαν δύο ἀδελφοὶ, ὧν ὁ μὲν ἐκαλεῖτο Γεώργιος, τοῦ δ' ἑτέρου τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται σαφῶς, συμπεραίνομεν ὅμως ὅτι ὁ δεύτερος ἐκαλεῖτο Πούλιος ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ζαβίρα γραφέντων περὶ αὐτῶν ἐν τῇ Νεᾷ Ἑλλάδι, ἐν τῷ ἄρθρῳ «Ρήγας Βελεστινλῆς». Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι σύνηθες ἐν Μακεδονίᾳ ὡς βαπτιστικὸν ἢ κύριον ὄνομα. Οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι ἦσαν τυπογράφοι ἐν Βιέννῃ μετὰ τὸν Γεώργιον Βενδότην καὶ ὑπήκοοι αὐστριακοί. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τούτων ἐξῆλθον εἰς φῶς πολλὰ συγγράμματα διαφόρων Ἑλλήνων καὶ τελευταῖον τὰ τοῦ Ρήγα ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ 1790 συστάσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὴν σύλληψιν καὶ παράδοσιν τοῦ Ρήγα εἰς τὴν Τουρκίαν κατεστράφη, οἱ δὲ διευθυνταὶ αὐτοῦ ἐξωρίσθησαν τῆς Αὐστρίας καὶ κατέφυγον εἰς Σαξωνίαν τῆς Γερμανίας. Ἰδίως δὲ καταφέρεται κατὰ τοῦ Γεωργίου Μαρκίδου ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῆς τῆς Αὐστρίας Ράτκην ἐν πολλαῖς ἐπιστολῶν του (Ἀνέκδ. ἔγγρ. σ. 39 καὶ ἀλλαχοῦ).

Κωνσταντῖνος [Γεώργιος] Σακελλάριος, ἐκ Κοζάνης τῆς Μακεδονίας. Οὗτος τῷ 1797 ἦν φοιτητῆς τῆς Ἰατρικῆς ἐν Βιέννῃ καὶ εἰς τῶν θερμῶν ὑπερμάχων τοῦ κινήματος τοῦ Βελεστινλῆ, εἰς τὸν ὁποῖον παρέσχε βοήθειαν μεταφράζων τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους τοῦ Ἀναχάρσιδος, ὧν καὶ ἐτυπώθη ὁ πρῶτος παρὰ τῷ Πούλιῳ Μαρκίδῃ. Κατὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ Πέτροβιτς «ὁ Σακελλάριος κατέχεται ὅλος ὑπὸ τῆς ιδέας τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος» (Ἀνέκδ. ἔγγρ. σ. 111). Ἔζη δὲ οὗτος βεβαίως μέχρι τοῦ 1820, διότι τὸ 1817 οὗτος ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ ποιημάτια προσφωνηθέντα τῷ ἐντιμοτάτῳ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Τακιατζῆ, κατὰ δὲ τὸ 1819 ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἀνηγόρευσε αὐτὸν βαρῶνον (Λαμπ. ἀποκ., σ. 136-137).

Δημήτριος Τουρναβίτης. Ἐγεννήθη ἐν Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ. Ἦτο φίλος τοῦ Ρήγα καὶ ιδίως τοῦ Πασβανόγλου. Τούτου τρεῖς γίνεται μνεῖα ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις. Τοῦτον θεωρεῖ τὰ μάλα ὑποπτον ὁ Ράτκηλ. Εἶχε δὲ ἀδελφὸν ἐν Τεργέστῃ ἐμπορευόμενον, οὗτινος ὄμως τὸ ὄνομα δὲν γίνεται γνωστὸν ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις. Ὁ Δημήτριος Τουρναβίτης ἀπέθανε φαίνεται βιαίως ὑπὸ τοῦ Κουτσιούκ Χουσεῖν πασσᾶ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν κατὰ τοῦ Πασβανόγλου τουρκικῶν ὀρδῶν, καθ' ἃς ἡμέρας ἦτο ἐγκλειστος ἐν τῇ φυλακῇ ὁ Ρήγας ἦτοι περὶ τὸν Ἰανουάριον ἢ Φεβρουάριον τοῦ 1798. Ἄγνωστον ἀκριβῶς ποῦ κατῴκει, φαίνεται ὅμως ὅτι κατῴκει ἐν Βουκουρεστίῳ ἢ ἐν ἄλλῃ τινι πόλει τῆς Βλαχίας καὶ ἦτο μεμνημένος εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τοῦ Ρήγα.

Ὁ Σακελλάριος δὲν συμπεριλήφθη μεταξὺ τῶν συλληφθέντων Ἑλλήνων ἴσως διότι εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Βιέννης καθ' ὃν χρόνον ἐνεργοῦντο αἱ συλλήψεις ὡς εἶχε πράξει τοῦτο καὶ ὁ Πολύζος. Τοιοῦτον τι πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων συνωμοτῶν οἰκούντων

ἐν Βιέννῃ ἢ καὶ ἀλλαχοῦ ὡς ἐπὶ παραδείγματι τοῦ ἐν Βιέννῃ οἰκοῦντος **Γεωργίου Μπαζάνου**, ὅστις, καὶ τοὶ ἦτον ὁμόφρων τοῦ Νικολίδου, τοῦ Παναγιώτου Ἐμμανουήλ καὶ ἄλλων (Ἀνέκδ. σ. 81), ἐν τούτοις δὲν μνημονεύεται περισσότερο οὔτε εἰς ἀνάκρισιν ἢ ἀντιπαράστασιν ἀναφέρεται ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις.

Κωνσταντῖνος Δούκας. Μακεδὼν τὴν πατρίδα καὶ κατὰ μὲν τὸν Κρέμον καὶ ἄλλους ἐκ Σιατίστης, ὅπερ καὶ ὀρθὸν, κατὰ δὲ τὸν Μελίρρυτον ἐκ Κοζάνης, ἔμπορος καὶ κάτοχος γραμμάτων. Αὐστριακὸς, κατὰ δὲ τὸν Μελίρρυτον Ρῶσσοις, ὑπήκοος καὶ ἐπομένως ὡς τοιοῦτος ἐξορισθεὶς τοῦ αὐστριακοῦ ἐδάφους διὰ τὴν εἰς τὰ κινήματα τοῦ Ρήγα συμμετοχὴν του. Ἀπέθανε δὲ ὁ Δούκας τῇ 10 Ἰουλίου 1814 ἐν Λειψία ἐν ἡλικίᾳ 61 ἐτῶν· ἄρα ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1753 (Λάμπρος, σ. 133).

Νικόλαος Πολύζος ἢ Πολυζῶης. Ἰατρὸς φυγῶν ἅμα τῇ λήψει τοῦ Ρήγα ἐκ Βιέννης εἰς Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας, ὅπου συνελήφθη κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1798. Οὗτος κατὰ τὰ βιενναῖα ἐγγράφα ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου ἦν γνωστὸς εἰς τὴν βιενναίαν ἀστυνομίαν ὡς ἀνὴρ λίαν διαστρόφων ἀρχῶν. Εἶχε πλήρη γνῶσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ σχεδίου τοῦ Ρήγα, ὑφ' οὗ ἦτο μεμνημένος ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1796 καὶ συνέδραμε τῷ Ρήγα εἰς τὴν συγγραφικὴν συνεργασίαν (Ἀνέκδ. ἐγγρ. σ. 19), ἀλλὰ δὲν διασαφηνίζεται εἰς τί συνίστατο ἡ συνεργασία τούτου εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν.

Λαυρέντιος Ἀλιάνδρος. Τούτου γίνεται πολλάκις μνεῖα ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις καὶ τίθεται πάντοτε ἐν Πρεβέζῃ. Ἦν καὶ οὗτος ἐνεργὸν μέλος τῆς ἐταιρίας. Εἰς τοῦτον ὡς εἰς μακρονήν καὶ ὑπὸ τοὺς Γάλλους κειμένην πόλιν κατοικοῦντα θέλουσιν ὁ Ρήγας καὶ ἄλλοι ν' ἀποδώσωσι τὰ ἐπαναστατικὰ ἄσματα καὶ ἄλλα τεκμήρια

τῆς χαλκευομένης συνωμοσίας. Ἦν δὲ ἔμπορος τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἴσως Ἡπειρώτης τὴν πατρίδα.

Ρίζος Δορμούσης. Οὗτος κατήγετο ἐκ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας καὶ ἦν ἐμπορευόμενος ἐν Πέστη τῆς Οὐγγαρίας. Εἶχε δὲ δύο υἱοὺς Χριστόφορον καὶ Ἀλέξανδρον, οἵτινες ἐπίσης συνεμπορεύοντο μετὰ τοῦ πατρὸς των καὶ ἦσαν εἰς ἄκρον ζηλωταὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὡς δεικνύται ἐκ τῶν βιενναίων ἐγγράφων. Εἶχον δὲ τὸ 1797 καὶ τινα ὑπηρέτην Δημήτριον καλούμενον ἐπίσης φιλελεύθερον. Οἱ υἱοὶ τοῦ Ρίζου Δορμούση Ἀλέξανδρος καὶ Χριστόφορος ἔζων καὶ κατὰ τὸ 1836 ἐμπορευόμενοι ἐπίσης ἐν Πέστη, ὥστε φαίνεται ὅτι δὲν ἐδιώχθησαν ἐξ Αὐστρίας διὰ τὴν εἰς τὰ κινήματα τοῦ Ρήγα συμμετοχὴν των. Ἴσως δὲ ἦταν καὶ ὑπήκοοι Τοῦρκοι. Ὁ Ἀλέξ. Δορμούσης ἦτο μάλιστα κάτοχος ἰκανῆς παιδείας καὶ φιλόβιβλος.

Γεώργιος Ἐμμανουήλ διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς λαβὼν παρὰ τοῦ Νικολίδου ἐν ἀντίτυπον τῆς προκηρύξεως τοῦ Ρήγα. Ποίαν σχέσιν ἢ συγγένειαν εἶχε μετὰ τῶν κρατουμένων Παναγιώτου καὶ Ἰωάννου Ἐμμανουήλ ἀγνοοῦμεν, ἴσως εἶναι ἀδελφὸς τούτων μεγαλείτερος τὴν ἡλικίαν.

Ἀλέξανδρος Βασιλείου. Οὗτος κατήγετο ἐξ Ἀργυροκάστρου τῆς Ἡπείρου καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγα ᾧκει καὶ ἐμπορεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦν δὲ εἰς ἄκρον φιλόμουσος. Ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις σημειοῦται ὅτι ἐλάμβανεν ἐκ Παρισίων διὰ Βιέννην (διὰ τοῦ φίλου του Γεωργίου Μαρκίδου) τὸ περιοδικὸν «La Decade philosophique litteraire et politique», οὗτινος ὁ εὐρεθεὶς ἀριθμὸς τότε ἐν Βιέννῃ κατεσχέθη ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐπεσκέφθη οὗτος διαφόρους πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπὶ τέλους κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1803 ἦλθε καὶ ἐγκατέστη διαρκῶς ἐν Βιέννῃ ὡς ἔμπορος. Εἶχε

στενήν καὶ ἀδιάρηκτον φιλίαν ὡς καὶ τακτικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Κοραῆ, ὅστις προτροπῇ καὶ δαπάνῃ τούτου ἐξέδωκε τὸ 1804 τὰ Αἰθιοπικά τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ ἄλλα ἔργα. Ἐλαβε δὲ βραδύτερον καὶ ἐνεργῶν μέρος εἰς τὰς περὶ γλώσσης συζητήσεις τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων ἐν τοῖς πρώτοις τῶν Κοραϊστῶν συναριθμούμενος καὶ εὐθαρσῶς ἀντιπεξερχόμενος κατὰ τῶν ἀντιπάλων τοῦ φίλου του Κοραῆ οἶον τοῦ Κοδρικᾶ, Κομμητᾶ, Δούκα καὶ λοιπῶν. Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1817 διωρίσθη πρόξενος τῆς Τουρκίας ἐν Τεργέστη, ἔνθα καὶ μετέβη πανοικεῖ περὶ τὰ μέσα τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἀπέθανε δ' ἐν Τεργέστη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1818. Κατὰ πόσον ἐνείχετο οὗτος εἰς τὸ κίνημα τοῦ Ρήγα δὲν γνωρίζομεν, ἐξάπαντος ὁμως εἶχε γνῶσιν τούτου καθὸ φίλος τῶν συνεργατῶν τοῦ Ρήγα ἀδελφῶν Μαρκιδῶν. Πλειότεραι πληροφορίαι περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου εὐρίσκονται ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν πολυαριθμοῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Κοραῆ ταῖς ἐσχάτως ἐκδοθείσαις ἐν Ἀθήναις ἐνεργεῖα καὶ ἐπιστασίᾳ τοῦ Νικολάου Μ. Δαμαλᾶ.

Μιχαὴλ Στεργίος. Ἦν ὑπήκοος ὀθωμανὸς καὶ ἐνεργὸν μέλος τῆς ἐταιρίας τοῦ Ρήγα ὡς δείκνυται ἐκ τῶν βιενναίων ἐγγράφων (σελ. 109-111). Ὦκει ἐν Βιέννῃ, ἔνθα μετήρχετο τὸ ἐμπόριον. Ἐπομένως ἀπορίας ἄξιον εἶναι πῶς δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὸν κατάλογον τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ κινήματος ἐκεῖνου.

Γεώργιος Μιχαήλ. Ἐμπορος ἐν Ἰασίῳ, πρὸς ὃν ἔδωκεν ὁ Ρήγας 500 ἀντίτυπα τοῦ Ἀναχάρσιδος εὐρισκόμενα ἐν Βιέννῃ καὶ ἀκολούθως, ἔστειλεν αὐτῷ εἰς Ἰάσιον 700 ἀντίτυπα τοῦ Ἠθικοῦ Τρίποδος διὰ τοῦ παραγγελιοδόχου του Μιχαήλ Στεργίου. Εἶχε δὲ καὶ ἀδελφὸν Ἰωάννην ὀνομαζόμενον ὁμόφρονα ἐκεῖνου.

Ἰωάννης Μαυρογένης υἱὸς Δημητρίου Μαυρογένους, ἀδελφὸς τοῦ Στεφάνου Μαυρογένους, κατὰ τὸν Κούμαν

ἐξάδελφος δὲ τοῦ ἡγεμόνος Νικολάου Μαυρογένους κατὰ τὰ βιενναῖα ἔγγραφα. Οὗτος ὡς εἶδομεν προηγουμένως ἐν γνώσει καὶ ἐγκρίσει τοῦ τε Ρήγα, τοῦ Ἀργέντη καὶ ἄλλων μελῶν τῆς συνωμοτικῆς ἐταιρίας μετέβη κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1797 ἐκ Βιέννης εἰς τὴν ἐμπορικὴν πανήγυριν τῆς Φραγκφούρτης καὶ ἐκεῖθεν κατὰ τὸν Δεκέμβριον ἰδίου ἔτους ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους ὅπως πληροφορηθῆ παρα τοῦ Διευθυντηρίου «ἂν ὑπάρχη βάσιμος ἐλπίς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος διὰ Γαλλικῆς βοηθείας». Τὰ μετὰ ταῦτα ἀγνοοῦμεν, εὐρίσκομεν δ' αὐτὸν κατὰ τὸ 1815 εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ σύνοδον τῶν βασιλέων κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ὡς ἐπιτετραμμένου τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἐκεῖ δὲ ὡς τοιοῦτος ἐζήλωσε τὴν δόξαν καὶ τὴν προᾶξιν τοῦ προδῶσαντος τὸν Ρήγαν Οἰκονόμου ὡς ἐξῆς: «Ἐνῶ σοφός τις ἐν Βιέννῃ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, λέγει ὁ Ἐμμανουήλ Ξάνθος, ἐξέδωκε διατριβὴν τινα εἰς φυλλάδιον συμβουλευῶν τοὺς συμμάχους βασιλεῖς νὰ στείλωσι τὰ ἤδη ἠνωμένα νικηφόρα στρατεύματα τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἑνὸς παλαιοῦ ἐνδόξου ἔθνους, τοῦ ἑλληνικοῦ, πρὸ αἰῶνων δεδουλωμένου ἀπὸ ἄλλο βάρβαρον καὶ ἀνεπίδεκτον πολιτισμοῦ ἔθνους, τὸ τουρκικὸν, ἢ Αὐστριακὴ κυβέρνησις, εἰδοποιηθεῖσα περὶ τούτου παρὰ τοῦ ἐκεῖ ἐπιτετραμμένου τῆς Ὀθωμανικῆς Πόρτας Μαυρογένους, ἐμπόδισε κατασχοῦσα τὸ φυλλάδιον καὶ εἰποῦσα ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τοὺς κώδικας τῶν ἐθνῶν ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἄλλα τοιαῦτα» παρὰ Γούδα (Βίοι παρ. τ. ε', σελ. 49-50).

Συνεπεία βεβαίως τῆς προδοσίας ταύτης καὶ ἄλλων ἴσως πράξεων ὁ Μαυρογένης προήχθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἐν Βιέννῃ ἀντιπρέσβεως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὃν βαθμὸν κατεῖχε καὶ μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς ἐκρήξεως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀναλογιζόμενοι τὰς ἐπὶ Ρήγα Βελεστινλῆ ἐκδουλεύσεις τοῦ Μαυρογένους καὶ τὰς μετὰ ταῦτα πράξεις

αὐτοῦ ἐκόντες ἄκοντες ἐνθυμούμεθα τοὺς λόγους τοῦ Θεανθρώπου «οὐ δύναται τις δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, οὔτε θεῷ καὶ μαμωνᾷ». Τοιούτου εἶδους ἄνθρωποι ἦσαν πολλοὶ ἐκ τῶν Φαναριωτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκ τῶν προεστώτων (κοτσιαμπασίδων) τῶν ἐπαρχιῶν, διὸ καὶ εἶχον δίκαιον νὰ ὑποβλέπουσιν αὐτοὺς καὶ ἀποφεύγωσιν οἱ ἄγνοὶ καὶ εἰλικρινεῖς φίλοι τῆς πατρίδος. Μοναδικὴν ἐξαίρεσιν τῶν διφυῶν τούτων ἀνθρώπων ἀπετέλεσεν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὁ ἐκ Σιατίστης Νικόλαος Λαμπᾶς, ὅστις, καίτοι γραμματεὺς τῶν πλείστων πασσάδων τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας διατελέσας, παρέσχεν ὅμως τὰς μεγαλειτέρας ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα διὰ τρόπου ἐκπλήσσοντος πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Μπουκεβίλ, Ἀραβαντινοῦ καὶ Γούδα.

Κωνσταντῖνος Τούλλιος. Ἐμπορος ἐν Πέστη ἐξ ἧς προσήχθη ἐν Βιέννῃ πρὸς ἀνάκρισιν ἀφορῶσαν τὴν συμμετοχὴν καὶ συνενοχὴν τοῦ Θεοχάρους Τουρούντζια καὶ Ἰωάννου Ἐμμανουήλ. Ἦτο δὲ Αὐστριακὸς ὑπήκοος.

Ἰωάννης Ζούκας. Δύο Ἕλληνες ὁ μὲν ἐξ Ἡπείρου ὁ δὲ ἐκ Θεσσαλίας, κοινὸν τὸ ὄνομα, τὸ ἐπώνυμον καὶ τὸ ἐπάγγελμα ἔχοντες, κατῶκουν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν (1795-1805) ἐν Πέστη· καὶ ὁ Ἡπειρώτης κατήγετο ἐξ Ἰωαννίνων ἐμπορεύετο ἐν Πέστη καὶ ἀκολούθως ἐν Λιβόρνῳ τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ Θεσσαλὸς κατήγετο ἐξ Ἀμπελακίων, ἐμπορεύετο ἐν Πέστη καὶ ἦτο λόγιος καὶ φίλος τῶν γραμμάτων. Τίς τῶν δύο τούτων ἦτο φίλος τοῦ Ρήγα καὶ πρὸς τινὰ ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἀλληλογραφία ὁ Ρήγας κατὰ τὰ βιενναῖα ἔγγραφα ἀγνοοῦμεν, κλίνομεν ὅμως μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ Θεσσαλοῦ.

Ἰωάννης Σταύρου ὁ καὶ Τσιαπαλάμος ἐπιλεγόμενος, Ἰωαννίτης τὴν πατρίδα, ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τοῦ γνωστοῦ τοῖς πᾶσι Γεωργίου Σταύρου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς

τῆς Ἑλλάδος. Ἐμπορεύετο ἔν τε τῇ Βιέννῃ καὶ ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἔχαιρε μεγάλην ὑπόληψιν παρὰ τῷ σατραπῇ Ἀλῆ τῷ Τεπενλελῆ.

Περὶ τῶν λοιπῶν ἐταίρων τοῦ Ρήγα στερούμενοι πληροφοριῶν εἴμεθα σύντομοι· ὅθεν καταγράφομεν ἐνταῦθα τὰ ὀνόματα αὐτῶν κατὰ πόλεις. Οὕτω λ.χ. εἰς μὲν τὰ Ἰωάννινα ὁ Ρήγας εἶχε φίλους τὸν Κωνσταντῖνον Παπαδημητρίου, τοὺς ἀδελφοὺς Νικήταν καὶ Ἰωάννην Χατζηβασίλη, τὸν Κόλορον, τὸν Ἀλέξιον, ὅστις καὶ ἐν Βιέννῃ παρευρίσκειτο.

Εἰς δὲ τὴν Σμύρνην τὸν Μάρκον Σεβαστὸν εὐρισκόμενον τὸ 1796 ἐν Βιέννῃ καὶ τὸ 1798 ἐν Σμύρνῃ, τὸν Σταμάτιον Κάπαριν, τὸν Ἀνδρέαν Πινιατέλην, τὸν Ἰωάννην Μαυροκορδάτον, τὸν Γαλάτην, τὸν Ἀργέντην, ἀδελφὸν τοῦ ἀγωνιστοῦ Εὐστρατίου, καὶ ἄλλους.

Εἰς Τεργέστην τὸν Γεώργιον Καλαφάτην, τὸν Νικόλαον Μαυρόδογλου, τὸν Γεώργιον Μελιγκόν, τὸν Βιτάλην, τὸν Παρασχον κτλ.

Εἰς Σεμλίνον τὸν Νικόλαον Φυλακτὸν, τὸν Γεώργιον Ἀθανασίου, τὸν Γεώργιον Ἀλεξάνδρου κτλ.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Βασίλειον Οἰκονόμον, τὸν Ἰωάννην Καψούλην, τὸν Ἀδάμ Μιζάνην εὐρισκόμενον τὸ 1796 ἐν Βιέννῃ, τὸ δὲ 1798 ὑπηρετοῦντα παρὰ τῷ ἐν Κων/πόλει ἐμπόρῳ Χατζηνικόγλου καὶ ἄλλους.

Εἰς τὰς Πάτρας τῆς Πελοποννήσου Κύριλλον τινα κτλ.

Εἰς τὸ Βουκουρέστιον τὸν Γεώργιον Πολέσκον (Βλάχον αὐτόχθονα ὡς φαίνεται), τὸν Ἰωάννην Τσιαούσην καὶ πολλοὺς ἄλλους, ὧν τὰ ὀνόματα εἶναι συγκεχυμένα εἰς ἄκρον ἐν τοῖς βιενναίοις ἐγγράφοις.

Σημ. Ὅτι ἐκτὸς τούτων εἶχε καὶ ἄλλους ἀποδεικνύεται ἐξ ἀποσπάσματος ἐπιστολῆς τοῦ Ρήγα ἐν τοῖς βιενναίοις

ἐγγράφοις καταχωριζομένου «ἐκ Βουκουρεστίου γράφουσί μοι οἱ φίλοι Θεσσαλοί, Ἡπειρώται καὶ Ἀθηναῖοι κτλ.», (σ. 73).

Καταχωρίζομεν δ' ἐνταῦθα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Αὐστριακῶν ἐκείνων, οἵτινες εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον φιλίαν καὶ σχέσιν πρὸς τὸν Ρήγα καὶ τὴν ἐπαναστατικὴν αὐτοῦ ἐταιρίαν ὡς λ.χ. ὁ Πέτρος Φράγκ, ἱατρὸς, ὁ Φίλιππος Πέτροβιτς, ὁ Στάδλερ, διευθυντὴς τυπογραφείου ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν τοὺς ἐργάτας Ἰωσήφ Ἀδάμ, Ἰωσήφ Κλέτσελ καὶ Φραγκῖσκον Χούγελε· ὁ Φραγκῖσκος Μύλλερ, χαλκογράφος, ὁ Ἰάκωβος Νίτς τυπογράφος· ὁ Πίχλερ τυπογράφος κτλ.

Οἱ δὲ ἐκ παραδόσεως καὶ εἰκασίας ὀνομαζόμενοι καὶ θεωρούμενοι ἑταῖροι τοῦ Ρήγα εἰσὶν οἱ ἑξῆς: Διονύσιος Ρώμας ὁ Ζακύνθιος κατὰ τὸν Χιώτην (Γούδα, Βίοι παρ. τ. δ', σ. 126), οἱ Ἀλβανοὶ Ἄγος Μοχουρδάρης καὶ Μουχουρδὰρ Μπότας παρὰ Σάθα (Νεοελ. Φιλ., σελ. 533)· ὡσαύτως κατ' αὐτὸν ὁ Λοιδωρικίου Διονύσιος καὶ ὁ Δημήτριος Παλαιολόγος ὄπλαρχηγὸς Καρπενησίου (αὐτ.). Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς (Γούδα, Βίοι Παρ. Α', σελ. 358). Κυρίτης τις ἱατρὸς ἐν Ἰωαννίνοις (Περραιβοῦ, Βιογραφ. Ρήγ., σ. 43). Ἀναφέρονται δὲ προσέτι ὡς φίλοι καὶ ἑταῖροι τοῦ Ρήγα διάφοροι κάτοικοι τῆς Ζαγορᾶς, τοῦ Κισσοῦ καὶ ἄλλων τόπων (Ἐστία τοῦ 1885, σ. 14), ὁ Ἀκαρναν Νικόλαος Μαυρομμάτης κατὰ τὸν Φιλήμονα (Δοκίμ. Φιλ. Ἐταιρ., σ. 61) κτλ.